

ARANY JÁNOS

HÁTRAHAGYOTT

IRATAI

ÉS

LEVELEZÉSE.

HARMADIK FÜZET.

A LEVELEZÉS BEVEZETÉSE (A B fe)

LEVELEZÉS (1-3 fe)

— ÁRA 60 KR. —

BUDAPEST.

KIADJA RÁTH MÓR.

1887.

Technikai okoknál fogva a VERSEK és a LEVELEZÉS vegyesen jelennek meg; a füzetek végleges bekötése iránt azonban pontos utasítás fog adni.

A CSALÁDI (HÁZI) KÖNYVTÁR

díszes kiállításban, egyforma alakban, nagy betűkkel nyomtatva, és rendkívül olcsó áron:

 csupán azon műveket fogadja keretébe, melyek megszerzése által a művelt magyar család oly könyvtár birtokába jut, mely minden tagjának érdekes és nemesítő olvasmányt nyújt, és elévületlen értékű marad.

Az egyes teljes művek külön is megszerezhetők. Senki sincs kötelezve, a vállalat minden művét megvenni.

 Minden 10 kötetre 1 kötet tisztelet-példány gyanánt INGYEN adatik.

Eddig megjelentek:

B. Eötvös József. A falu jegyzője. Ára füzve 2 frt 80 kr. Díszes kötésben 4 frt 40 kr. [I. II. kötet, vagy 1—8. füzet.

Arany János. Toldi szerelme. Ára füzve 2 frt. Díszes kötésben 2 frt 80 kr. [III. kötet, vagy 9—14. füzet.

Feuillet Octave. Szegény ifju története. A kis grófné. Fordította *Salamon Ferencz*. Ára füzve 1 frt 20 kr. Díszes kötésben 2 frt. [IV. kötet, vagy 15—17. füzet.

Petőfi Sándor. Hóhér kötele. — James. Robin Hood. Fordította *Petőfi Sándor*. Ára füzve 1 frt 60 kr. — Díszes kötésben 2 frt 40 kr. [V. kötet, vagy 18—21. füzet.

Horváth Mihály. Frater György élete. Ára füzve 1 frt 20 kr. Díszes kötésben 2 frt. [VI. kötet, vagy 22—24. füzet.

B. Eötvös József. A Karthausi. Ára füzve 2 frt. Díszes kötésben 2 frt 90 kr. [VII. kötet, vagy 25—29. füzet.

Arany János. Toldi. Ára füzve 50 kr. [30. füzet.

Arany János. Toldi estéje. Ára füzve 50 kr. [31. füzet.

Arany János. Toldi. Toldi estéje. Egy kötetbe füzve. Ára 1 frt. Díszes kötésben 1 frt 80 kr. [VIII. kötet.

Boz (Dickens). Twist Olivér. Fordította *Gondol Dániel*. Ára füzve 1 frt 60 kr. Díszes kötésben 2 frt 40 kr. [IX. kötet, vagy 32—35. füzet.

Goethe. Faust. Fordította *Dóczi Lajos*. Ára füzve 80 kr. Díszes kötésben 1 frt 60 kr. [X. kötet, vagy 36—37. füzet.

Arany János. Buda Halála. Ára füzve 80 kr. Díszes kötésben 1 frt 60 kr. [38—39. füzet.

Arany János. Buda Halála. Murány ostroma. Egy kötetbe füzve. Ára füzve 1 frt 20 kr. [XI. kötet.

B. Hübner S. Séta a világ körül. Fordította *Dr. Toldy László* Számos képpel. Ára füzve 4 frt. Díszes kötésben 5 frt 60 kr. [XII. XIII. kötet, vagy 40—47. füzet.

Arany János. Az elveszett alkotmány. Füzve 60 kr. [48. füzet.

Arany János. A Nagyidai czigányok. Ára füzve 50 kr. [49. füzet.

ARANY JÁNOS

HÁTRAHAGYOTT

IRATAI ÉS LEVELEZÉSE.

HARMADIK KÖTET.

LEVELEZÉS.

BUDAPEST.

KIADJA RÁTH MÓR.

1888.

ARANY JÁNOS

LEVELEZÉSE

IRÓ-BARÁTAIVAL.

ELSŐ KÖTET

A SZÜLŐHÁZ ÉS NAGY SZALONTA LÁTKÉPÉVEL.

BUDAPEST.

KIADJA RÁTH MÓR.

1888.

ER

AMN MÜZEJ
KÖNYV
TARA

~~ER~~

53138 / 3

R
1965

BEVEZETÉS.

Talán nem fölösleges emlékeztetnem az olvasót, hogy a jelen kiadásba foglalt bizalmas levelezésben nem szabad gonddal kidolgozott írói műveket keresnie. Az irodalmi műfaj azon ága, a mit hazánkban kivált KAZINCZY és az ő köre művelt bámulatos szorgalommal és lelkesedéssel: az epistola-írás — a népies új irány föllép-
tének idején már nem volt többé divatban. Kora a hírlapok elszaporodásával mindinkább lejár. Az irodalmi férfiak baráti leveleinek nem feladata többé, mint volt egykor, mintegy a nyilvános eszmecserét pótolni s a levél-író a bizalmas barátan kívül, a kihez sorait küldi, nem tartja többé szem előtt még a rokon elmék egy egész érdeklődő körét, a kik a vett levelet együtt olvasva, a benne fölvetett közérdekű kérdéseket magok közt megvitatják, hogy a válaszban viszont új eszmecserére adjanak tárgyat. Legföljebb itt-amott mutatko-

zik még egy-egy hírlapi nyiltlevél, mint elkésett ivadéka a régi hatalmas epistola-fajnak. A magánlevél azonban csak arra van szánva, hogy a bizalmas baráti társalgást pótolja.

Ily természetű az itt közlött levelek nagy része. Tartalmuk általában nem vonatkozik közérdekű kérdésekre s közzétételöknek a megválogatott kifejezések és a gondosan kisimított stíl sem adhatnak irodalmi jelentőséget. Érdekük inkább az ellenkezőben: himezetlen voltukban áll. Módot adnak bepillantani íróik lelkébe, megismerni jellemöket, hajlamaikat, kedélyök hangulatát, terveiket, törekvéseiket, leplezetlen gondolkozásukat az irodalmi irányok, pártok, nézetek, felfogások felől, megismerkedni magán életök viszonyaival s kölcsönös baráti érzelmeik és kötelékeik természetével.

Nem is őrizték meg levelök fogalmazványait, mint ama régebbi írók szokták, s csak a véletlennek lehet tulajdonítani, hogy atyám baráti levelezéseiből, a sok viszontagság után, melyen ő és társai, kivált a forradalom alatt, keresztül mentek, mégis csaknem teljes gyűjtemény volt összeállítható. Nemesak oly gondos gyűjtők, mint Toldy Ferencz, Szilágyi István, Szilágyi Sándor, rakosgattak félre minden tőle kapott papírszeletkét, hanem, talán kivétel nélkül, valamennyi barátja. Petőfi, folytonos vándorlásai, mátkaságának kalandozása, sőt a forradalmi harcok viszontagságai között is, az ország bármely részében kapott tőle levelet, megőrizte azt. Halála után e gyűjtemény nejjére, majd fiára, végre István öcsésére szállt, a ki aztán végrendeletében a Nemzeti Múzeumnak hagyományozta. A múzeum könyvtárnoka, Majláth Béla úr, néhány héttel atyám halála után, ki is adta őket az EGYFERTÉS tárczájában,

de a Petőfi által írott levelek nélkül. Ezek a jelen kiadásban látnak először világot. *) Az egész levelezés csak ily összeállításban, s egy részök Tompa ez időbeli leveleivel is egybevetve, érthető meg.

Toldy Ferencz íratai a M. T. Akadémia tulajdonába jutottak; a Toldyhoz írott leveleket tehát az akadémia kéziratárából vettem. Jókai az ő hozzá írottakat közzé tette a NEMZET-ben (1882. október). A Kazinczy Gáborhoz írt leveleket Abafi Lajos adta ki a FIGYELŐ 1884. februári füzetében; az Erdélyi Jánoshoz, Mentovich Ferenczhez, Szilágyi Sándorhoz írt levelekből is jelent meg a lapokban néhány. A többieket a címzettek vagy örököseik szives jóindulata juttatta kezeimhez. Fogadják érte a nyilvánosság előtt is mindannyian hálás köszönetemet.

Azonban az így kezembe jutott bőséges gyűjteményt egész terjedelmében nem adhattam ki. Sok részlete nem egyéb, mint alkalmi izenet, megbízás, értesítés stb. a minnek érdeke, vagy jelentősége alig lehet. Ezeket mellőznöm kellett, ha a kiadást rengeteg tömeggé szaporítani nem akartam. Csak a Petőfivel váltott leveleket láttam jónak kihagyások nélkül közölni. Nem csak azért, mert azt hiszem, sokan vannak, a kiket Petőfinek minden sora érdekel, hanem, mert e levelezés csak két évi rövid időből ered, még pedig oly évekből, melyek mind az ő életöknek, mind a nemzetnek legmozgalmasabb évei voltak. Alig van tehát bennök olyan részlet, a minnek egy vagy más tekintetben érdeke ne volna.

*) Néhány levelet, töredékesen, Halasi Aladár közölt PETŐFI RELIQUIÁK (Budapest; 1879 Franklin-társulat) című gyűjteményében. Atyám engedte át neki.

A gyűjteményt a SZILÁGYI ISTVÁN-nal váltott levelezés nyitja meg. Ki és mi volt atyámnak Szilágyi István: háládatos lélekkel sokszor elmondta ő maga; megírta Petőfinek mindjárt ismeretségük kezdetén, megemlékezik róla, „az Iza partján lakó jó barátról,“ Petőfihez írt versében és részletesen elmondja *Önéletrajzá*-ban is.*)

Szilágyi 1842. tavaszától 1844. tavaszáig lakott Nagyszalontán. Onnan egy időre a Szepességre ment a német nyelvet gyakorolni, mert Bécsbe készült az orvosi egyetemre. De a történeti, nyelvészeti és irodalmi tanulmányokra nagyobb volt a hajlama. Kézsmárkon megbarátkozott Hunfalvy Pállal; ez az ismeretség még inkább fokozta buzgalmát a nyelvtudomány iránt, és Bécsbe jutva, beiratkozott ugyan az orvosi egyetemre, de csakhamar belátta, hogy ő nem arra a pályára termett s Bécsben léte alatt is ideje nagyobb részét a levéltárak kutatásával töltötte. A következő évben a pesti egyetemen Horvát István oldalánál folytatta tanulmányait; 1845. szeptemberben pedig tanárnak hívták Máramaros-Szigetre, a hol 1885-ben ünnepelték meg negyven éves tanári jubileumát.

Vándorlásai közben keveset levelezett atyámmal, de annál élénkebb lett érintkezésük, mihelyt Szigetre telepedett. Egyre küldte hozzá a könyveket és egyre serkentette az irodalmi foglalkozásokra. Nem múlhatott debreczeni vásár, hogy Szilágyi a szigeti főiskola eléggé gazdag könyvtárából egy-egy jókora köteg könyvet ne küldött volna Telegdi debreczeni könyvárushoz, kitől aztán atyám valamely „alkalmatossággal“ Szalontára

*) Lásd a jelen kiadás *első* kötetében.

szállíttatta, hogy a jövő debreczeni vásárkor ismét azon az úton juttassa vissza Szigetre.

Szilágyi, széles körű és a részletekben is igen otthonos történelmi ismereteivel mindig szíves szolgálátára állott barátjának, ha elbeszélő műveihez valami történelmi adalékra volt szüksége.

Így tartott e viszony a forradalomig; akkor egy időre megritkult a levelezés; a forradalom után azonban ismét megindultak a könyvkiadások, megújultak Szilágyi buzdító tanácsai is, és gyakori érintkezések mind addig tartott, míg atyám Szalontáról el nem költözött Nagy-Kőrösre, a hol az iskola könyvtára már neki is jobban keze ügyébe esett. Ez idő óta ismét megritkultak leveleik, de tartalmuk mutatja, hogy ez nem atyámon mult.

Gyűjteményünkben, időrend szerint, a második helyet a PETŐFI-vel váltott levelek foglalják el. Mint fentebb említém, ezek csaknem teljes számmal megvannak; az egész sorozatból alig hiányzik négy-öt. Sajnos, hogy a hiányzók közt van az a levél is, a mit atyám válaszul küldött Petőfi első üdvözlétére. Ezzel kezdődött barátságuk, mely utóbb annál mélyebbé és bensőbbé vált, minél jobban megismerték egymást. Természetük sok ellenkező vonása, az egyiknek vérmes, heves, nyughatatlan, gyakran erőszakos, a másiknak szelíd, magába vonuló, szerény jelleme, úgy látszik — mint két kerék egybevigó fogai — jól illettek egymáshoz. Még csak össze sem zördültek soha, pedig, úgy hiszem, ezt Petőfiről kevés író társával szemben mondhatni el. Atyám az ő hálás lelkének egész melegével árasztotta el barátját míg élt, eltűnése után pedig alakját és barátságuk emlékét eszményi fénykörrel vonta

be. Négy költeménye van az ő emlékének szentelve: EMLÉKLAPRA, A HONVÉD ÖZVEGYE, EMLÉNYEK, HARMINCZ ÉV MULVA. Mikor ez utóbbiakban azt írja, hogy „korán elhúnyt barátja“ gyakran fölkeresi őt álmaiban — ez nem költői hevület, hanem egyszerű himezetlen valóság. Emlékezem, gyermek és ifjú koromban, az ötvenes és hatvanas években, többször beszélt el egy-egy ilyen álmot, mindjárt másod-, harmad-nap; részletei nem jutnak eszembe, de többnyire olyasmi volt az álom, hogy repülve szálltak, ketten együtt, a levegőben. Egyik alatt közlött (Egressy Gáborhoz szóló) levelében le is írja egy álmát Petőfiről.

Az említett négy költeményen kívül sok más versében is feltör kebeléből egy-egy sóhaj elvesztett barátja után. Ime, néhány ily vonatkozás:

„Nem így, magánosan daloltam:
 Versenyben égtek húrjaim;
 Baráti szem, művészi gonddal
 Fügött a lantos ujjain:
 Láng gyúlt a láng gerjelminél
 S egygyé fonódott minden ága.
 Hová lettél, hová levél
 Oh lelkem ifjusága!“

(LETÉSZEM A LANTOT.)

„Kis mécsfényt neked is, korod büszkesége,
 Lángszellem! ki jövő s eltűnél . . . de hova? —
 Mint üstökös, melyet élők nemzedéke
 Egyszer lát s azontúl nem lát többé soha!“

(NÉVNAPI GONDOLATOK.)

„Haj! csak *egy* nem akar éledni, — — hiába
 Jött a lanyha szellő, kikelet nyílása,
 És a nyári harmat . . .
 Ő, kit úgy szerettem, ő, kit úgy szerettél,
 A közös barát, nincs örömnünpednél,
 Lantja mélyen hallgat.

De fátyolt a búra! — s melylyel köszöntélek,
 Ne legyen legalább halotti az ének,
 Szólj vidámabban, lant!
 Az öröm, hogy itt vagy, képtelen reménynyel
 Csalogat: ki tudja, hát ő nem jön-é el! . . .
 Hátha eljő — s dalland!“

(EGRESSY GÁBORHOZ.)

„Láttam Marathon győzedelmét,
 Spárta leányi honszerelmét,
 Xerxes özön hadát,
 Leonidást Thermopylaeben,
 És *Tyrtaeust, lanttal kezében,*
Buzdítani a csatát“

(A DALNOK BÚJA.)

„Ha volna költő — volna ő még,
 Kit vágyunk holtan is keres“

(PLEVNA.)

Lyrája bús melancholiájának egyik állandó panaszos hangja lett e fájdalmas visszaemlékezés azon soha vissza nem térő szép időre, a mit együtt éltek át s melynek eltűntével az ő lelkének ifjúsága is örökre oda van.

Művei azon példányának címlapjára, a mit Petőfi-től emlékül kapott (1847. évi quarto kiadás) a következő idézeteket jegyezte be:

Ó ÉS RÁGALMAZÓI.

...quand il le voudra, scribes, docteurs, poëtes,
 Il sait qu'il peut, d'un souffle, en vos bouches muettes
 Éteindre vos clameurs,
 Et qu'il emportera toutes vos voix ensemble,
 Comme le vent de mer emporte où bon lui semble,
 La chanson des rameurs!

En vain vos légions l'environnent sans nombre,
 Il n'a qu'à se lever pour couvrir de son ombre
 A la fois tous vos fronts;
 Il n'a qu'à dire un mot pour couvrir vos voix grêles,
 Comme un char en passant couvre le bruit des ailes
 De mille mouchérons!

Quand il veut, vos flambeaux, sublimes auréoles
 Dont vous illuminez vos temples, vos idoles,
 Vos dieux, votre foyer,
 Phares éblouissants, clartés universelles,
 Pâlissent à l'éclat des moindres étincelles
 Du pied de son coursier!

(HUGO V. BYRON-ról.)

"Ὀτι/εἰς ἄριστος ἄπυστος, ἐμοὶ ὁ' οὐδὲνας, τε γόους τε
 Κάλλιπεν. Ὅδουστ. I. 242. *)

Ugyanazon évben, mint Petőfivel kezdte meg baráti levelezését TOMPA-val is, bár vele személyesen csak 1852-ben találkozott először. Tompa levelei megvannak kezdet óta, atyám leveleit azonban 1852-ben, a Tompa házánál tartott rendőri kutatás alkalmával, egyéb

*) Eltűnt látatlanul, ismeretlenül, nekem csak gyászt és fájdalmat hagyott.

irataival együtt lefoglalták, a kassai hadi törvényszékhez vitték s azok oda veszték. A legrégebbi, a mi megmaradt, 1852 október 1-jén kelt. Ez évvel kezdem tehát levelezésök közlését; csak az 1847. és 48. évből vettem még be Tompa hat levelét, melyek a nép-nemzeti irány törekvéseinek megismeréséhez s a „triumviratus“ személyes viszonyaihoz érdekes adatokat szolgáltatnak.

Tompával e levelezés 1852 óta még tizenhat éven át folyt, néha sűrűbb, máskor ritkább időközökben, de megszakadás nélkül. Ez volt atyámnak legtartósabb s legösszefüggőbb láncolatban folyó levelezési viszonya. Mintha naplót vitt volna, oly részletesen fölülhetők benne az ő kevés külső változással folyt életének eseményei, oly hiven tükröződik kedélyének minden hullámzása.

S mivel e cyclus magában is elég arra, hogy mintegy önéletrajza folytatásának beváljék, többi barátaival váltott leveleiből az önmagára vonatkozó közleményeket inkább mellőztem, s csak azt vettem be, a mi valamely közérdekű kérdésre vet világot. Így a LÉVAY JÓZSEF-fel váltott levelekből felvettem azokat, melyek a magyar iskoláknak és a tanári állásnak az ötvenes évek kezdetén átélt viszonyairól szólnak; TOMORY-val váltott leveleiből azt, a mi a magyar Shakspeare-kiadás megindítását tárgyalja; a SZEMERE MIKLÓS-sal, KAZINCZY GÁBOR-ral s még egy-két távolabbi ismerőseivel folytatott levelezésből azt, a mi az ő szerkesztői eljárásának jellemzésére szolgál: CSENGERY-vel váltott leveleiből bevettem a Kisfaludy-Társaság újra szervezésére és a SZÉPIRODALMI FIGYELŐ alapítására vonatkozókat.

Mert ebben s egyáltalán atyám Pestre költözésében (1860) Csengery volt az ő legbuzgóbb támogatója. Utóbb

is, életének minden nevezetesebb fordulatanál, bizalommal kérte ki Csengery tanácsát. Barátságuk az ötvenes évek közepén vált bensőbbé: Csengery akkor tájban többször meglátogatta őt Kőrösön, s utóbb ő is, ha Pestre rándult, Csengeryhez szállt. A ki csak távolabbról ismerte őket, alig hitte volna, hogy gondolkozásukban, sőt kedélyök világában is mennyi volt a rokon vonás. Az a kiválóan komoly férfiú, a kit köz-pályafutása magaslatán sokan hideg politikusnak és tudósnak tartottak, nem csak eszével és értelmével méltányolta a szépirodalmat, mint a társadalmi élet egyik hatalmas tényezőjét, hanem szíve és kedélye egész fogékonyságával, mondhatni, folyvást benne élt. Kevesen vannak, kivált Magyarországon, a kik a költészetet maguk nem művelve, az ó- és új-kor, a külföld és a haza irodalmának minden kiváló költői alkotását oly alaposan ismerjék, mint ő, s a költészethez és a költőkhöz oly meleg rokonszenvvel vonzódjanak. E vonzalom ifjú kora óta kezdődve, megmaradt nála mindvégig. A forradalom előtt, mikor a PESTI HIRLAP-ot szerkesztette, thea-estélyeinek az egész ifjú irodalom csaknem mindennapos vendége volt. Czakó Zsigmond, mikor lelkében ama kétségbeesett végső elhatározás megfogamzott, őt kereste föl, hogy meghasonlott kedélye keserveit előtte még egyszer kiöntse; ott nála, az ő pisztolyával, lőtte föbe magát. Petőfi is sűrűn be-benyitott hozzá; elszavalta, ha volt, legújabb költeményét, megnézte a 'külföldi lapokat és — várta a forradalmat. „Önök nem hiszik, hogy meglesz“ — mondta Csengerynek még 1847-ben — „de én érzem; érzem előre, mint a kutya a földindulást!“ E rendületlen előérzet emlékét soha sem feledte Csengery; többnek tartotta azt a pusztá kuriózzumnál; nekem akkor

mondta el, mikor egy értekezésben azt fejtegettem, hogy a magyar forradalom bekövetkezéne biztos előérzete az egykorú írók közül Széchenyi és Petőfi műveiből mutatható ki leghatározottabban; hogy míg mások csak kombináltak, ők ketten csaknem jós-szemmel látták azt: Széchenyi rettegve tőle, mint iszonyú rémtől, Petőfi rajongó lélekkel várva, mint szabadító angyalt.

Atyám költészete iránt különösen erős volt Csengerynél a fogékonyság és a rokonszenv. Egész lélekkel tudta élvezni, mint talán nem sokan, nemcsak magasabb szárnyalású költeményeit, hanem humora játékait is. Élvezni és megértetni másokkal. Csengery kitűnő fölolvasó volt. Hangja nem erős ugyan, de igen kellemes s kiejtése, hangsúlyozása és hangjának értelmező árnyalatai rendkívül alkalmasok arra, hogy a hallgató figyelmét bonyolultabb szerkezetű költeményeken át is biztos vezessék, előtte mind az alapeszmét, mind az egyes homályosabb részleteket könnyen felfoghatóvá tegyék. Bizalmas körben szívesen olvasott egyet-egyet atyám balladáiból. Akár ROZGONYINÉ játszi enyegését, akár a GOETHÉ-ből fordított BALLADA drámai jeleneteit, akár a humorosabb tárgyakat, pl. PÁZMÁN LOVAG második részének tréfás bohózatát kellett tolmácsolnia, előadása nagy elevenséggel tudott kitűntetni minden mozzanatot; arcán alig mozdult egy vonás, hangja alig szállt vagy emelkedett, de a dialógokat oly jellemzően emelte ki, mintha a beszélő alakok jelentek volna meg a hallgató előtt. Ily fölolvasás különösen alkalmas arra, hogy első hallásra megnyerjen olyanokat, a kik a fölolvasott költeményt nem ismerik, vagy nem egészen ismerik. Csengery örömmel is emlékezett reá, hogy az akadémia egypár kitűnő tagjának figyelmét atyám költészetére

az ő felolvasásai irányozták először. Viszont atyám mindig sokat tartott Csengery ítéletére. TOLDI SZERELME közzétételére is csak az ő buzdító nyilatkozatai után határozta el magát. Ez 1879 nyarán történt. TOLDI SZERELME már készen hevert május óta, befejezve és le is tisztázva, de kiadására atyám még magában megállapodva nem volt. Mikor elkészült a mű, először nekem mutatta meg. De nekem nem volt bátorságom határozottan és habozás nélkül javasolni, hogy tegye közzé. Emlékeztem a hatásra, a mit BUDA HALÁLA kiadása után „a nyilvánosság hercze-hurczája“ tett reá. Azóta még érzékenyebbekké lettek idegei, még visszavonulóbbá lett szokásaiban, még tartózkodóbb minden zajtól és minden izgalomtól egész valója. S TOLDI SZERELMÉ-től nem vártam más hatást, mint BUDA HALÁLÁ-é volt. Félttem, hogy e költemény, mely sem az első TOLDI népmesei egyszerű szerkezetével és naivságával, sem TOLDI ESTÉJE melancholiájával és humorával nem ragadja meg az olvasó figyelmét s nem kelthet oly egységes hangulatot, mint ezek, valami idegen jelenség lesz a mai sietős világban, mikor irodalom és közönség az eposzi előadás hangjától, jellemzési módjától, fordulataitól régóta elszokott, az olvasmányokban is rohamosabb élvezetet keres, a színezés, a jellem-rajzolás, a nyelv, a verselés, s a részletek nyugalmasabb megfigyelésére se ideje, se türelme s talán kedve sincs. Kétségeimet nem akartam eltitkolni, atyám pedig nagyon is fogékony volt még sötétebb színben látni a dolgot. Félre akarta tenni a költeményt: „hadd pihenjen.“ Kérésemre mégis átadta olvasni Gyulainak. Gyulai hallani sem akart scrupulusainkról, sürgette a mű kiadását. Sürgette minden habozás nélkül, sőt csaknem türelmetlenséggel. De

ez most már késő volt. Atyám nem hitte őt eléggé elfogulatlannak maga és műve iránt. Lassanként mind inkább beleélte magát a gondolatba, hogy műve nem a mai világba való s ebben meg is nyugodott, kedvetlenség és boszúság nélkül. Csendes, derült humorral jegyezte meg egyszer: „Ha kiadnám, még azt találnák kérdezni, a mit Ariostótól kérdett az ő nagyúri pártfogója, Hyppolit érsek, mikor ORLANDO-ját nála bemutatta: Ugyan, Lodovico, honnan tudtál ennyi képtelenséget összeszedni?“ S a kézirat visszavándorolt az íróasztal rejtekébe.

A nyarat atyám a Margitszigeten töltötte. Ősz felé oda költözött Csengery is, kivel az utóbbi évek alatt csak ritkábban és futólag találkoztak, mert Csengeryt elfoglalták a közügyek, atyám pedig nem járt sehova. Most a betegség Csengerynek is meghozta az otiumot s alkalmuk volt többször és egész nyugalommal beszélgetni. Atyám megmutatta TOLDI SZERELME kéziratát, s midőn Csengery is határozottan a Gyulai véleményéhez csatlakozott, lassankint mégis megbarátkozott a közzététel gondolatával, de, mint a jelen kiadás első kötetéhez írt BEVEZETÉS-ben (XXII. lap) már említém, igyekezett arra oly módot keresni, melylyel minden előleges hirdetésnek, reclámnak s a közönség érdeklődése mesterséges fölkeltségének lehetőleg elejét vegye.

Ez a margit-szigeti időzés volt utolsó tartós együtt-létök. Csengery betegsége rohamosan rosszabbra fordult. A telet mind a ketten többnyire szobába zárva töltötték. Tavasszal Csengery kiköltözött városligeti nyaralójába, atyám pedig ismét a Margitszigetre készült. De még egyszer látni akarta barátját s kiment hozzá a ligetbe. Vele voltam én is. Fájdalmas találkozás lett belőle. Csengery már elvesztette a hangját, csak

suttogva tudott beszélni, atyám pedig nem hallott jól, a suttogást nem értette. Nekem kellett Csengery szavait hangosabban ismételnem. Nem is nyújtotta hosszúra látogatását, kezet nyújtott barátjának, e szavakkal: „Úgy kell búcsúznom tőled, mint az adomabeli kis termetű káplártól búcsúzott a szálás újonez, mikor azt köyetele tőle, tartsa a fejét katonásan magasra s nézzen *mindig* előre egyenest: Úgy hát, káplár uram, áldja meg az isten, vegyünk búcsút egymástól, mert én káplár urat egy-hamar *nem látom*. Te sem *beszélhetsz* velem mostanában, míg a hangod vissza nem tér.“ Csengery halovány arcza földerült egy pillanatra, megszorította a felé nyújtott kezet, aztán elváltak s többé nem látták egymást.

GYULAI-val, a ki leghosszabb ideig s legbizalmasabb barátja volt, aránylag kevés levelet váltott atyám. Addig is, míg Nagy-Kőrösön lakott, Gyulai szívesebben lerándult maga oda, mintsem levelezzon. Ő volt a kőrösi nagy kollégium tövében szerényen megvonult tanári hajlék leggyakoribb pesti vendége. A többiek: KEMÉNY, CSENGERY, TOLDY, BRASSAI, SALAMON, ha jöttek is, csak egy-egy napig maradtak; JÓKAI, úgy hiszem, mindössze egyszer vagy kétszer volt ott, EÖTVÖS pedig sok készülődés után sem jutott le. Gyulai néha egész hetet s többet is ott töltött. Tagjául tekintette őt a kis család s ő is beérte ennek mindennapos szerény életmódjával. Mikor atyám Kőrösről a fővárosba telepedett, akkor Gyulai Kolozsvártt lakott ugyan, de csakhamar, ő is Pestre költözött s azóta, húsz esztendőn át, ő maradt íróársai közül leghűbb látogatója. Nem vette rovásra, hogy atyám évenként talán egyszer-kétszer, utóbb annyiszor sem adta vissza látogatásait. Ő csak jött, eleven-séget, zajt, irodalmi híreket hozva magával, és fölrázva

atyámat elvonultságából. S a mint ez elvonultság évről-évre mélyebbedve, atyámat a betegség s szemeinek és hallásának megromlása mindinkább a saját gondolatai, emlékei és humora belső világára szorította, sajátos, azt hiszem példátlan viszony fejlett ki kettejük között. Atyám csak a multnak akart élni: emlékeinek, gondolatainak; dolgoztatni féltetett művein, de óvakodni minden külső izgalomtól, kerülni minden érintkezést a nyilvánossággal. Gyulai pedig azon volt, hogy ebből az elvonulásból kirázza őt, hol komolyan, hol tréfásan. „Megboszantom Jánost;“ — néha egyenesen ezzel a szándékkal lépett be hozzá. Atyám tudta s föltette magában, hogy csak azért sem fog boszankodni: „Ahá! megint kötekedni akar Pali!“ s csak hallgatta, mosolyogva a bajsza alatt. Olykor visszavágott ő is egy-egy élézzel, de nyugalmából nem engedte magát föltüzelni. Csak azért sem engedte! Látta a helyzet komikumát és kedve telt benne. „Úgy vagyunk mi ketten“ — mondta egyszer — „mint mikor a szundikáló vén komondor körül enyeleg a kölyök-kuvasz; csipkedi, kapkodja, ugrál körülötte, az öreg meg csak néha-néha vakkant egyet.“ Hanem a tréfából egyszer-egyszer komoly boszúság is lett: például mikor Gyulai arra sarkalta, hogy az ŐSZIKÉK-et ne rejtegesse tovább a fiókban. Neki szól a HAGYATÉK című vers, mintegy válaszul a sürgetésekre. De Gyulai erősen hitte, hogy atyámra jó hatása lesz, ha elszigeteltségéből kilép s mikor többé e tárgyat élő szóval emlegetni nem merte, levélben és komoly érzelmekre hivatkozva ismételte sürgetéseit. Így keletkeztek 1877 október 20—22-én kelt leveleik.

Gyulainak utolsó ilyen „megboszantó“ inváziója Petőfi szobrának leleplezésekor (1882 október 15) tör-

tént. Pár nappal az ünnepély előtt ezzel rontott be: „János! Eljössz-e a leleplezésre? Ha nem jössz, a Petőfisták azt mondják, irigységből maradtál itthon.“ „Hiszen megyek! Már varrja is a szabóm a meggy-szín mentét és a buzavirág-szín nadrágot,“ felelt tréfálva atyám. Valóban készült is az ünnepélyre, de már nem mehetett el. Betegsége acuttá vált s néhány nap mulva ravatala fölött mondotta utolsó búcsúszavait hozzá Gyulai. Csak néhány szó volt; de a ki hallotta, azt hiszem, soha sem felejtí el.

Atyámnak többi barátaival váltott leveleiből leginkább csak az irodalmi tárgyuakat vettem föl. Ezek száma nem nagy. Sem ő, sem barátai nem voltak buzgó levelezők. Szász KÁROLY-lyal harmincz évi belső barátságuk ideje alatt alig váltottak harmincz levelet, s ezek nagy részét is a FIGYELŐ és a Koszorú szerkesztése idején, melyeknek Szász volt a legszorgalmasabb munkatársa. Többi barátaival még annyit sem.

Tárgyánál és stíljénél fogva az egész gyűjteményből kiválik a SZEMERE PÁL-lal cserélt levél. Az érdeemes öreg, 1860-ban, az ő akkori szokása szerint, egy elmékedést írt atyám REMÉNY című költeményére, s ezt neki levél alakban megküldötte. Atyám, úgy látszik, hasonló modorban akart válaszolni reá; ez lett volna talán az egyetlen „epistola“, a mit életében írt. De nem tudom befejezte és elküldötte-e? Levelét kerestettem a SZEMERE-TÁR-ban, de nem akadtak nyomára. Az a bevezetlen rész, a mit közölhetek, saját kézíratai között volt, nem mint fogalmazvány, hanem mint elküldésre szánt, de félben maradt levél. Hasonló alakban találtam kézíratai között egy ismeretlen költőhöz 1860-ban s egy úri nőhöz 1865-ben írt kész leveleit is. Hogy ezeket a címzet-

tekhez ilyen alakban, vagy talán módosítva elküldte-e, nem tudom.

Az egész levélgyűjtemény összeállításánál, mint fentebb említém, főleg arra törekedtem, hogy az érdeklődő olvasónak módot adjak végig tekinteni atyám életén, mintha naplót forgatna, megismerkedni gondolat- és kedélyvilágával, s ezeknek fokenkénti fejlődésével és változásaival. Ohajtom és remélem, hogy azok, a kik őt eddig inkább csak írói műveiből ismerhették, e levelekből egész egyéniségét közelebbről szemlélve, megérték azt, mi volt jellemében, minden egyszerűsége és visszavonuló természete mellett, az a vonzó tulajdonság, a mit barátai és mindazok, a kik őt közelebbről ismerték, különösen jellemző, egyéni vonásnak tekintettek, s a miért oly meleg rokon-érzelemmel és szeretettel ragaszkodtak hozzá.

Legyen a gyűjtemény e szép baráti viszonyoknak is emléke.

BUDAPESTEN, 1886. május hóban

ARANY LÁSZLÓ.

ELSŐ IDŐSZAK.

A FORRADALOM VÉGÉIG.

1845—1849.

I.

LEVELEZÉS SZILÁGYI ISTVÁNNAL.

1845—1847.

[1.]

KELET NÉLKÜL, talán 1844-ből.

Kedves Barátom Uram! A NYÁRÉJI ÁLMOT csakugyan megtaláltam, a padláson, eső-víztől átázva, összepenészedve, s mivel összefűzve sem volt, annyira széthányva, hogy mesterség volt összeszedni. Ily alakban, mint olvashatatlant, el nem küldhettem: használtam tehát hosszas betegeskedésem hidegleléstől szabad óráit, s letisztázva íme küldöm. Azonban csalatkoznék ön, ha benne egyebet, mint nyelvgyakorlati próbafordítást képzelne. És darabos ez is, mert Shakespeare tömött stíljével nem én, kezdő, de a nagy Wieland is ugyancsak küzdve birkozik, hogy a bővebb, s egyszersmind rokon német

nyelvre bár — átthesse. Azonban a darab menetét, velejét belőle föl lehet talán fogni, annyival inkább, mivel szolgai fordításom, a Wielandétól — hanem ha erős szükség esetében — távozni nem mert. S a jambusok? — a hogy lehetett. Miattok kitévelt nyomorítani nem akartam.

ARANY.

— 47 —

[2.]

SZALONTA, augusztus 1-én 1845.

Kedves Barátom Uram! Megbocsát ön, ha szinte másfélévi hallgatásom után elúzóom vagy előidézem unalmát jelen soraimmal. Ön holléte felőli bizonytalanság tartóztatott vissza, hogy két rendbeli levelére feleljek, különben meggyőződhetik, hogy, ha tudom csak egyszer is tartózkodása bizonyos helyét, nem mulasztom el az én s a köröttem levők sorsáról tudósítani. Legelőször is köszönetet tolmácsoljon levelem önnek két ízbeli megemlékezéséért, köszönetet a szivességért, melylyel Sophokles német fordítását megküldeni kegyeskedett, mit én ezer örömmel olvastam, oly elégűlten, mint csak *fordítást* olvashatni. Óhajtanék e könyv iránt rendelést kapni, mikor és hova szállíttassam.

Ön eltávozta óta könyvtáram néhány angol könyvvel szaporodott, mely nyelvet most már szinte oly szabadon olvasok, mint a németet. Shakespeare-t és Byront egészen birom, Bulwertől 7. W. Irvingtól 1. Boz Dickens-től 2 kötetet. Shakespeare 7, Byron 5 kötet. Kötete 45 pkr.-ba kerül. Ezen az áron meg lehet kapni, stereotyp, de azért igen szép és tisztán olvasható betűkkel kis $\frac{1}{8}$ vagy nagy $\frac{1}{16}$ formában minden angol író, külön-külön is, darabonként. — Shakespeare-t buzgón

fordítám, de Lemouton Milike kivágott. Sajnálom megvenni fordítását, pedig, úgy lehet, megkritizálnám — mivel nekem Shakespeare-en igen sok studiumom van már eddig. Lássá, édes barátom, így támad a kritikusi irigység.

Gondolja meg, mire vetettem fejemet. Nem dicsvágyból, hanem — nevéssen rajta — nyereség kívánásból, kenyériróvá akartam lenni. Irtam Nagy Ignácznak, hogy ha kell, fordítok a REGÉNYTÁR számára akármely — általa kitűzendő — angol regényt. Azonban, bár elég illedelmes, válasza az lőn, hogy 12 kötet regényre elegendő kézírata van, akkor pedig a TÁR ismét megszűnend, javalá azonban, hogy a Nemzeti Színház számára fordítanám le MERRY WIVES OF WINDSOR-át Shakespearenek. Nem azért, hogy beküldjem, hanem hogy erőmet kísértsem, belé fogtam és két felvonást le is fordítottam, de látom, Mili azt is kitalalta, hadd egye, a kinek kell.

Mit írjak e darázs-fészekről itt? Pöff, és puff; czi-vódás, mint quondam, cannibalismus mint quondam. — Én elszigeteltem magamat tőlök. Családomnak, hivatalomnak élek, s néha a literatúrában diletanskodom. A tisztváltozás igen nagy szemeket nyitott; az értelmiség itten a conservatismus mellett nyilatkozott. „A ki G-t nem szereti, azt a f-e“ stb. Én magam most is szabadelvű vagyok, de fájdalmasan hat rám érezni, hogy nincs *e megyében* elvrokonom. Meglehet, nekem különös fogalmaim vannak a szabadelvűségről. Ha, mit nem remélek, ön valaha egy firkát olvasna Vadonfy Bertalantól, abból hozzávethetne politikai hitvallásomhoz. Igaz barátja,

ARANY.

[3.]

SZALONTA, deczember 4-én 1845.

Kedves Barátom Uram! Tegnap vevém becses levelét, s már sietek válaszolni, nem, hogy nyügtől meneküljek, de mert kín volna tovább halasztani válaszomat. A biographia kiegészítő részét s a bizodalmat, melylyel az egész levél irántam elöntve van, köszönöm; — köszönöm a jó napot, melyet ön szerzett számomra nem-mostoha állapotának tudatásával, s mind azzal, mik az igen kedves sorokban foglalvák. Áldja meg az isten érte állandó testi egészséggel; mert szellemileg nincs okom aggani az ön jövődjé fölött.

Bizodalma — mint volt mindig, ezentúl is szent lesz előttem. Leveleimet vegye úgy, mint tiszta hajlamom nyilatkozását, s ha netán sűrűbben beköszöntenének, mint önnek, mostani bokros — s mint némely Sziget-környékiektől értém, valóban terhes — hivatali foglalatosságai elolvasásukat megengednék, rakja őket rakásra szűnnapokig. Nekem elég, hogy ön nem nézi le őket, s hogy néha, ha úgy tetszik, válaszol rájuk.

No de, dologra; mondaná valamelyik hírlapi értekező. Hogy ön nem úgy tett Bécsben, mint én, ki a Burg-ot megkerültem, azt gondolom. Hogy az orvosi pályát félben hagyta, igen jól tette: ha állandóul pap nem lenne, még jobban tenné. De hát mi? úgy-e? — Biz ez kérdés, mai világban. Felelnék: Professor ohne Papság. Sziget úgy is csak *gradus ad* isten adja, mielőbb úgy legyen. Egyébiránt, részemről Szigetre semmi ellenvetés: becsületes magyar város, tele zsidóval; laktam egyik fogadójában 1836-ban, mint a vándor Thalia sarukötője. Aranyos főkötős zsidónők, zsidólepényt árulók, az Iza vize, melyen átgázoltam; túl rajta

egy dísztelen hegy, melyen mászkáltam, s melyről egy helyt vagy tíz ölnyi lecsúszás, persze akaratlanul, egy nadrágom életébe került — ezek a képzetek vannak összegúzsolva elmémben Sziget eszméjével, meg Kisfaludy ILKÁ-ja, melyben — nem emlékezem már, vajon valami medve — vagy medve kergető szerepét vittem-e. De erre most már bajosan emlékeznek a szigeti főurak.

ÉS ZRÍNYI *) hatástalan? Boldog isten! mi hatja meg ez urakat? Talán a puszta úgynevezett Theater-coup-k, azok az előre nem látott, következőleg nem várt, következőleg sem félt, sem remélt *deus ex machinák*, milyenekkel ma némelyek hatást akarnak eszközölni? S így aztán jön a hatás sokszor; mint hatás volna ha most, az éj homályában, írószobám ablakát valaki véletlenül bevágná; vagy legszebb beszélgetés közben arcúl csapna. Minél többet olvasok a drámáról, drámai hatásról, annál inkább meggyőződöm arról, s minél több összehasonlítást teszek MACBETH, BÁNK-BÁN, III. RICHARD, és ANGELO stb. között, annál tisztábban van előttem, hogy sokkal több érdeket gerjeszt a nézőben a rettegve vagy remélve várt, mint a váratlan: a rejtek ajtóik, a minden tudók, élő krónikák; mely utóbbiakat mind addig nem tud a néző miért szundikálnak a színpadon, míg egyszer a darab, vagy éltök vége felé kitarják mély bölcsességüket, nehogy előbb szúrja őket valaki keresztül, mint — selyem hernyóként — lerakhatná gyümölcsöző tojásaikat, melyekből aztán a darab fonódik. Kölcsénynek igaza van, midőn azt mondja:

*) Szilágyi színműve, melyet a nemzeti színház előadásra nem fogadott el, mint „hatástalant“.

„csak az a darabban természetes, mit abban várni vagy rettegni lehet“, — minél több a várni vagy rettegni való, annál érdekesebb a darab; de a hol némely aluszékony jelenetre rácsattan valamely nem várt mennykő, az, gyermekeket talán megijeszt, de felnőtt egyénnek nem gyönyörködtető. Azonban ön ezeket jobban tudja, mint a szalontai kis nótáros, s hogy jobban, tanú ZRINYI, kit epedve várok, mint szinte a többi igértéket is.

Hát ez a kalendárium-levél mit keres itt? kérdi talán ön, a mint levelem felbontásával kihullott annak béllése, s talán egyszersmind eszébe is jutott a horáci:

„Occidit legendo,

Non missura cutem nisi plena cruoris hirudo.“*)

Most az egyszer távol legyen e hiúság tőlem. Ez a vers BYRON DON JUAN-ja (16 énekes satyricus eposza) III-ik énekében van, általa egy új görög költő szájába adva, az Archipelagus egyik szigetén. Engem e vers megkapott. Meglehet, ha fordításban, olyanban kivált, mint ez, olvasom: szintúgy érzéketlen maradok mellette, mint alkalmasint ön most; de angolul olvasva, s ott, a hol felhozatik, nem hiszem, hogy önt is meg nem ragadná. Alant a szó szerinti fordítás prózában. Próbálja kipróbálni belőle azon érzéseket, s ha nem megy, ne lökje el, hanem tartsa meg akkorra, midőn angolul értend. Mert ez óda — vagy elegico-óda — vagy micsoda, igen szép. Byronnál csak egyet olvastam még (NB. még sokat nem olvastam) ilyen szépet: a híres ódát NAPOLEON-ra. Meglehet, még azt is elküldöm, legalább próza fordításban. Az eredeti itt változtatva rímelt: nekem ennyit

*) Az ARS POETICA utolsó sora.

tenni is veszett munka volt rím dolgában — innen a rímek átkozottak. Az angol nyelv jobbadán egytagú szókból áll, melyek flexio által sem válnak több tagúakká, hanem „à la Samu nadrág“ maradnak. Mi pedig egytagú szavainkat is addig ragozzuk, míg négy-öt tagú nem válik belőlük s innen a nehézség angolból szót szóval, sort sorral, mértéket mértékkel és rímet rímmel visszaadva fordítani.

Isten áldja meg önt testi- és lelkiképen, oly bizonyosan, mint a mily forrón óhajtja tisztelő barátja

ARANY JÁNOS.

Jegyzet. A levélben említett byroni költemény fordításáról maga Arany utóbb talán meg is feledkezett; Szilágyi küldte neki vissza annak másolatát 1859-ben, kérve, hogy a máramaros-szigetiek javára szerkesztett albumba fölvehessék. Így jutott e fordítás előbb a SZIGETI ALBUM-ba, később az ÖSSZES KÖLTEMÉNYEK közé is, de változtatásokkal. Lásd erre nézve az alább közölt 1859 október 25-iki levelet. Ide iktatjuk azonban a fordítást első alakjában; talán némelyeket érdekelni fog, hogyan birkózott meg „a szalontai kis nótáros“ Byron egyik legünnöttebb stílű költeményének fordításával.

1.

Szigethazám, szigethazám!

Hol Sappho égett s énekelt,

Hol terme harc és bék' műve,

Delos megállt és Phoebus kelt!

Örök nyár hint még rá sugárt,

De, napján kül, minden leszállt.

2.

Skios muzsája s Téosé,
 A hős kobza, a szerelmi lant
 Másutt lelt hirt „szép szigetek.“
 Csak itt, a bölcsőn, semmi hang
 Abból, mit echo elrepit
 Messzebb, mint hőstök énekit.

3.

Néznek Marathonra a hegyek —
 S Marathon a tengerre néz;
 Ott álmodoztam egykor én
 Hogy még Göröghon szabad lész
 Mert, állva a perzsa sír felett,
 Nem hittem szolgáló-létemet.

4.

Király ült a bércz-homlokon,
 Mely vizi Salamist fődé;
 S ezrével a hajók alatt,
 S tömérdek nemzet: — mind övé.
 Megolvasá napkeltekor —
 De hol valának estve, hol?

5.

S hol vannak ök? s hol vagy te is
 Hazám? Partod szótlán hever,
 Nem zajlik a hős tábor itt —
 És nem ver itt már hős kebel!
 S lantod, az oly soká remek,
 Ily kézre száll-e, mint ezek?

6.

Ér valamit, ha nincs babér,
 — Bár lánczon, szolganép közén —
 Legalább pirúlni honfilag,
 Mint most is, e dal közben, én;
 Mert hisz mi itt költői bér?
 Pir a népért, — köny a honér'.

7.

Hát csak sirassuk jobb napink?
 S pirúljunk? Haltak őseink.
 Add vissza, föld! kebeledből
 Spartai elhunyt hőseink!
 Háromszáznak csak hárma kell,
 És Thermopylaenk újra kel.

8.

Mit, csend van még? csend mindenütt?
 Ah! nem; — a holtak hangja kél,
 Mint távol-omló zúgatóg,
 Felelvén: „Egy kezdjen, ki él,
 S megyünk, megyünk, követve, mi!“
 Nincs, élön kűl, siket semmi.

9.

Mind hasztalan! verj másik hurt;
 Kelyhedbe tölts samosi bort!
 Török csordáknak a csatát,
 Te skii vessző vérit ontsd!
 Ha! lám alig felszólalál —
 Mint érti sok vad bacchanál!

10.

Még dívik pyrrhi tánczotok,
 De hol a pyrrhi harczi rend?
 Feledségbe e kettő közül
 Mért a nemesbik leczke ment?
 Kadmos betűivel éltek — de
 Ő szolganépnek szánta-e?

11.

Samos borával tölts kehelyt!
 — Kedvetlen e tárgy, hagyjuk ezt;
 Az ihleté Anakreont,
 Ki szolgálta — de Polykratest —
 Térdünk ha szint', akkor hajolt,
 A zsarnok, mégis honfi volt.

12.

Lám Chersones tyrannja is
 Szabadságnak lón bajnoka;
 E tyrann *Miltiades* volt!
 O! bárcsak ilyen zsarnoka
 Voln' a jelenek! Lánczai
 Soká fognának oldani.

13.

Samos borával tölts kehelyt!
 Suli bérczén, s Parga partin, még
 A dór anyák szülöttihez
 Van egy hasonló nemzedék;
 S van hintve ott mag, valahol,
 Kikben Herakles vére foly.

14.

Szabadságot franktól ne várj —
 Ezek királya vesz, meg ad;
 Mikben süker reményé él:
 Csak honfi kard, csak honfi had;
 Török hadak, latin cselek,
 Megtörni fognák vértetek.

15.

Samos borával tölts kehelyt;
 Árnyékba' lejtnek szüzeink —
 Im mint ragyog dicső szemök;
 De, nézve lángzó szépeink',
 Enyém forró könyekben ég:
 E kebleket rab szopja még.

16.

Tégy Sunium márvány bérczire,
 Hol senki, mint én s a habok,
 Hallgassuk egymást búgni; hadd
 Halok meg, hattyudallal, ott:
 Rab föld ne földjön engemet —
 Zúzd földre Samos-kelyhemet.

[4.]

15. február 1846.

Kedves barátom! A mai újság hozza a hírt, hogy szalontai Arany János diadalmazott!*) — Io PAEAN! Fogadja jobбом szorítását. Ha én volnék is ily állapotban: nem volna örömem oly nagy! — Fel! a jövőre nézve; ne hagyjuk a dolgot el. Ily szép kezdetnek nem szabad félbeszakadnia! — Fónyad István,**) Arany János! Szalonta, Szalonta! be csak úgy jó neved irodalmi hírbe, mint Pilátus a Krédóba!

Röviden, mert hosszú nem lehetek: lepjen meg munkája bővebb ismertetésével; ha a postabér nem haladná az 1 frtot p. p. küldje fel nekem, — hadd nézzek szeme közé; mert a sajtó után várakozni sok idő.

Éjféli 11 óra. Fáradva vagyok a napi sok írástól. Nagy munkán dolgozom. Remélve várok.

SZILÁGYI I.

— 42 —

[5.]

SZALONTA, február 22. 1846.

Kedves Barátom! Hosszú leszek, mint szent-iváni ének, s unalmas, mint bőjti prédikáció. Legelőször is fel a scontróval! Önnek még január 10-én kelt, hozzában azonban tudja isten mikor érkezett, levelére az elhanyagolt válasz. Üdvözetéért köszönetem és szíves jó-kívánatom. — Hogy a kortesség rút szenvedélye nemcsak a félbarimok, hanem az egészen tudósok között is dúl, fájdalmas érzeni. De elestügedni minek?

*) Az ELVESZETT ALKOTMÁNY-nyal.

**) Ily álnév alatt pályázott Szilágyi István egy versenyen a Kisfaludy-társaságnál 1844-ben, s el is nyerte a díjat.

„Nem mindig kendtek lesznek a bírák“, — mondja a szalontai pór.

„Szalonta ismertetését“ *) illetőleg: szép volna, ha érdemlené. De még nem ért meg annyira, hogy ezt eltűrhetné. Visszaborzadna saját képétől, mely az elébe tartott tükörből rávigyorogna, s úgy tenne, mint a ferde szájú nő, ki szolgálóját verte meg önhibájáért. Jogai, peres körülményei emlegetését árulásnak, viselete lefestését gúnynak venné. Hagyjuk őt, így, a mint van. — Pedig, ha mi úgy akarnók, mint isten, haladni is tudnánk. Új év óta casinónk van. Tánczvigalmunk ez ideig kettő; még ugyanannyi, ha Concordia el nem hagy. Az idegenek mondják, nem hittek volna ennyit Szalontáról. A város piaczi, úgynevezett sóház épülete, mely mult évben újonnan épült, tanyája az egyesületnek. Jelen év még a zsidó bérlőé, mely miatt az egylet szorítva van, de jövő évekre, ha lehet, az egész épülettel rendelkezhetik, s vendéglőt is kapcsolhat a szellemi élv-leldéhez. Mostan csak egy társalgó, egy tekéző s egy olvasó szobája van. Tagjai száma 2 pfrt fizetés mellett ez ideig mintegy 80; helybeliek és vidékiek; pénztára, tánczvigalmi jövedelmekkel is szaporodva, cselekvőleg áll. Lapjai e félévre PESTI HIRLAP, JELENKOR, BUDAPESTI HIRADÓ, MAGYAR GAZDA s DEBRECZEN-NAGY-VÁRADI ÉRTESÍTŐ; többre azért nem terjeszkedhetett, mert akkor ezeket is csak jó remény fejében előlegezte; jövő félévre azonban a szépirodalmi lapok sem maradnak el, legfőlebb az „arszlánlap“ szégyenl megjelenni köztünk. Könyvünk még nincs, de lesz. Pedig a „lesz“-ért talán csak ad a zsidó

*) Szilágyi tervezte, Vahot Imre lapja számára, s adatokat kért hozzá Aranytól.

valamit. Szerencsejáték nem üzetik, főveg letéve; mulatság: teke, társalgás, préference nemű kártyajáték, olvasás. Ital hidegvíz. Van választmány, vannak rendes alapszabályok, közgyűlések. Én semmi hivatalban nem vagyok. Adja isten, ne legyen olyan, mint más szalontai dolgok. Egyébiránt én még PESTI DIVATLAP-OT és ÉLETKÉPEK-et is olvasok, külön társaságban.

PARISINÁT*) mikép fordítsam? Versben, mint úgynevezett „Uebersetzer“, vagy prózában, szóról szóra, ön használatául? Az elsőre kevés kedvem, az utóbbit kész szívvvel. Egyébiránt talán MAZEPPA még szebb.

PHILOKTETEST a német fordítás szerint másoljam, vagy saját töredékimből? Az utóbbi sokkal tökéletlenebb, mintsem használható volna, de azért, ha kell, szívesen átengedem az eredetit „örökösen s megmásolhatlanul.“ Óh, bár egy görög Sophoklest kaphatnék! Ad vocem! Homert tanulom, ILIAS-t eszem. Csak, csak classica literatura! Minél több új francia, angol, német, s ezekből kompilált magyar beszélyt, regényt, színművet olvasok, annál több Homert és Shakespearet hozzá. Az örvény ragad.

Ennyit az első levélre. Körmöm fázik, mert azon egyetlen szobámban, melyet fűttetek, gyermekim csevegnek. A fa szűk, nem mint Mármarosban; telünk használhatlan, egy nap eső, másnap fagy, megint hó, megint jó idő, megint sár, megint árvíz. Szekereink nyugalomban, szánaink kemenczében vannak. Isten, adj vagy telet vagy nyarat. Egyébiránt nincs olyan drágaság, milyentől remegtünk; a kinek 10—11 frtja van, nem hal meg éhen, míg köből buzájában tart. — Megint folytatom.

*) Byron költeményét. Szilágyi kérte, hogy fordítsa le.

És most, az írói dicsőség! Hogy önnél tisztább örömet senki sem érezhetett rajta, ismerősim közül, azt igen-nagyon elhiszem: mert hiszen ez nagyrészen *ön műve volt!* De én annál elégedetlenebb vagyok magammal, mert a jutalmazott mű akármi egyéb, csak víg eposz nem. Terjedelméhez képest igen kevés időm volt kellő kidolgozására (Július végén kezdtem hozzá) s midőn, az egészt összeállítva, mint tökéletlen tűnt fel előttem, már akkor nem volt időm újra dolgozni. Mindent belé akartam zsúfolni (ön fogja érteni e szalontai kifejezést) s e miatt az egész valami elnyúló, s mint egész, kiállhatlan valami lőn. Az egészet kellene megsemmisítnem, ha javítani akarnék rajta. Nincs kerekdedség, nincs a kellő emelkedés, és elfogyás; episodjaiért látszik élni. Azon reménynyel küldtem föl, hogy jutalmaztatni nem fog.

Tartalma, rövid kivonatban következő:

Hábor, garabonciás diák, a szabadelvűség védistene honunkban, összevész nejével, kivel 840 év óta békésen él, a tündér Armidával, ki a maradás pártjához szegődék. Ez utóbbi észreveszi, hogy Rák Bende, egy elpusztult kortes egy távolabbi megyéből, tíz, magához hasonló társával, gyalog utazik a pusztán a megyébe, melyben Armida tannyája van, s megsejtvén, hogy a feldühödött Hábor vihart akar támasztani ezen maradópárti kortesek szétszórására, küldi Orsolát, ki macskaképpen szolgál nála, kalauzúl, de mivel a Hábor által támasztott vihar igen erős s a boszorkány cseléd nem boldogul, maga megy Armida, égő fáklya képében, s a mocsarakban mászkáló eltévedt hősöket kunyhójába vezeti fénye által. Eddig az első ének.

Második Ének. Orsola ez alatt összehívta a vidék boszorkányait, s mind szép leányokká változván, gazdag lakomát készítenek. Maga Armida, ki rendesen egyszemű

vén banya szokott lenni, most bájos hölgygyé változik, kunyhója pedig fényes palotává, s úgy várja a jövő vendégeket. Ezek jönnek, meg vannak lepelve, szívesen fogadtatnak, esznek, isznak, míg ki nem dőlnek, egyedül Bende marad ébren, kibe a tündérnő természetesen, szerelmes lőn, s ennek kérelmére élte kalandjait kezdi elbeszélni. Rák Bende apja *amolyan* gazdag táblabíró volt, ki adott neki *amolyan* Béli-
teki Matyi-féle nevelést, s Széchenyi HÍTEL-ét olvasván, meg-
ütötte a guta. Anyja szolgálóból cseperedett hölgy volt, s férje halála után, míg hősiünk útazni járt (Párisba, Lon-
donba akart, de tévedésből Kolozsvár felé indult s így —
Konstantinápolyba menvén, visszafelé haladott) mindennek kiment a hátán. Hősiünk hazaérkezve, hivatalviseléssel akart segíteni a bajon, szolgabíró akart lenni, s ezért nagy kortes lőn, de a választás alkalmával garázdálkodván, tizenegyed magával, szint semmivel bírókkal, az elfogatás elől megszökött, s most Armidánál van.

Harmadik Énekben, véd-egyleti gyűlés, melyben korteseink, Armidától pénzzel, ruhával, s hamis oklevelekkel ellátva, megjelennek, s Bende hatalmas ellenét leli föl Hamarfyban, a szabadelvűben. A *juste milieu*-söket Ingadi nevetségesen képviseli. Másnap utasítások gyűlése, több tárgy, magyar nyelv, ősiség, éventi országgyűlés, képviselő rendszer, kortesség, vámszövetség, kényszerített örökváltság, status-adósság, városok szavazata, kormány felelőssége, gravamenek, esküdtszék, végre háziadó. Mind ezek a legbada-
rabb módon vitatva. Végre lakoma a maradóknak Ingadinál, ki tegnap az ellenpártot vendégelte meg. Ingadinának megtetszik Bende.

Negyedik Ének. Hamarfy az Ingadi tegnapi lakomáján megterhelte magát, rosszul lesz, s megy szórakozni az erdőbe. Ott Armida szép paraszt leány képében, rengetegbe csalja, s különféle ocsmány állat-alakban megjelenő boszorkányaival halálra akarja kínoztatni, de Hábor észre-

veszi, közibök sújtja mennykövét, s midőn hőstünk magához tér, vadász alakban áll előtte, táskájával, mely tele bankjegyekkel, s egy síppal ajándékozza meg, tanulságos intéseket ad neki, s forgó szelet indítván, azon felkúszik egy felhőre, melyen ülve, kivezérli Hamarfyt a rengetegből.

Bende pedig a fogadóban alszik. Armida megjelenik nála, a kulcslyukon keresztül, megfeddi, s letiltja Ingadinéről, utasításokat ad neki, s egy fogat kírtyát hagy nála, mely örökké nyer, pénzforrásul.

Most kezdődik a kortesség, egyrészt Bende, másrészt Hamarfy vezérsége alatt, az adó mellett és ellen. Torzképek mindenütt, az egész darabban. Liberalis hadnagy, conservatív hadnagy. A kortes szekerek eposzi előszámálása stb.

Ötödik Ének. Hábor látja, hogy pártja kisebb a földön, azért Armidát a légben akarja tönkre tenni, nyílt hadat izen neki. Légi harc. Hábor, tátosival; Armida, boszorkányival. A harc egyenlő. A sebesültekből ichor folyik, melynek alkatrészei: káposztalé, tinta, bor stb. Az ichor összefolyván, óriási polyppá lesz, mely a két sereget elnyeli. Hábor ölon ragadja Armidát, s a polyp iszonyú torkába akarja vetni: azonban a hold kiragygog, a rém eltűnik, s a két ellenséges szellem elválik egymástól.

Ez alatt a földön is történt valami. A pinczér Bende kártyáját akará bevinni, s valamiért letévén a tornác könyöklőjére, Hábor forgó szele elragadta azt, s szétszórta az egész világon. A pinczér nem merte megmondani, más kártyát adott be, melyen játszván Bende mindenét elveszti, úgy hogy még szobáját is felmondják, s teke-asztalon kénytelen hálni.

Itt találta fel Armida. Hítta magával. Kólyra mentek, a világ közepére: Armida félre tette a kólyi hegyet, mint valamely fedőt, s ott nyílt az alvilág torka. Lementek. Cerberus, bűnhődő lelkek, boldog szellemek — mind satyra. Bende apjával találkozik, ki nógatja vinni a szabadel-

vívek ellen; Armida Hecatéhez megy tanács-kérni, miként veszthesse el Hábert, s attól kap egy pióczát, utasítással, hogy keljen össze egy halandóval, kit szeret, altassa el azt, még szüzmenyasszonyi ágyán, fejtse föl keblét, szivasson abból vért, rejtse az általa (Hecaté által) adott ólomedénykébe, ezt dugja saját keblébe; hija meg Hábert vendégül, s lakománál feccsentsen az edényből szeme közé. Vissza-mennek. A Létbe, stb. A részletek mindenütt érdekesek.

Hatodik Ének. Hábor pedig az Időhöz folyamodik. Sziklák közt lakik ez, gőzmalmán űrvén a világi dolgokat egymásután. Tanácsul kapja, hogy menjen el Armida menyegzőjére, s midőn az ráfeccsént valamit, feccsentsen vissza. A lakoma. Úgy tesz mindenik, a mint hagyva volt. Hábor el-ég, füst idomban felgombolyog! Armida mint valamely rothadék, fojtva elemésződik s összehull. Bende megilletődve távozik. Visszatekint egy dombrul; Háborból felhő lett; ebből szikra lövell ki, s érdekelvén Armida romjait — deli ifjú és leány lesz, kik elszárnyalnak keletre, s a hajnalban fürdenek meg.

A földön pedig a két hadnagy közt egy kis előcsata származik. Ingadi a felek közé szorulva, nevetségesen kútba menekszik, s a vederben ül egész más napig.

Hetedik Ének. Hamarfy kiábrándúl. Hitelezők váltókat hoznak rá, melyek datuma összeesik erdei jelenetével. A hitelezők elől megyeházhoz menekszik, eltűnván a tömeg közt. Ott harez alatt, harez fenn, a teremben. Személyeskedés, szép és épületes. Midőn a zaj legfőbb fokra hágott, a terem templommá, asztal oltárrá válik; orgona hang stb. Bámulnak. Keleti ablakon szárnyal be egy szép ifjú és szép leány. Neveik ERÉLY és LELKESEDÉS. Az első buzdító beszédet tart, az utolsó, oltárra rakja drágaságait, s karjából vért ereszt. Hija a népet tenni hasonlót. Jönnek sokan; de a kolompások félre állanak mind a két pártból; Hamarfy Bendével kezét fog, s a *juste milieu*-sök padjára ül.

Róadás. Elmondatik, hogy szabadult ki Ingadi a kútból, náthát kapott, orvost hivatott s meghalt. Ingadinét elveszi Bende; él még egy darabig mint afféle táblabíró, végre meghal. Hátán fekszik, mikor megidézik azon kihágásokért, melyekért megýjét elhagyni kénytelen vala. — Hamarfi is elpusztul.

A munka teljes czíme ez: AZ ELVESZETT ALKOTMÁNY, — azaz Maradvári és Ingadófalvi Ingadi Rák Bendeguznak földön, vizen s föld alatt véghez vitt, álmélkodásra méltó vitézi cselekedetei, nem különben életében, és halála után rajta megesett rendkívül való történetei, melyeket az effélékben gyönyörködőknek kedvéért először ugyan szép versekben szerzett Néhai Nemes és Vitézlő Vadonffy Bertalan úr, mostan pedig ez új formában Világ elébe bocsátott egy hazáját igazán szerető magyar nemes.

Az egész több, mint 4000 hexameter. Arra akarom kérni jelígés levelemben a társaságot, hogy ne kürtölje ki igazán bevallott nevemet, de kérelmem sükeretlen volt.

Ebből láthatja ön, hogy az egész semmi érdekekkel nem bir. Hogyan lehetett tehát mégis jutalmaztatnia? Véleményem szerint mert 1-ör a többi talán ilyen sem volt, 2-szor mert egyes részei eléggé sikerültek. Saját-ságos descriptiók, eredeti ötletek, elmés fordulatok, eleitől végig erős satyra, nevetséges torzalakok, az egészen mindenütt nagyképű *purpureus pannus* — a legcsekélyebb tárgyakon legbővebben: ezek hozták zavarba a bírákat. Úgy hiszem, hogy nem kritikusknak, hanem közönséges olvasónak, elejétől végéig érdekes olvasmány.

Fölötte hosszasnak kellene lennem, ha mind azon egyes részeket, melyek, véleményem szerint, némi ér-

dekkal birnak, közleni akarnám. Azért kénytelen vagyok csak iminnen-amonnan néhány sorra szorítkozni mutatványul: mikép sántikál gyalog muzsája; például a kezdet:

— — — — — *)

Nem lopom ön drága idejét több ilyes mendikáziókkal, ha megjelenik, szívesen szolgálok vele. Éljen boldogul, kedves barátom, és tartson meg bennünket emlékezetében. Szalonta, február 24-én 1846. Önnek tisztelő barátja

ARANY JÁNOS.

Jegyzet. Ez év nyarán Szilágyi meglátogatta Aranyt Szalontán, nála töltött egy pár hetet, s tervekkel és megbízásokkal megrakodva tért onnan haza. Ezekre vonatkozik a következő levele.

— — — — —

[6.] — M.-SZIGET, 25. szeptember 1846.

Kedves Barátom! Szeptember 4-én s így még azon héten érkeztem Fejértóra, hogy Szalontáról haza fordultam. Isten látja lelkemet! — nem hazudok, de úgy vagyok vele mint (talán) Phädrus mondja, vagy inkább Horácz: *Virtutem incolumem odimus, sublatam oculis quaerimus invidi...* Mennyi tartozik a virtusból Szalontára (a helyet veszem); mennyi az egyénekre, kiket benne én szeretek: nem tudom; de igaz, — mind a mellett, hogy olyakat tapasztalék, mik bizony idegent nem kecsegtetnének — három nap mulva visszavágytam. 15-ik szeptemberben már itthon voltam Szigeten.

*) Itt következik vagy száz sornyi mutatvány.

Megérkeztem után első dolgom is a theka volt. Felhántam a görög classicusokért. Sokat találtam; de nem mindent, mit óhajtottam volna; nem, főleg, a miről különösen volt szó. A megtaláltak közül ime mennek:

1. Sophokles TRACHINIÁT; Sophoklestől több darab nincs meg. Egyébiránt, én tanácslanám, bőséges studiummal utána látva, alkalmasan lefordítani. Jön majd idő, mikor egy és más úton, a többinek is nyomába jutván, kézhez szolgáltatathatom; de meg is kívánnám aztán, hogy az egész Sophokles magyarul meglesse. Ha studiumomat elvégeztem, PHILOKTETEST ismét, az eredetivel együtt, elküldöm.

2. Aristophanestól szinte nem kaptam többet Plutosznál. Tisztességes comoediának mondják. E két darab pompás commentárral van.

3. Plato. Minden munkái megvannak. Különösen két híres Dialogja és épen ezt a kötetet választottam. GORGIAS ÉS ION aesthetikai classicus művekül tartatnak, s ha jól emlékezem, IONT Kis János fordította is a Kisfaludy-társaság számára. Készítené el kegyed mindegyiket. Máskor a híres PHEDON-t küldöm, benne a halhatatlanságról van tanítás.

4. Xenophon. A negyedik SYMPOSITIONA-ért s AGESILAUS ÉS SOKRATES APOLOGIÁJÁ-ért küldöm. Könnyű stíl, s egyszerűen szép — mondja rólok Budai.

Téli vásárkor historicusokat, Thukididest, Herodotost, Xenophont akarok küldeni. Jó lesz-e?

5. SZÉLVÉSZ Lemouton K.-tól. Összehasonlításért.

6. Pope RABLOTT HAJFÜRTJE; híres, classicusnak tartott epopea comicum.

7. Voltaire HENRIADE-ja.

8. S végre: ZRINYI. — Itt ezeket ajánlom figyelmébe:

- a) A szerkezeti gyarlóságot igazítaná ki,
- b) Nyelvét tenné simává,
- c) Színpadi lehető fogatkozásait alkalmazná a theatriumi fogások s maschinériához,
- d) a negyedik felvonásban „Lobk. és Fulvia“ éjjeli jelenetében az elbeszélést ügyesebbé tenni.
- e) Az első felvonás scenáit jobban egybefüggőkké, s nem oly sok-darabúvá tenni.

Szóval: Ha lehet és érdemes: teremtsen belőle újat, kedves barátom, olyat, mely talán színpadon is megjelenhetne. Kolozsvártt meg lehetne próbáltatni az előadást, ha Pesten nem is.

9. Schwandtnertől még ide teszem: a II. kötetet. Első Ulászló királyért, melyből, — Erzsébetet vevén főszemélynek, — à la JÁNOS KIRÁLY, nem érdektelen tragoedia keletkezhetnék.

Ne szakaszsa meg a levelezést, kedves barátom! — Jövőre Plutárch PARALLELÁIT viszem le magammal, s hogy addig se maradjon olvasmány nélkül: csak parancsoljon: Aeschines szónok, Theokrit IDYLL-jei, ODYSSEA stb. készen állnak.

Telegdynél minden vásárkor szólaltasson be! Szerető barátja

SZILÁGYI I.

Utóirat. Az ENGUBINÁK-at másoltatom.

[7]

SZALONTA, január 3-án 1847.

Kedves Barátom! Feltépem a levelet, melyet, félrevonultan a szalontai István-napok tivornyáitól, önnek becses névestvéjén írtam, de némi közbejött akadályok miatt még postára nem tettem fel, mert akkori üdvözlételemet újabbal, nagyobb szerűvel kell pótolnom; s valamint akkor szívesen ohajtám, hogy isten önt, mint Istvánt, mint embert, mint igaz, őszinte keblű, képmutatás nélküli barátomat éltesse és juttassa el (Kazinczyként) *zöld* öregségre: úgy most, forróan kívánom, hogy jelen állása úgy is mint szigethi oktatóé, úgy is mint magyar tudós társasági levelező tagé*) legyen csak *gradus ad majora*; mely kívánatom hogy nem hízelgésből veszi eredetét, úgy hiszem ön előtt erősítnem nem kell. Egyébiránt, hogy ön jutalmat nyert, az épen oly kevésbé lepett meg, mint megütközém vala, ha, mint tavaly, nem nyer. Erről elég.

Vig eposzomat Erdélyi visszaküldte, átnézés végett. Igazítanom kellene rajta; de *újat* írni sem idő, sem kedv; ezen pedig csak a *tűz* segíthet. Visszaküldöm csaknem úgy, a hogy kaptam, hadd állja ki a sajtó *nemesisét*. Ha isten éltet, talán még engesztelő áldozatot viszek a *komikum* megsértett istennőjének.

TOLDI, a mint látom, felment. Hogyan tetszik a *mutatvány*?

Igen, a TRACHINI NŐK tárgyában nyugtalanul várom a feleletet, mert fordítani szeretném. Multkor Lemoutonról elfeledtem megemlíteni, hogy az igen tökéletlen, s nem csoda, ha a közönség nem pártolja. Az *angol*

*) Épen akkor választatott meg.

levelet ohajtva várom. Ne feledkezzék el kedves Barátom a *fordítják*-ról. *)

Divatlapba semmit sem irtam, talán nem is irok. Egyébiránt a DIVATLAP-ot, társak nem vállalkozta miatt, megszűntem olvasni. Bánom, de hiában. Előfizettem a M. SZÉPIRODALMI SZEMLÉRE; abból csak olvasok valami okosat. A casinó tartja az ÉLETKÉPEK-et.

Ad vocem: *casinó*: ennek jelenben igen kritikus napjait éljük. Egyik nap oly erősnek hiszszük, mint a Sionhegy, másik nap pedig már összeomlása miatt estünk aggodalomba. János napon tánczvigalma volt, melynek egy harmad rész jövedelme, 30 ezüst huszas, ma osztatik ki ugyanannyi szalontai szegény közt. Mit százsértésnek egy vaczkor? kérdi ön. Kevés biz az; de még is valami; azt énekelte valaki: *mindegy az áldozat* stb. s ez a mondat, legalább *az áldozó föltre nézve*, igaz.

Más újság — semmi különös. A pártok erősebb ellentétben állnak, mint valaha: kibékülés bajosan remélhető. S miñt mindenütt, úgy nálunk is megtartja a pártoskodás eredeti bélyegét: a felek veszekednek, de nem egymást ütik, hanem a közügyet.

Hogyan van, kedves barátom? mit dolgozik? mi-kép tölti a téli időszakot? Irjon, az isten áldja meg, mielőbb, s ne feledjen multkori kérdésimre válaszolni. Tiszteelője, és szerető barátja

ARANY JÁNOS.

—*—

*) Lásd mindezek magyarázatát alább, a január 31-diki levélben.

[8.]

SZALONTA, január 9-én 1847.

Kedves Barátom uram! Sietek kivonni önt aggodalmiból, miután mult évi december 25-én kelt, de hozzám csak ma érkezett becses leveléből megütközve tapasztalom, hogy ön már *két* levelemet nem kapott. Igen is, én mindenik köteget épen, legkisebb hiány nélkül megkaptam; a TRACHINI NÖKET már el is olvastam, s fordításukhoz is kedvem jött; de még, mielőtt ezt nyilvánosan tenném, mélyebben akarok behatolni a hellen nyelv előcsarnokába; ön számára azonban — és saját használatomra is későbbi fordításnál — egy prózafordítást tehetnék. Most Xenophonnak „mézes“ dialogjait — különösen Ὀικονομικὸς-át olvasom; erről megyek át Plátora, kinek ugyan Ion-jából már olvastam. PLUTOST is nézegettem, s nagyjából olvasgattam is, de nem studiummal. Egyébiránt Xenophon arra tanít, hogy nem elég csak a versbeli formák szerint ismerkedni meg a hellen nyelvvel, mert vannak prózai szólásmódok, melyek versben soha elő nem fordulnak: azért próza és vers, váltogatva. ZRINYI is itt van, majd neki fekszem. A Pope HAJFÜRTJE irósvajhoz hasonló *classicum quid*.

TOLDI nagyra nőtt. Azok, miket utóbb írtam, egészen más modorúak, népiesebbek, könnyebbek. Szeretném az elejét — a mit ön olvasott — megváltoztatni, de már késő. Az egészzet postán el nem küldhetvén, mutatványt küldtem belőle: fájdalom, hogy kézbe nem került. JÁNOS VITÉZ-nél nagyobb; megolvastam. A historikusokat örömmel fogadnám. Egyébiránt nem sietők; lassan haladhatok a küldötteken, mert kevés időm van olvasásra s épületesen akarok olvasni.

Vígjátékot akarnék írni ha — tudnék. Egy jó mese kereng fejemben, talán megkísértem. Fogalmim a komikumról tisztulnak; s a komikum műzsájának úgyis áldozattal tartozom — az ELVESZETT ALKOTMÁNY-ÉRT.

Mi volna az ha az ember *népies hős költeményt* írna? Szokatlan úgy-e! de azért talán menne? Kinevetnék vele az embert?

Mosolyog ön, hogy ennyiféle összebeszélek; s a „*sokat akar*“-féle közmondásra gondol? Ez csak eszme; gondolkozzék rajta, édes barátom, mi lenne belőle ha valaki, ki a *nép nyelvén költeni ért*, megkísértené? Annyi való, hogy ha sikerülne, abból *népszerű* eposz válnék.

Casinókról én írok, de ön a világért se írjon; ezek az emberek ellenei a nyilvánosságnak, vagyis a kürtülésnek. — A. — „Én nem tudom, erről a mi kaszsinónkról oly röviden írt valaki tavaly a DIVATLAP-ba.“ B. „És az is tele volt sületlen gúnynyal.“ A. „Zsidó vendéglőst, mit hoztak bele.“ C. — „Nem kell kürtölgetni: tenni kell.“ (*Ferde száj.*) — — Annyi való, hogy közelebb bál volt, s egy Várad vidéki kóbor földes urat, kit *kilökni* elég erélyesek nem voltak — kitérültek a casinói tagok névsorából, s e miatt akart a kaszinó *felbomlódni!* de már talán megmarad, legalább egy *ángárián*, mert azt előre letette az új vendéglős, a ki magyar, *a ki lelke van!* egész a bárányfürtös gubássáig.

Istenem! be jól esik okos emberrel — legalább levélben — beszélhetnem. Lássá ön, egész a gyermekességig összehordok mindent. Nyomatik-e már a kedves barátom tavalyi munkája? *Most*, dolgozik-e valamin?

Véget vetek e levél-chaosznak, halászsza ki belőle kedves barátom! iránta való tiszta jó érzetemet s jutal-

mazva lesz kedves barátom uramnak tisztelője s szerető barátja

ARANY JÁNOS.

Jegyzet. E levélhez van csatolva huszonöt versszakból álló mutatvány TOLDI kilenczedik és tizedik énekéből.

— 43 —

[9.]

MÁRAMAROS-SZIGET, január 15. 1847.

Kedves Barátom! Január 3-kán írott levelét, tegnap 14-kén örömmel és szomorúsággal vettem. Örömmel, mert oly hangok s annak hangjai szólottak hozzám, kitől szeptember 10-kétől fogva, tehát négy hónap alatt, semmit nem tudni, hallani, nálam, nem hasonlítható fájdalom; így ettől valahára megszabadultam, utána megvidultam. Fájdalommal, mert sorainak egész menetéből úgy veszem észre, hogy nem az első tudósítás, mely hozzám Szalon-táról útnak indított, azonban én semmit nem vettem. Pedig, mint e január 3-ki levél sorai sejtetni engedik, nem kis érdekű közleményeknek kelle az elsőnek eltvedtével, elveszniök. — Ez engem oda kényszerített, hogy ez *interlocutoria sententiával*, felszólítsam kedves barátomat, hogy elveszett levelét, *cum adnexis*, hiteles másolatban még egyszer küldje meg. Névszerént is pedig:

1. Mi lesz az új komikum?
2. TOLDI-ból mutatvány.
3. Miben van a TRACHINI Nők ügye?
4. Mit jelent a „forditják“?

Ezeket s még többeket várok, melyek várakozásomat, nélkülözési szomjamat kielégítsék.

a németből lemásoltatni, s nekem elküldeni ne sajnálja. Nem igen hosszú az. S még azt is megírni, miféle német ember fordította? mert elfeledtem. A szöveget magát hatos jambusban fordítom, sort sornak, igen kevés kivétellel, visszaadva; a karénekeket prózában fogom, mert ki tudnám ugyan csinálni a mértéket, de azonfelül, hogy az ily pindarusi mértékben magyar fül semmi gyönyört nem talál, kimondhatlan nehéz, sőt talán lehetetlen lenne, hű és szép fordítást tenni.

A „fordítják“ pedig emlékeztetés arra, midőn felhíttam önt, hátha mi ketten Shakespearet magyarul adnók?

Végre TOLDI. Mult levelem mellett küldtem egy kis mutatványt. A minap 40 pkros s így négy rendes levélnyi, tömötten írt, mutatványt küldöttem belőle; fölöttébb sajnálom, hogy elveszett. No de, ha a 40 kr. kellett valakinek.

Ad vocem TOLDI: tegnap kaptam Erdélyi levelét, melyben AZ ELVESZETT ALKOTMÁNY visszaküldésére hí fel, melyet pedig már régen felküldtem Tiszáéktól, de félek, hogy valami baj érte, mert hallottam, hogy egy társzeker, cselédi gondatlanság miatt, Üllőn kigyúlt s elégett. Hátha abban volt. Egyébiránt Tiszáék csak 18-dika körül indultak, s a levél 23-dikán kelt. Hihető, azóta kéznél van. A levélből kivonok ennyit:

„Egyszersmind van szerencsém üdvözölni önt, mint pályanyertest újra TOLDI-jával, melynek sorsa épen a mai ülésben döntetett el, oly kedvezőleg, hogy a díjt méltányosnak lelé az ülés a kihirdetettnél magosabbra tenni, megszorítani!“ Jól esik a tavalyi keserűre; kivált miután némely itteni urak annyira lovagoltak rajta, hogy a tavalyi a többi rossz közt csak kevésbbé

rossz volt s azért jutalmaztatott. Egyébiránt most is igazitanom kell TOLDIX, s megkértem Erdélyi urat, küldje le, mihelyt lehet.

Zsidó költemények! Úgy, úgy! mindent a mi szép. Most van ideje klasszikai egyszerű szépségekre törekedni: nehogy elsodorja az embert a dagálytenger. — Olvasta ön Jókai Mór BÜNTÁRS-át az ÉLETKÉPEK-ben? — Nekem úgy tetszik, mintha a költő, rémes éjfelen, lepedős kísértet alakban üldözné az olvasót, rettegve maga, retteggetve mást. Én nem hiszem, hogy a költészet célja a hajmeresztés legyen.

Casinónk nyavalyog, mint szokott. Könyvtára valahára nyert egy új könyvet: a FALU JEGYZŐ-jét. A többi iminnen-amonnan került Kotzebue s több ily álmoskönyv istória. Az én magán könyvtárom pedig a MAGYAR NYELV RENDSZERÉ-vel szaporodott. Horváth Mihályt is meg akarom venni: megvegyem?

Igen: *meg akarom venni*, mondtam. Frankenburg és más németek így mondanák: *megvenni akarom*. Szép és jó-e ez, hogy nyelvünk egy különböztető szólásmódtul megfosztatik? Szerintem itt az első van csak jól. *Megvenni akarom*, ezt akkor tennők, ha pl. különböztetni akarnók: *megvenni, nem pedig eladni*. Ön itt tekintély.

Bezzeg irtam kérdést, meg kérést, meg magamról stb. Most jönnek a *fővárosi újdonságok*. Először havunk volt, fagyunk nem; azután lőn fagyunk, havunk nem. Most van sárunk, mint a tenger. Másutt mondják: „annyi valami, mint a tenger.“ Szalontán így szól a nép: annyi az, mint a sár. Lám, lám! jellemvonás.

Egyéb újsággal nem szolgálhatunk.

Hallotta-e ön a RÓZSA ÉS IBOLYA meséjét? le akarom írni népiesen. De akkor mit csináljak vele? Ingyen oda lökjem valamelyik lapnak? Pedig szép tárgy, a gonosz; nagyon költői.

Azonban elfogyott előlem a papir s egyéb már nem fér rá jókíváнатomnál. Isten áldja meg önt, kedves barátom, s ne szakaszsa félbe köztünk a kedves viszonyt. A viszontlátásig! Önnek tisztelve szerető barátja

ARANY JÁNOS.

[11.]

SZIGET, 3. február 1847.

IO PAEAN! Rajtam a sor örülni! S teszem azt! Nem, mintha váratlan volna, hogy TOLDI győzött; mert én, a mennyire ismerem a népies írói kapacitásokat, s azokkal TOLDIT egybehasonlítottam: perczig sem kételkedtem, hogy nem lesz, ki vele mérkőzhessék. Teszi örömemet az, hogy már ilyesek után feljogosítva érzem magam, befogni kedves barátomat az irodalom jármába

Tehát: „Toldinak nagy máj adatik!“ Egészségére! Engem pedig, kedveseivel együtt, mind a mellett, hogy csak néhány sorban szólaltam meg, tartson meg jó barátságában. — S ha némi szüksége van vagy lesz egy más könyvre, adatra, parancsoljon szerető barátjával

SZILÁGYI ISTVÁN-nal.

[12.]

M.-SZIGET, 12. márczius 1847.

Igen kedves Barátom! Három rendbeli levél fekszik előttem, melyek tartalmának nágy részére ugyan vett már *talis qualis* feleletet; de tudom, hogy *in integro*, mindenesetre adós vagyok. Mentse azonban ily későre maradtomat a körülmény, hogy a szigeti rigorosumok ideje épen január és február hónapokra esik.

Sorba veszek mindent!

1. A január 9-ki levele hozza kedves barátomnak a görög classicusokról tudósítását. A TRACHINI NŐK-et illetőleg: a szóban forgó német fordítás czíme: *Des Sophokles Tragoedien in deutscher Prosa. Von einem Vereine Gelehrter. Erfurt und Leipzig. Ludwig Hilsenbergs Verlag 1840.* Ára mennyi lehet: nem tudom. Azonban sohse költekezzék érte, édes barátom. Szentgyörgy vásárkor nézesse meg Telegdyt: ott fogom letenni számára s vitesse el a magam példányát. Hatos jambusokban fordítja, kedves barátom? kifogásom ellene nincs; de annyit mindenesetre szeretnék, ha valamikép kifürkészhetné, vajon a Kisfaludy-Társaság által elfogadottak minőek? — Mert annyit tudok: Schedel a MÜFORDÍTÁS ELVEI című munkájában, a melyet valami hat főkritikus helyben hagyott, nem barátja az oly alaknak, mely a nemzet természetéhez semmi simulattal nincs, pl. Voss HOMER-ja hexameterekben hideg mű. — Oly köntöst kíván, mely kötött legyen ugyan, mint az eredeti, generice, de a schema a mi izlésünkhöz járjon közelebb. S így szeretném én az ötöst De ez csak figyelmeztetésül! A mi a KART, németül illeti: azt ide rekesztettem.

2. TOLDI-ról, hogy oly szépen szólnak a lapok, a bírálók egyetemesen: nekem nagyon jól esik. Látom:

a józan izlés megvan még. Ép e tekintetben szerettem volna én az eposzt*) is, mint említém, kisimítani. Az egésznek újra dolgozását — nem mondom, mert sok munka lett volna: de a nyelv döcözését mindenestre elhárítani. Én sokat gondolkoztam róla itthon: s végre is, fenszóval kezdtem mással olvastatni, s mit vettem észre? Felelet: az „a“ articulus rövidségét, az „n“ supinum s adverbiumi végzetet. Próbáltam az „a“-t kihagyni, vagy úgy változtatni, hogy mindig hosszú legyen: s megörültem — mert nem döcözött a vers. Kitaláltam! *'S ist gefunden!* kiálték. Pennát ragadtam; írni kezdtem; s az a posta hozza épen kedves barátom levelét, hogy — már visszaküldte Erdélyinek . . . Elkésett tanács! . . . *Reservabitur ad melius. . .*

3. RÓZSÁT ÉS IBOLYÁT nem ismerem: de arra mindenestre kérem, kényszerítem kedves barátomat, hogy a pusztai embereket meséltesse meg! Arról pedig, hogy valamelyik lap *ingyent* kapjon: álmodni sem kell. „Tíz-tizenöt mese“ s kiadót neki! Kapunk már arra! Ott lesz: Magyar Mihály, ki a NÉPDALOK-at kiadta. Ajánlólul még a Kisfaludy-Társaságot is meg lehetne majd kérni . . . Azonban vegye figyelmébe, édes barátom, a népsché-mákat is a verselésben. Megvannak-e a Népdalok? I. II. kötet = 1 frt 20 kr. pp., a két kötet 60—70 ívnyi.

4. A mi a „Népeposzt“ illeti: szeretném, ha velem a „tárgyat“ közlené, édes barátom. Ismeri-e a NIBELUNGEN NOTH-ot, édes barátom? Ha nem: én csak azért is megveszem. Etele királyról népeposz az, a németek első legrégebb hőskölteménye. Nem sajnálok semmit, csak valami derekat állíthasson a magyar elé . . .

*) Az ELVESZETT ALKOTMÁNYT.

Ha időt szakaszthatok magamnak, majd papírra teszem én egyszer gondolataimat a népiességről, mert ez nálunk még aestheticailag kifejtve, meghatározva nincs. Hiszen erről kedves barátom is pennázhatna egy kevésbé.

5. Azt kérdem: fog-e valamit az idei Kisfaludypályázással tenni?... Én kérem. Tekintse meg kedves barátom BYRON PARISINÁ-ját, DER GEFANGENE VON CHIL-LON-t miket én németben olvastam, vagy talán még DIE BRAUT VON ABYDOS-t: s foghat olyan Szécsy Máriát írni, mint senki más. Garay nem úgy szokott oda írni, mint a studiumos Garay, hanem, mint a ki érzi, hogy fiatal gyakorlatlanokkal kél pályára. Legalább FRANGEPÁN KRISTÓFNÉ elébb valami merő lyricusra, azután fölötte kezdő kezű elbeszélőre mutat; szóval, olyan költői beszély könnyen felülhaladható.

6. Ha ZRÍNYI-mre nem sajnálna kezet vetni, édes barátom: nosza tenné át az Anjou-ház korába, ha tudna ott olyas eseményt. Így, kedves barátom is dolgozván onnan, egy Trilogot vagy egyebet szerkeszthetnénk. Mit mond hozzá?

Még legalább egy tömött levelet várjon tőlem. Július 1—7 napjára pedig készítse magát, — mert akkorra személyesen ott lesz, s ott lakik vagy két hétig szerető barátja

SZILÁGYI ISTVÁN.

[13.]

SZALONTA, nagypéntek. 1847.

Igen kedves Barátom! Márczius 12-diki levelére nem ott kezdem a választ, hol azon levél kezdődik, hanem a legvégén, azon örvendetes tudósításra t. i. hogy július elején ismét szerencsés leszek édes barátomat színről színre láthatni, ölelhetni. Az a két hét nekem ünnepem lesz. Bár csak összevágna a kedves barátom látogatása a Petőfiével, ki azt nekem megígérte, s a mily karakán fattyú, hiszem, teljesíti is. Mert Petőfi (vagy: Ugyanis Petőfi) alig hallotta meg jutalmaztatásomat, azonnal sietett elolvasni TOLDI-t, és alig olvasta el TOLDI-t, azonnal verset írt, és alig írt verset, azonnal levelet is írt — egy negyedív papirnak a verset egyik — a levelet másik oldalára írva. Mely vers *sub ./.* itten mellékeltek. Erre én természetesen válaszoltam, — kétféleképen, s válaszversem *sub ./.* mellékelem. Erre kaptam egy tömött levelét, ily megszólítással: „Lelkem Aranyom!“ s ily aláírással: „igaz barátod Petőfi Sándor,“ melyben sok mindenféle szép dolgok — népköltői *triumviratus* (Arany, Petőfi, Tompa) stb. elmondanak; különösen kedves barátomat érdeklőleg ezek: „Szilágyi Pistával levelezel úgy-e? írd meg neki, hogy eddig is szerettem, de most még jobban szeretem, azt tudva, hogy ő ösztönözött téged az írásra. Eszköz volt ő a gondviselés kezében, mely ha elrejtí is gyöngyeit, rendel számára halászokat, kik azt felhozzák.“ — Mennyire állnak e szavak, az én dicséretemet illetőleg, arról hallgatok, de önt érdeklőleg tökéletesen igazak, mert annyi bizonyos, hogy ha kedves barátom Szalontára nem jó, engem senki sem lát írói pályán ez életben. Már úgy lett volna-e jobb, vagy így, azt, mondom, meghatározni

most nem akarom. Na, osztán Vahot küldi lapját egy csomó képpel, s hizelgőleg felszólít, írnék neki, ha kedvem tartja, valamit. Én felküldöm RÓZSA ÉS IBOLYÁT, s felhívást kapok tőle, legyen lapjának kizárólagos rendes dolgozó társa, (népies dolgokban) díj mellett. Elfogadom. Legalább nem kell egy vagy más lapban kegyelemhelyet könyörgeni, ha írni akarok; ha nem írok, mindannyi. — Ki az a Vas Gereben? Rám küld egy előfizetési ívet bérmentetlenül, levél kíséretében, melyben magát Vas G.-nek írja; fizetek 18 pkr. Így ez szokás? Képzelteti, kedves barátom, hány előfizetője lesz Szalontán. Még nekem magamnak sincs annyi kihányó pénzem, hogy ily körülírt ooo-kért egy pengő forintot adjak. Mit tegyek ily esetben az ívvel, melynek visszaküldési határideje április 20-dika?

Ha több időm lesz, előveszem ZRINYI-t. Históriai drámát ugyan nehéz egy korból más korba tenni át, mert két egyforma történet ritka, de meg, a mi az *A.* jelleméből kényszerűleg következett, *B.* jelleméből már nem következik, máskép a jellem megszűnt egyedi jellem lenni: hanem majd szétnézek. Csak több szabad időm s erősebb szemem volna! Most szemeim fájdalma miatt görögöt épen nem, római, angol betűket csak néha és keveset olvashatok. A télen Homérral rontottam el esténkint. Ezért a nyáron paraszt életet élek, a mennyire lehet, a zöldben — csak néha s azt olvasom, a mit elmúlhatlanul kell.

Mindazáltal megpróbálom SZÉCSI MÁRIÁ-t. Hiszen, ha előre tudom, hogy Tompa ott lesz, most sem pályázok. Hátha stb. . . . Már gondolkoztam is róla, s oly szempontból fogtam fel a történetet, milyen nem hiszem, hogy valakinek eszébe is jusson. Legalább

meglepő lesz, mert különös lesz. És, véleményem szerint, csak így érhető el e tárgyban a *kifejezés igazsága*. Majd szóval többet.

Kedves barátom gondolatit a *népiességről* szeretném olvasni. E mező még oly parlag. Majd megveszem a NÉPDALOK-at, s elolvasom Erdélyi értekezését. A SZEMLE 13. száma némely népi versmértéket hoz. Közelebb én is népdal schémákat gyűjtök. E gyűjtemény legtarkább, változatosabb lesz. Jó lesz legalább saját használatomra.

A *nép-eposz* még tervben sincs. Lehetne venni ilyet a vezérek, főleg Árpád korából. Akkor még az egész magyar nép szabad és harczos volt. Csupán azt akarom kérdeni: nem chimaera-e *nép-eposzt* gondolni? A NIBELUNG-ot (tán csak töredékét) láttam; kedves barátom mutatta azt valamely tudományos gyűjteményben. De el sem olvastam s róla más emlékezetem nincs, mint hogy érthetlen ó-német nyelven van írva. Szeretném olvasni német fordításban. Egyébiránt nálam van nép-eposz: az ILIÁS és ODYSSEA. Nem egyebek ezek egyszerű — téjmézzel folyó, népi költeményeknél. Bennök az egyszerűség a költői fenséggel párosulva van, s ha nem ez a népi költemény feladata, úgy nincs róla helyes fogalmam. Azt akarom mondani, hogy a népköltő feladata nem az, hogy elvegyüljön a durva nép közt, s legyen egyszerűvé velek, hanem az, hogy tanulja meg a legfőbb költői szépségeket is a népnek élvezhető alakban adni elő. Ez lebegett előttem, midőn TOLDI-t írtam, s ez úton haladok ezentúl is, ha lehet.

RÓZSA ÉS IBOLYÁT, úgy hiszem, már olvasta, kedves barátom. Ebben a cselekvény gyorsaságán igyekeztem, ellenkezőleg, mint Toldiban. Kérek szigorú bírálatot majd közelebb.

Vahot oly szerződésre is kész volt lépni velem, hogy lapjában megjelenő népies beszélyeimet az év végén saját költségén kiadja, s én, díj helyett, a tiszta jövedelmet kapom. Azt is ajánlotta, hogy a lapja számára kiszedett betűkkel *egyszersmind* külön is kinyomatja. De én egyiket sem fogadtam el. Mindenik elzárt volna az újabb kiadás előtti előleges javítástól. Tehát maradtunk a rendes díjazásnál, a mi csekély ugyan (25 frt) azonban annyi haszna van, hogy ez úton a közönség néhány beszélyemmel megismerkedvén, ha majd *újakkal megpótolt* összes kiadás hirdettetik, inkább akad vevő. Vahot azt is megígérte, hogy kiadót keres, ha kell, s ő az ilyesekben ügyes ember. Ezzel is per *Barátom* beszélék.

Az *eposz* sajtó alatt van. Javítani semmikép — ha jó tanácsát előbb kapom — sem lett volna időm. Szörnyen sürgették. No de így jár a ki a szépművészet fő szabályát *Θύε ταις χαρσιν*, szeme elől elteveszti. Én a mennyire lehet, soha többé. Nem a külforma — vers — stb. bánt engem abban: az bánt, hogy víg eposz helyett csak oly nemű alatt járó humoristico-satirico-allegorico-comicus valami, milyet ma gombai szaporasággal terem az általam úgynevezett *rhaparium-irodalom*. TOLDI sem mindenütt tetszik nekem, az eleje igen nehézkes; sok helyett igen elszélesedik, s néhol nagyon is alatt jár. Egyes sorok sok helyett numerustalanok. Akárki mit mond, én Rózsát ma is jobban szeretem. Amazon új kiadás segíthetne. Nem tudom mikor lenne azt szabad újra kiadnom? Mert hogy többel együtt és *javítva* kiadom, az bizonyos. Így nagyon van okom félni még a *jóakaró* kritikától is, hát még a netalán irigytól.

Sophoklessel nem tudom mit csináljak; hiszen fordítják annak majd minden darabját — s tán a TRACHINI nők-et is, a Kisfaludy-Társaság számára. Várjuk el azon fordításokat. Hatos jambust csak azért választottam, mert így egy görög sor rendesen beléfért egy magyar sorba: de ha más ötösben fordítja, úgy én is úgy fordítom. A karénekeket köszönöm; az úgy van, a mint én a szöveget magyaráztam. Minden esetre megnéztem Telegdinél a „*deutsche prosát*“ — legalább használok a TR. nők tökéletes megértésére. Addig hallok valamit a Kisfaludy-Társaság részére készülöben levő fordításokról s tán a szemem is épül; mert ily szemmel görög betűk közt nem búvárkodom. — Erőnek erejével *eredeti íróvá* tesznek, s a fordítás hátrább marad. De én azért tudom: mi különbség van a fordítás és műfordítás közt, s ez utóbbit studiumommá *tenném*, ha tudnám, ha körülményeim kedveznének, ha alkalom volna, ha — — ha — — stb.

És most felértem a kedves barátom levele kezdetéhez, melyben őszintén megvallja, hogy felelettel még adós. Úgy van. S mostani levelem tetézi abbeli adósságát. E kölcsönös tartozás *lefizethetlen*; itt a liquidatióval újabb adósságot csinálunk. Csak kérem, ha lehet, ne legyen rossz fizető, és szűk markú fizető.

Városi híreinket, pletykáinkat illetőleg: casinónk még él, de élete nagyon csenevész, csak egy szamar kell neki, mely főbe rúgja, s azonnal vége, mint a mese oroszlánjának. Könyvtára az EÖTVÖS FALU JEGYZŐJÉ-ből s néhány ócska Kotzebue-istóriákból áll. Olvassa a HIRLAP-ot, HIRADÓ-t, és az ÉLETKÉPEK-et. TOLDI-t veszettül akarnák elolvasatni *nyilvánosan*, de nem teszem. Félek a N. J.-né-féle kritikától. Átalában a szalontai

kritikától félek. A hol JÁNOS VITÉZ-re elmondják: „az is bolond, a ki az ilyet kinyomtatja“, ott TOLDI nem várhat kedvező fogadtatást. Akarnám, hogy mindenütt elolvassák, csak itt ne. Itt a Pegasus sem kell, ha csak nem fontolva haladó, vagy ha politikai czikkekből nincs a nyeregtakarója.

Nem írok már többet a kedves barátom erszénye rovására, hanem bezárom leveletem, azon óhajomásom kijelentésével: bár mielőbb nálam telepednék kedves barátom; hogy áldozhatna teljes örömmel *φανερός εκατόμυβας* szerető barátja

ARANY JÁNOS.

Mellékelve: Petőfi üdvözlő verse és Arany válasz-verse reá.

—*—

[14.]

SZIGET, április 9. 1847.

O et delictum et dulce decus meum! Felszaggattam a levelet, mely a vásárosok által lett volna menendő, hogy Telegdy által Szalontára kijuthasson. Pecsételeés után hozták postáról a levelet, mely daczára a nagypénteki keletnek, örvendetes tartalommal vidámította sovárgó lelkemet. Hol is kezdjem már most mondókámat? Sodrombul ki vagyok ütve. Na, elébb elszámlálom, a mik a félre lökött levélben voltak! addig tán megjön a szavam. Ezek azok:

1. Sophoclest és ODYSSEÁ-t pakoltam be. Vegye kedves barátom hasznát. Én az ODYSSEÁ-t nagy gyönyörűséggel olvastam, úgy a mint van, remélem Szalontán is nem kevesebb érdeletet fog adni, mint adott Szigeten.

2. A NIBELUNGEN. NOTHOT megrendeltem. Legyen készen, kedves barátom, elviszem. Elviszem, ismernie kell, igen, ismernie Fábián Gábor OSSIÁN-át. Azok ám „Népepósz“ — komoly nemben. Nem volna vesztett idő azok bő ismerete. Kell-e, kedves barátom? Emlékszem Herdernek egy VERGLEICHUNG-jára Homer s Ossián közt. Vázolatban közölhetném. De maga Ossian is megvan a szigeti könyves boltban. Azért jutott ez épen eszembe, mert Árpád koráról szólott kedves barátom; a két kor-szellem vagy rajz közt, patriarchalis oldalt tekintve, nagy a hasonlatosság.

Igaz! Petőfi! . . . Hát örülök az acquisitionnak. Azonban Petőfit én jól ismervén: megvallom, váratlan előttem nem volt. Ő — ha érzelemben rokont, hasonlót talál gondolkozásban: annyira megtelik szíve nemes buzgalommal, hogy lecsillapítására mulhatatlanul ezt a lépést kell tennie. De sajnálom, hogy embereit megválogatni nem tudja. Ő mindent maga után mér, hiszi hogy a ki hozzá nyájias barátságot, megelőzőleg sokszor, mutat, az okvetetlenül oly becsületes ember, mint ő maga . . . Az ÉLETKÉPEK-et értem s a HONDERÜ-t. Mennyire bálványozottja volt egykor ennek, — s nem szeretett amaz előtt; s most mint fordítva a koczka . . . Bárcsak vele együtt lehetnék Szalontán. Meg kellene neki írni! Beszélni szeretnék vele. Én írni sem merek, mert nem tudom hol van. Mondják, mindig kószál. Lelkét viseli magán verse. Azonban a Válasz mégis felette áll — tűzben. Hanem a numerus, numerus! Módtalanul kevés figyelem! — Nem lehetne-é a köntöst egyenlő széppé tenni a belsővel? Dehogy nem! Láttam már én: TOLDI-ban is. Azt szeretném én, ha minél hamarabb ott lehetnénk, hol kedves barátom ama themája kívánná, mi a

népiességi legfőbb cél, de a mit még eddig nálunk senki nem értett, némelyek pedig nem akartak érteni. T. i.: „A népköltő feladata nem az, hogy elvegyüljön a durva nép közt, hanem hogy tanulja meg a legfelsőbb költői szépségeket is a népnek élvezhető alakban adni elő.” —

Csokolja képemben kedves övéit. Engem pedig tartson meg szeretetében. Addig is, míg láthatnám, szerető barátja

SZILÁGYI ISTVÁN.

A nyári iskolai szabad idők egy részét Szilágyi ismét Szalontán töltötte s haza térve Szigetre, két terjedelmes levélben válaszolt az együttlétök alatt elvállalt kérdésekre. E kérdések: Milyen volt az ország czimere Nagy Lajos idejében? Volt-e még benne oroszán? Volt-e már nemzeti szín? Fölhányta a található adatokat, de az eredmény csak annyi volt, hogy e kérdésekre biztos választ adni nem lehet; tehát — a költő keze nincs kötve. Másik levelében Kinizsi Pál és Magyar Benigna történetére vonatkozólag közöl számos részletes adatot, továbbá megküldi egy XVI. századbéli *Eques Hungaricus* rajzát, a levél végén pedig jelenti, hogy a NIBELÜNG ÉNEKET és Thuri György históriáját legközelebb küldeni fogja; ellenben Tinódit és Hel-tait Debreczenben Lugossynál nem sikerült megszereznie.

E levelekre vonatkozik a következő válasz:

[15.]

SZALONTA, szeptember 6. 1874.

Kedves barátom! Köszönöm, hogy egymás után két levéllel tett adósává: igyekszem, a mennyire tőlem telik, mindeniket leróni. A mi a czimert és annak színeit illeti: hát csak megmaradok a már kész vers mellett;

a kinek tetszik, hadd törje rajta a fejét. PALI MOLNÁR-ból nehezen hiszem, hogy legyen valami, már csak azért is, mert benne alkalmasint TOLDI-t kellene ismétlenem. Az *ungaricus equest* köszönöm, lehet hogy használom valahol. Lugossy még ez ideig semmit sem küldött; közelebb arra kértem meg, küldje el a MURÁNYI VÉNUST, de még választ nem kaptam, pedig annak olvasása nélkül nem szeretnék pályaműhöz fogni. Mellék személyek kellenének, a fő dologra dicsőséges tervem van; úgy hiszem, kedvvel fogok rajta dolgozni, s bár az időből már is kifogytam, kidolgozom; ha elkésik, kiadom külön. TOLDI ESTÉJE még darabban van; egyszerűsíteni kell az egészet, nagyon *képes*, nagyon keresett néhol. A NIBELUNGEN NOTH majd mond talán valamit, ohajtva várom.

TOLDI bírálatából jól esik olvasnom, hogy az illető itész (vajon ki?) sokat észrevett a rejtettebb dolgokból, miket én szépség gyanánt írtam oda. Megrovásai egész becsülettel mennek: a „Világ ökrére“*) nézve is, szeretem látni, hogy kiemelte a megelőző sort, hol *marhák*, *föld* és *kincsek* említettnek, mert csakugyan az adta nekem az *ökre* szót, nem a rím, sőt emlékszem, mikor az *ökre* már le volt írva, azon gondolkoztam, micsoda rímet vegyek rá a kápsa *örökre* helyett. Az „óbéogat“-ot már kijavítottam, azt magam sem szerettem soha, valamint a „torma-reszelést“**) sem örömet hagytam meg —, no

*) Toldi legutolsó sorai:

Nem hagyott sok marhát, földet és kincseket,
Nem az örökségen ezivódó gyermeket;
De, kivel nem ér föl egész világ-ökre,
Dicső híre-neve fennmaradt örökre.

**) Toldi VI. 12 versszak.

de azok már megvannak. Ellenben a *nyál* — „a tiszta nyál kicsordulását“ *) aligha meg nem hagyom; népies költeményben ne legyünk oly nagyon szaloniasak az *inexpressible*-ek dolgában. Aztán meg a *tiszta* szó, melyet én gonddal tettem oda, mérsékel azon valamit. Ennyi tudományt merítettem a kritikából. A SZÉPIRODALMI SZEMLE pedig teljesen kimondja az én elvemet, melyre én a népies kezdet által készülök: (62. lap) „legyen a költészet sem úri, sem népi, hanem érthető s élvezhető közös jó, mindennek, kit ép elmével áldott meg isten.“ De e cél elérésére csak a most divatos népies modoron keresztül juthatni s azért még, népies, *for ever!* S e tekintetben mondtam én, hogy ki nem állhatom a tudós költőket.

És így én, azért hogy az ÉLETKÉPEK-hez szegődöm, nem mondom azt, hogy szeretem a század philosophiáját az újdonságzat burleszk öltönyében. Ah dehogy! Szeretem a *nemzeti* költészetet; a *népiesség* köntösében még most; később majd *pusztán*. Aestheticai útam az *individualizálás* elve, minek az ember csak a nevét tanulja meg az aestheticából, a többit maga csinálja. Én legalább azt hiszem. Az embernek magába kell szállani s onnan fejteni ki a mit tud. stb. stb. Hagyjuk el ezt, úgy sem értek hozzá; én az aestheticát csak érzeni tudom valamely műben, kifejezni nem.

Holnapután, 8-án, esküszik Petőfi. Ha tőle közelebb levelet kapok, többet is írok a szertartásról.

MURÁNYI VÉNUS-át mindenesetre szeretném, ha elküldené Szentmihálykor, még talán hasznát vehetném, ha Lugossytól nem talállok kapni, a mi könnyen megeshetik.

*) Toldi IV. ének.

És, ezek után, áldja meg az én istenem, minden testi és lelki javaival, s tartsa meg emlékezetében forrón szerető s mélyen tisztelő barátját

ARANYT.

[16.]

SZIGET, január 17. 1848.

Kedves Barátom! Rettenetes dolog, a mit cselekszik! Százharminczhárom napja, hogy tollat nem fogott, ugyanannyi, hogy levelet nem írt, — nekem De képzelje már most, de elevenen, az aggodalmat, mit nekem hallgatása szül Ha vőlegény volnék s száz mérföldre mátkámtól: nem volna nagyobb bosszúságomra hallgatása, mint az Arany Jánosé. Meghalt? Az nem lehet, mert a ki nincs, az nem parentálhat a felett a ki nincs! Beteg? Az nem költhet oly szépet, mint az ELEGIA Czakó felett De hát mi az oka . . . ? Az ÉLETKÉPEK sorsa foglalá-e el annyira, hogy még nappala, éjjele sincs . . . ?

Azok az ÉLETKÉPEK nekem nagy bosszúságot okoztak! Először, mert hirdetik, hogy Arany János MURÁNY OSTROMÁT írt; ergo ez nem lett pályamű. Szeretném tudni, nem valami triumviratusos resignatio-e ez? Ha az: felette kell sajnálnom. „Kell“ — mondom. Másodszor: mert azt hirdetik, hogy belőle mutatványt ad a legközelebbi szám. E szerint: Jókai ellopta tőlem, alkalmasint *jus fortioris* úton a szerencsét, hogy én legyek, ha nem legelső, legalább egyik első a mutatvány s illetőleg a compositió megismerésében. Fáj! . . . Pedig, hogy Jókai nem de nem írom le De arra a fiatal

emberre szeretnék komolyan haragudni . . . alkalmasint kiütött a nyeregből. Repositiót kérek! Most érti kedves barátom, mi a bajom! Tegyen róla. De nem szabad késni . . .

Hogy tetszik a NIBELUNGEN LIED? Nálam azóta az eredeti is volt; mert a Simrocké fordítás. S tudja-e kegyed, mi jutott eszembe? . . . Kegyednek a ZRINYIÁSZT le kell fordítani! . . . Nem szólok többet . . . Ép e félbe szakasztás mutassa, hogy nagy szót mondtam, melyről kegyednek gondolkoznia kell . . . Tudom, hogy fog is. Szerető barátja

SZILÁGYI ISTVÁN.

— 47 —

[17.]

SZALONTA, január 27. 1848.

Kedves barátom! Az igaz, rettenetes dolog, hogy 133 napja, mióta nem írtam önnek, de annak oka azonnal igazolva van, mihelyt kiszül, hogy . . . *száznegyven nap* óta nem írt nekem levelet, legalább én nem kaptam annyit se, mint egy bírópecsét, a mit pedig Szabó Mihály főbíró uram oly apróra nyirbál, mint egy krajezáros kovának $\frac{1}{4}$ része. Nem írtam tehát azért, hogy érdeket gerjeszsek magam iránt, s megcharessiroztassam — vagy caressiroztassam annak rendi szerént. És ez meg is történt: elegiám, a mi ugyan inkább Juvenal-satira, mint elegiaszórú építmény, három, részint értelmet is csavaró, nyomtatási baklövés daczára (pl: Ifjú *édes* romja: Ifjú *élet* romja helyett stb.) feldicsértetik: ergó satisfekciót nyertem, ergó le vagyok kenyezve, ergó válaszolok. Mellőzve a tréfát, én se nem meghaltam, sem az ÉLETKÉPEK sorsa valami

túlságosan el nem foglalt, miután csak havonkint írok belé: inkább mondhatom, hogy TOLDI ESTÉJE foglal el, mit óhajtanék becsülettel bevégzeni: de ez az én életköröm oly prózai valami, hogy sokszor hét számra sem tudok kibontakozni a prózai hangulatból. Hiába! költőnek szabadnak, függetlennek kell lenni: köszönöm én a vers írást, a mit ottan-ottan sertésspassus írás és a Liptákné tyúkpanasza szakaszt félbe. Azonban ezen nem segít sem a jó isten, sem a jó emberek: hát húzzuk az ígát és nézzünk a föld, nem az ég felé.

MURÁNY OSTROMÁT én is írtam, az igaz, de pályamű nem lehetett; *1-mo*: mert csak decz. 11-én, *anni currentis* lettem kész velem, holott a beküldési határidő nov. 20. Ha ez nem elég ok: *2-do*: mert belészeretvén a tárgyba, ötszáz s egynéhány négy soros strophában absolváltam azt; tehát nem volt kedvem 12 aranyért *bizonytalanra* odavetni, annál kevésbbé, mert, ha valami ármánytól, például universalis nyerőtárostól nem volt is okom tartani: *3-io*: a mű nem az úgy nevezhető hoch-magyar nyelven van írva, hanem olyanon, mely a mívelt írói s erőteljes népi nyelv közt középúton jár, tehát, mint népiest könnyen odább lökheték volna. Hogy Petőfi, Tompa is írtak, azt én csak később tudtam meg, valamint azt is, hogy az én alapeszmémet: *isten a némbert szerelemre teremté* Petőfi praeripiálta, mely eszmét ugyan nem hiszem, hogy kegyednek már nálam létekor ne említettem legyen, tehát tanúm lehet, ha plagiumper keletkeznék. Egyébiránt nálam a kivitel annyira különböző, miszerint nem hiszem, hogy valaki az eredetiséget tőlem elvitassa. De Petőfi sem fogja azt tenni, mert midőn nálam létekor, október végén, én az ő Szécsi Máriáját kéziratban olvastam, ő is olvasta az én Murá-

nyomnak már készen volt felét, miből az alapeszme már nagyon tisztán kitűnvn, bámulva tekintettünk egymásra s Petőfi lélekrokonságot vélt fölfedezni ebben is, mint újabb bizonyosságát máskori mondásának: „Te, ebadta, te sokszor olyat gondolsz és mondasz, hogy nekem úgy tetszik, mintha én mondtam, vagy gondoltam volna;“ én pedig azt válaszoltam: mindketten meglettük az egyetlen archimedesi pontot, melyből Szécsi Máriát művészig felfogni lehet és kell; (ha az ember úgy nem akar vele járni, mint Tompa Miska). Petőfi szívesen magára vállalta, hogy vásárt keres műveimnek; őhöz küldtem MURÁNYT is december közepén, s ott olvasták ő, neje és Jókai; tehát ennek mutatványt nem küldtem, sőt talán nem is tudnék azt szakasztani belőle, mert én nem egyes helyekért, hanem compositióért dolgozok: azonban ha közöl, isten neki; vásáron van, s minél inkább kolompolnak, annál jobban összecsődül a vevő és bámuló. Emich fogja kiadni, még nincs tökéletes alku, de folyamatban van az. Remélem, József napra megjelenik, tehát nem küszködöm most vele, hogy skeletonját kiszedjem s oda küldjem.

A NIBELUNGEN DAL nekem igen tetszenék, de mind e mai napiglan (a holnapot is belészámítva) színét sem láttam. Vártam eléggé, s ez elég volt éntőlem, többet nem tehettem. ZRINYI-ről majd gondolkozom, vagy eredetit írok valamit, mert Toldy Ferencz által nagyon de nagyon fel vagyok levélben szólítva.

A mi pedig ezt a Szalontát illeti: igen előhaladt — az adósság csinálásban, a költésben jövedelem nélkül, a ezivódásban személyes érdekből, a sokféle húzásban és sokféle húzásban: szóval mindenben, a mi a közjót agyonüti, vagy lassú méreggel elsorvasztja.

Isten áldja meg, édes barátom, vegye szives üdvözlésünket a távolban, hol most, úgy hiszem, a postakürt hangja is megfagy, midőn nálunk araszos jégesapok fagynak a halandó ember bajuszára. Éljen boldogul! kívánja igaz barátja:

ARANY JÁNOS.

II.

LEVELEZÉS PETÓFI SÁNDORRAL.

1847—1849.

[18.]

PEST, február 4. 1847.

Üdvezlem Önt! Ma olvastam TOLDIT, ma írtam e verset, s még ma el is küldöm. Az ÉLETKÉPEK-ben ki fog ugyan jőni, de én minél hamarabb akarom Önnek tudtára adni azon meglepetést, azon örömet, azon elragadtatást, melyet műve költött bennem. Hiába, a népköltészet az igazi költészet. Legyünk rajta, hogy ezt tegyük uralkodóvá! Ha a nép uralkodni fog a költészetben, közel áll ahhoz, hogy a politikában is uralkodjék, s ez a század föladata, ezt kivívni czélja minden nemes kebelnek, ki megsokalta már látni, mint martírkodnak

milliók, hogy egy pár ezren henyélhessenek és élvezzenek. Égbe a népet, pokolba az aristokrátiát!

Irjon Ön nekem, ha nem fogja restelni; irjon magáról, akármit, mindent, hány éves, nőtlen-e vagy házas, szőke-e vagy barna, magos-e vagy alacsony minden érdekelni fog. Isten Önnel, isten Önnel. Ab invisis őszinte barátja

PETŐFI SÁNDOR.

ARANY JÁNOSHOZ.

TOLDI írójához elküldöm lelkemet
Meleg kézfogásra, forró üléésre!
Olvastam, költőtárs, olvastam művedet,
S nagy az én szívemnek ő gyönyörúsége.

Ha hozzád ér lelkem s meg talál égetni:
Nem tehetek róla . . . te gyujtottad úgy fel!
Hol is tehetél szert ennyi jóra, ennyi
Szépre, mely könyvedben csillog pazar fénynyel?

Ki és mi vagy? hogy így tűzokádó gyanánt
Tenger mélységéből egyszerre bukkansz ki.
Más csak levelenként kapja a borostyánt,
S neked rögtön egész koszorút kell adni.

Ki volt tanítód? hol jártál iskolába?
Hogy lantod ily mesterkezekkel pengeted.
Az iskolában nem tanulni, hiába,
Illyet . . . a természet tanított tégedet.

Dalod, mint a puszták harangja, egyszerű,
De oly tiszta is, mint a puszták harangja,
Melynek csengése a rónákon keresztül
Vándorol, s a világ zaja nem zavarja.

S ez az igaz költő, ki a nép ajkára
Hullatja keblének meunyei mannáját.
A szegény nép! olyan felhős láthatára,
S felhők közt kék eget csak néha-napján lát.

Nagy fáradalmait ha nem enyhíti más,
Enyhítsük mi költők, daloljunk számára,
Legyen minden dalunk egy-egy vigasztalás,
Egy édes álom a kemény nyoszolyára.

Ezen gondolatok elmém környékezték,
Midőn a költői szent hegyre jövök fel;
Mit én nem egészen dicstelenül kezdék,
Folytasd te, barátom, teljes dicsőséggel!

*Arany János jegyzete, 1858-ból: A VÁLASZT erre, nem vettem föl 1856-ban KISEBB KÖLTEMÉNYEIM közé. *) Ki hitte volna nekem már ekkor, hogy kétszeri sikeres pályázat után nem dagadtam ki bőrből? hogy Petőfi barátságát oly nagyra tartom, mint e válaszban ki van fejezve. Csúnya ál-szeméremnek mondanák, a mi akkor, nagy meglepetésem-ben, valódi érzés volt. Aztán, szó a mi szó, a rögtönzött VÁLASZ nem is méltó e lelkes költeményhez.*

— * —

*) Az utóbb kiadott ÖSSZES KÖLTEMÉNYEK közé sem vétetett föl; csak A. holta után jelent meg ÖSSZES MUNKÁI kiadásában.

Aranynak Petőfihez írt levele nem maradt fenn. Költői válasza a következő:

VÁLASZ

PETŐFI SÁNDORNAK.

Zavarva lelkem, mint a bomlott czimbalom;
 Örül a szívem és mégis sajog belé,
 Hányja-veti a hab: mért e *nagy* jutalom?
 PETŐFIT barátul mégsem érdemelé.

Hiszen pályadíjul *ez* nem volt kitűzve
 Szerencse, isteni jó szerencse nékem!
 Máskép szerény művem vetém vala tűzbe;
 Mert hogyan lett volna *nyerni* reménységem?

És mily sokat nyerék! Pusztán a pályabér
 Majd elhomályosít midőn felém ragyog:
 De hát a *rádás!* Lelkem lelkéig ér
 Hogy drága jobb kezed osztályosa vagyok,

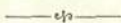
S mi vagyok én, kérded. Egy népi sarjadék,
 Ki törzsömnek élek, érette, általa;
 Sorsa az én sorsom s ha dalra olvadék,
 Otthonn leli magát ajakimon dala.

Akartam köréből el-kivándorolni:
 Jött a sors kereke és utfélre vágott
 S midőn vissza felé bujdokolnék, holmi
 Tüske közől szedtem egynehány virágot.

Jöttek a bú-gondok úti czimborának,
 Összebarátkoztunk, összeszoktunk szépen,
 Én koszorút fűztem, ők hamiskodának,
 Eltépték füzérem fél elkészültében.

Végre kincset leltem: házi boldogságot,
 Mely annál becsesb, mert nem szükség őrzeni;
 És az *Iza partján* ama hű barátot*)
 Nem is mertem volna többet reményleni.

Most, mintha üstökös csapna szűk lakomba,
 Éget és világít lelkemben leveled:
 Ó mondj meg nevemmel, ha fölkeres Tompa,
 Mily igen szeretlek téged s őt is veled.

[19.]

PEST, február 23. 1847.

Lelkem Aranyom! Nem veszed tán rossz neven, ha elhagyom az önözést. Én olyan ember vagyok, hogy, a mely házba bemegyek, szeretem magamat hanyatt vágni a ládán miután tehát nálad bekopogtattam, s te ajtót nyitottál: megengeded, hogy egész kényelmemet használjam, annyival inkább, mert már barátomnak neveztelek s te engemet viszont, és én, részemről, nem szoktam e szót mindennapi értelmében használni, s remélem, te sem így alkalmaztad reám. Igaz, hogy ismernünk kell annak jellemét, kit barátunknak választunk; de hiszen, gondoltam, te az enyé-

*) Szilágyi István, Máramaros-Szigeten.

met már ismerheted munkáimból, valamint én kiismer-tem a tiedet TOLDID-ból. A ki ily dicsően festette a gyermeki szeretetet, annak magának is jó fiúnak kell vagy kellett lennie, s a ki jó fiú, az nem lehet rossz ember, az szép, tiszta, nemes lélek. Ilyennek tartalak téged, s ezért neveztelek mingyárt barátomnak. Leveled csak ma került kezemhez, isten tudja hányadik embertől, a minék magam vagyok oka, mert elfelejtetem megírni szállásomat, annyira magamon kívül voltam akkor az elragadtatás miatt. Látod, és még is azzal vádolnak némelyek, hogy én el vagyok fogulva a költők ellen. Ez udvarias kifejezése annak, hogy magamon kívül senkit sem akarok költőnek ismerni, s az élő istenre mondom, ez a legnyomorúbb rágalom. Az igaz, hogy a tehetség nélkül vagy a fél tehetséggel előretalokodó embereket nem szeretem, nem szenvedhetem, elgázolom, ha lehet, de a valódi tehetség előtt leborulok és imádom! — Nagy, igen nagy örömemre volt leveled, s versedet már annyiszor elolvastam, hogy könyv nélkül tudom. Majd leírom és elküldöm Tompának. Legény ám még az is a talpán! Átaljában: Arany, Petőfi, Tompa, isten-krisztus-ugyise szép triumviratus, s ha dicsőségünk nem lesz is oly nagy, mint a római triumviratusé volt, de érdemünk, úgy hiszem, lesz annyi, ha több nem. S az érdemdíj? egy falusi papság, egy falusi jegyzőség és egy nagy városi izé semmi. De se baj! én igénytelen ember vagyok, s ezzel is beérem, s ha éhen veszek is, megélek holtom napjáig, azon túl pedig nem szoktam aggódni sorsom felől a temetési költségekről gondoskodják más. Bizony nyomorú mester-ség ez a magyar írótság! valami hivatalt tán csak magam is kaphatnék, de attól meg irtóztatósan iszonyodom, s

így nem marad más hátra, mint: egyél, öcsém, ha van mit. Ah, a lelkem fáj, ha elgondolom, milyen beduin veszett el bennem! de hiszem az istenemet, hogy itt nálunk is megjön még az ideje, mikor a szabadságimádó pogány emberek is megélhetnek, nem csak az *egy igaz úr* előtt alázatosan görnyedező jámbor kereszténynek. Ezért nem is házasodom, mert megeshetik, hogy, a mit nem akarnék, özvegyet és árvákat hagynék magam után. Nem házasodom, barátom, pedig hejh be képzelem, milyen szép az a házias élet, milyen boldog lehetsz te benne!

Azt kérdeked leveledben, hogy nem lenne-e chimaera a népi szellemben és nyelven írt komoly eposz? meg-hiszem, hogy nem; és nagyon jól teszed, ha minél előbb bele kapsz. Csak királyt ne végy hősződnek, még Mátyást se. Ez is király volt, s egyik kutya másik eb. Ha már a szabadság eszméit nem olthatjuk szabadon a népbe, legalább a szolgaság képeit ne tartsuk szemé elé, még pedig a szolgaságnak a költészet színeivel kelle-messé, vonzóvá festett képeit. Nekem ily eposz már régi eszmém, hőseim Trencsényi Csák Máté és Rákóczy. Az a szerencsétlenségem, hogy egyiket is másikat is agyonütne a censura, s későbbi tán jobb idők számára azért nem írhatom meg, minthogy napról napra élek, s így nem fordíthatom időmet oly művek készítésére, melyekért mingyárt nem fizetnek. Látod, barátom, ilyen a nyomorúság. Adna csak nekem a nemzet évenként hét-nyolcz száz pengő forintot, megmutatnám, hogy pénze nem lenne elvesztegetve. Ezt természetesen csak a nemzettől fogadnám el, privát embertől a félvilág sem kellene ajándékban; persze, hogy a nemzetnek kisebb gondja is nagyobb, mint ilyesmire csak gondolni

is. Nines a földön gyermekeitől zsarnokilag-követelőbb s aztán irántok hálátlanabb anya, mint édes hazánk, ez a jó Magyarország.

De már annyit pletykáztam, hogy bele is únhattál; megállj, ha arra a tájra vetődöm, majd kibeszéljük magunkat. Meglehet, hogy a jövő nyáron Erdélybe utazom; akkor semmi esetre sem mulasztalak el meglátogatni. Úgy szeretnék már látni, és megölelni és fölkiáltani a múzsa nevében: „Lelkemtől lelkezett gyönyörű magzatom!“ mint Toldinak mondja az anyja. — Én ugyan roppant kuvasz levélíró vagyok, de azért, ha nem rested, néha-néha szívesen firkantok össze egy pár bolondságot számodra, s a te leveleidet mindig gyönyörrel veszem. Lakásom: Hatvani utca, Jankovich-ház, 585. szám, 2-dik emelet..... azonban, ha írsz, tán még is inkább Pillwax kávéházába címezd; ott könnyebben hozzá jutok, minthogy itthonn nagy néha szoktam lenni. Márcziusi vásárra megjelennek összes költeményeim; ha tudnám: mi úton-módon juthatna hozzád, küldenék egy példányt.

Szilágyi Pistával levelezel úgy-e? Írd meg neki, hogy eddig is szerettem, de most még jobban szeretem, azt tudva, hogy ő ösztönzött téged az írásra. Eszköz volt ő a gondviselés kezében, mely ha elrejtje is gyöngyeit, rendel számára halászokat, kik azt fölhozzák. Te új példa vagy azon régi állításomra, hogy a világon semmiféle tehetség el nem vesz. Nem olyan bolond a természet, hogy hiába teremtsen erőket. A mit teremt, azért teremti, hogy hasznát vegye. Hanem hát áldjon meg a jó isten, és ha érdeklí hitvesedet idvezletem, mondd, hogy idvezlem őt melegen. Téged pedig ölel igaz barátod.

PETŐFI SÁNDOR.

NB. Hallom visszakérted TOLDIT javítani vagy mi. Ugyan minek? Hanem ha már ott van, legalább iparkodjál felküldeni, hogy minél hamarabb kinyomhassák, s aztán bámulhassa két ország!

— e/3 —

[20.]

SZALONTA, február 28. 1847.

Kedves pajtásom Sándor! Nem veszed tán rossz néven tőlem e megszólítást, ha a hír nem hazud, kedves szójárásod a hétköznapi s gyakran kicsinyző értelemben vett *barátom* helyett s melyet én használni annál inkább szabadságot veszek magamnak, minthogy te — mit, ha nem mondanád is, rég tudok, s műveidből is kilátszik — olyan ember vagy, ki „hanyaít vágod magad a ládán“ hanem ezt persze, csak nálunk falun tehetnéd, mert a pesti szalonokban (isten bocsa!) láda nincsen. Szóval azt akarom mondani, hogy téged épen oly eredeti fiúnak képzelek, mint a mily eredeti költő vagy; szived jóságáról, lelked aether tisztaságáról addig is meg voltam győződve, míg azt példával nem bizonyítád *irányomban*. Csak használd, édesem, használd egész kényelmedet; ez a szív, a micsodás, tied, érzelmei rokonok a tieiddel: így nem félhetsz, hogy idegen leszesz benne.

De hát van olyan philisteus, ki azt mondja, hogy te el vagy fogulva a költők ellen? Hányadik tette volna azt irányomban, a mit te tettél? Nincs-e légyiőja? (legyek összege) a divatlapokba kegyelemkép *assentált* (tulajdonkép töletek csipett-lopott) versecskék másolóinak, kik felényit sem tettek volna, mint Petőfi tett? Mi ember az? kérdenék; hol lakik? nemes ember-e? van-e

birtoka? diplomája? pénze? hivatala (o servum pecus!)... Jegyző s még csak nem is megyei rend és számfeletti, tiszteletbeli? „Pfüj! kéh mer in die Vaterlandsmorgendämmerung und schreib mer áni Didaskalia áf ihm“*) Te nem teszesz így. Fülkeresed rejtekében az egyszerű verselőt, buzdítod, ösztönözöd a rögös pályán, s hogy el ne tántorodjék, hogy ne zúgolódjék sorsa mostohasága ellen, baráti kezet nyújtasz neki. Ezt csak Petőfi Sándor tehette, kivüle más senki!

Ha írsz Tompának, üdvözeld nevemben; első megjelenése óta kedvenczem ő, mert költ: lelket ír, nem czifra szókat. S ez az, a miben te az én bálványom vagy... azaz voltál, míg még csak imádtalak... most többem vagy, mert most szeretlek is nagyon, igen nagyon. — Hm, ez a triumviratus:... De tudod-e, hogy ama rómaiak egyike mindig gyarlóbb volt s vagy idő előtt elbukott, vagy a többinek játék-szerévé lőn? Ti már nem lehettek a gyarló: adja isten, én se legyenek. Érdemdíjra nem számolok, e két szót kár is magyarban összeírni: nem járnak együtt. Azok, kik dús jövedelmet (quasi díjat) húznak, nem igen törik magukat érdem után: azoknak pedig, kik az érdemet kergetik, nem látódik tanácsosnak gazdag jutalmat adni, nehogy mint az elhízott agár, elpuhulván, nyúl után futni resteljenek. — No de se baj! mondom én is. Tűröm a szegénységet, — tűröm a nagy és hosszú képeket is: de emezeknek soha sem hódolok. Néhány kézcsók holmi tiszta (?) kacsókra, néhány czuppantás részeg kortes pofákra, engem is fölebb vihetne 1½ hajszálnyival: de én undo-

*) Czélzás a HONDERŰ-re, melyben Zerffy „Diadaskaliák“ czím alatt színbírálatokat írt.

rodum mindeniktől. Amaz által saját erkölcsi jelleme-
met, emez által a népet is megrontani nem akarom.

Egy pár szót az eposzról. Csák és Rákóczi — sőt
Dózsa is — megfordult az én fejemben; de ott a nagy
bükkenő, a censor óna. Dózsát mosolygod talán? Hisz
tette nem volt egyéb, mint egy kis *reactio*, a természet
örök törvénye szerint. Históriában ugyan semmivel bírók
harca a vagyonosok ellen; de szerintem elnyomottaké
az elnyomók ellen. Istentelen (?) rabszolga *lázadás* Szent-
Domingón.

Ha én valaha népies eposz írására vetném fejemet:
a fejedelmek korából venném tárgyamat. Festeném
a népet szabadnak, nemesnek, fegyverforgatónak, . . . a
fejedelmet atyának, patriarchának, elsőnek az egyenlők
közt. Festenék szabad hazát, közös hazát; megtanítanám
a népet, mikép szeresse a hont, melyért előde vére
folyt. Mert bizony nem a mai nemesség vére volt az,
mely visszaszerezte Etele birodalmát: az a vér részint
csatatéren folyt el, részint a magvetők igénytelen gubája
alatt rejlik. Az a vér szolga vérré soha sem fajulha-
tott; mai napig is daczol a zsarnoksággal; azért durva,
nyakas, megigázhatatlan; de azért merész, őszinte és
tisztá is. S e nemes vér, minthogy az *egy igaz úr*
előtt szolgálilag csuszkálni nem tuda, szolgává kény-
szerítettett: ellenben jöttek idegen földről, támadtak a
haza megnyügözött idegen népe közül *szolgák*, s azok
lőnek urakká. Eposzt az utóbbi vér nem érdemel: az
elsőnek akkor Homer kellett volna, most Ossián, ki a
fajulni kezdő ivadékot az elődök erényeire visszaemlé-
keztetné. E feladatot azonban, a ma élők közül, csak
te bírnád meg; én csupán figyelmeztetésül említettem.
Egy ily eposzt, remélem, vérré tanulna a nép s buzgób-

ban énekelné azt, mint az olasz matróz *Gerusalemme liberatáját*; a nemesi rend (talán) elszégyelné magát, át venné a néptől, mint most a népdalokat s lenne a költészet nem csak az „írástudók és farizeusok“, hanem a nemzet költészete.

De hagyjuk ezt. Meglátogatsz, azt ígéred. Jőjj el, az isten áldjon meg; az én nőm se nem fest, se nem zongoráz, se nem öltözik tisztes napjában: de Petőfit olvas, jó anya, s jó magyar gazdasszony, t. i. a miből van. Majd főz olyan töltött káposztát, hogy édes anyád is *csak olyat* főzhetett, s tudom, Pesten nem ettél olyat, mióta verseid első füzetete megjelent. Azt mondják úgy is, hogy a nyáron Váradon (tőlünk két állomás) rajzik le a természetvizsgálók gyűlése: jőjj el, ha előbb nem, akkor . . . hiszen valamennyien sem érnek föl veled a *természet vizsgálatában*. Ők a természet körmeit, haját stb., te lelkét vizsgálod, — s kérdem: melyik nagyobb? Amaz mesterség — ez művészet.

Azonban elfogy előlem a papír: be kell zárnom leveletem. Bezárom azt azon jó kívánattal, hogy isten adjon neked hosszú, dicső életet, innen is, túl is a síron. Fogadd szívesen nőm viszont üdvözetét, s gyermekeim csókjait, kik már égneek látni azt a jó „Petőfi bácsit“, ki azt a szép KUKORICZA JANCST írta.

„Dicsérnek téged még a csecsszopók is“ mondja a VIII. zsoltár. Isten veled! isten veled! Igaz barátod

ARANY JÁNOS,
szalontai másodjegyző.

[21.]

PEST, márczius 31. 1847.

Te aranyok Aranya! Azt akartam oda föl írni, hogy hány próbás arany, de nem tudom, hanyadik próbás a legjobb, mert bizony már régen nem bajlódtam aranyokkal, a miért tulajdonkép ne engem vádolj, mert nem az én hibám. Egressy Gábor barátom Székes-Fejérvárra ment vendégszerepekre s engemet is elhítt magával és csak tennapelőtt jöttünk meg. Ezt csak azért mondtam el, hogy okát tudd, miért nem írtam mindedig. Különben még hosszabb pausákat is fogsz megérni; most azért vagyok oly pontos, hogy meg ne hazudtoljam a példabeszédet, mely hangzik ilyenképen: új süprő jól söpör. Egyébiránt meg ne ítélj, ha bekövetkeznek a hallgatás epochái szivem, mint minden élő halandóé, folyvást szokott dobogni, és dobogásában hangzani fog neved, ha majd ritkábban írok is.

Hanem, édes kedves ecsém, azokkal a dicséretekkel hagyj föl, mert mikor olvasom, olyanokat pirulok, mint valami meggyúlt város, s ha ilyenkor a tükörbe találnék pillantani, azt gondolnám, hogy Nagy Ignác orrát látom. Aztán meg azon pirulok, hogy pirultam. Én nem vagyok túlszerény ember, ezt legdühösebb ellenségem sem foghatja rám; őszintén elismerem, hogy megérdemlem a dicséretet; de ha szembe dicsérnek, tudj' az ördög, olyan furcsán érzem magamat, mintha rühös volnék s nem volna szabad vakaróznom. Ez ugyan nem a legaestheticusabb hasonlítás, de igaz; s én az az ember vagyok, ki az igazért a szépet is föláldozom. Ezt sokan vették már rossz neven tőlem, de ha még többen veszik sem bánom. A mi igaz, az természetes, a mi természetes, az jó és szerintem szép is. Ez az én aesthe-

ticám. Mikor Toldi alszik s szájából a nyál foly, ezért sokan le fognak téged köpni, de én megcsókollak. — Ebadta! hogy mered azt gondolni, hogy én Dózsáról más véleményen vagyok, mint te? Én Dózsát a magyar történet egyik legdicsebb emberének tartom, és szentül hiszem, hogy lesz idő, (ha fönn marad a magyar nemzet) midőn Dózsának nagyszerű emlékszobrot fognak emelni, és talán mellette lesz az enyém is.

Mit kellett olvasnom a PESTI DIVATLAP-ban! . . . te kizárólagos dolgozótársá lettél. Szerencsétlen! figyelj. 1845 elején vagy egy hónapig unszolt engem Vahot Imre mindenképen, hogy kirekesztőleg az ő lapjában dolgozzam. Végre beleegyeztem kérésébe, s írtam neki esztendeig. Ezért a másik két szépirodalmi lap, egyik nyíltan, másik úgy szűr alatt, ellenségem lett, s elkezdtek jobbra-balra csípni, döfni, rúgni, köpni, ki így ki úgy . . . a mit bizonynyal nem tesznek, ha nekik is dolgozom. S e bántogatások addig tartottak, míg mind Horváth Lazival mind Frankenburggal rútol összeveszttem, azzal publice, ezzel privatim. Így telt el az esztendő; ekkor Vahotot új alkura szólítom föl, mert addig nyomorúság volt, a mit fizetett. Ő azonban, a helyett hogy most többet adna, azt nyilatkoztatja ki, hogy ezen túl nem fog a PESTI DIVATLAP minden számában közleni tőlem verset, csak minden másodikban, ennél fogva egy versért ugyan valamivel többet, de általában évnegyedeként kevesebbet kaptam, mint azelőtt. Hanem, azt mondja Vahot, ezután a többi lapokba is írhatok. Merci, monsieur. Mikor már összeveszttem a többi szerkesztővel, akkor menjek hozzájuk, hogy itt vagyok, uraim, fogadjatok be! s ezt épen az mondja, a ki miatt amazokkal meghasonlottam. De nem szóltam semmit, hanem hall-

gattam és káromkodtam, mint a mennydörgés, míg elefeledtem a dolgot. Nem sokára azt nyilatkoztatja Vahot, hogy csak az év közepéig szerkeszt. Jól van, mondok, hát én is csak addig írok lapba, aztán végkép elvonulok a journalisticától. Ezt elmondtam másoknak is, kik azt mondák, hogy szint' azt teszik, s ebből keletkezett a Tizek társasága. Eljön az év közepe, mi lelépünk, Vahot azonban rég megváltoztatta előbbi szándékát, s nekem esik, hogy én milyen komisz fráter vagyok, nemcsak hogy magam elpártolok tőle, hanem még dolgozó társaitól is megfosztom, et caetera, s vádol égbekiáltó hálátlansággal, mondván, hogy ő emelt föl engemet a porból, ő tett azzá, a mi vagyok, ő teremtett. (Nem mosolyogsz? nem nevensz? nem kacagasz? nem röhögysz?) S ezt azon embertől kellett hallanom, ki maga megvallotta, hogy előfizetőinek nagy részét nekem köszönheti, s kinek én mindazon antipathiákat köszönhetem, melyek ellenem támadtak. Még ez nem elég. A mult július elsejétől kezdődött a Tizek társasága, s íme mingyárt a PESTI DIVATLAP júliusi első számában (a tizek közül többek munkáival együtt) látom egy versemet. Mondtam Vahotnak, hogy ez ellen fölszólalok nyilvánosan. Ő azt felelte, hogy ha komolyan föl merek lépni, megsemmisít. („Merek“ „megsemmisít“ hallod ezt?) Megírtam a cikket, s benne megmutattam simpliciter, hogy Vahot kijött versemet lopta. S ez világos és elcsavarhatatlan tény volt. Ő elolvasta cikkemet, s visszadobta, hogy nem fogja kiadni, s el kezdett engem gazemberezni szemtől szembe. Erre nem felelhettem egyébbel, mint kardhegygyel vagy golyóval. Elküldtem hozzá secundánsaimat, de ő másfél napi gatyázás után végre határozottan kimondta, hogy semmi esetre sem fog vívni. Ezek

voltak végszavaim hozzá: No . . . a milyen alávaló gazember, épen olyan gyáva is vagy! — És most ítélj: méltó-e ilyen ember nem arra, hogy valaki kizárólagos dolgozótársa legyen, de csak arra is, hogy nevét eszten-dőben egyszer tétesse lapjába? Így tett minden, de minden emberrel, így tett velem, és hiszed-e, hogy veled máskép fog tenni. Magasztal, égbe emel, (kivált ha szerény vagy pénzbeli követeléseidben) aztán pedig f. . . rúg, és azt kürtöli, hogy ő teremtett tégedet. Legjobb esetben ezt írja majd, mint most rám írta: Arany János egy idő óta nem szorult dicséretünkre . . . azaz: emlékszel-e rá, hogy ránk voltál egykor szorulva? Meglehet, hogy csalódom, de nem hiszem, hogy csalódnám. Ő olyan, a milyen volt, s olyan lesz, a milyen most. Irtam pedig mindezeket hideg vérrel és nem szenvedélyből, mert gyűlölségem, mint szerelmem, drága gyöngy, melyet nem vetek minden szemétre. Leveledet elvárom. Öllelek téged, nődet, gyermekeidet, mindnyájatokat, kedveseim! Igaz barátod:

PETŐFI SÁNDOR.

Arany János jegyzete, 1858-ból: A levelezésben itt szünet áll be, mert Petőfi, Szathmárból jövéen meglátogattott Szalontán, először, s június 1—10 napjait nálam töltötte. Irt ott néhány verset, engem lerajzolt (rosszúl) és a csonkatornyot, melyet meg is verselt. SÁRI NÉNIT ott írta, egy öreg asszony adván neki tárgyat, ki az 1847-ki tűzvész alkalmával fedél nélkül maradt s nálam a színben vonta meg magát, míg jobb helyet kap. Akkor írta Laczi fiannak a verset, ki akkor három éves volt, s kit igen szeretett, nagyokat titván fenekére, az ő módja szerint. A gyermekeim is igen szerették, s nem áll, a mit Vahot

ír valahol, hogy Petőfivel a gyermekek egymást ijesztették, mint mumussal, mert ő igen kedves tudott lenni azok irányában, ha akart.

Későbbi jegyzet. Tévesen tartják, a kik látták, ez irónrajzot az enyémmek. Én csak a verset írtam alá, tréfás kritika gyanánt.*)

[22.]

SZALONTA, ápril 21. 1847.

Kedves Petőfim! Hol találhatnék keblet, melyben érzéseim oly rokon érzést gerjeszthetnének, mint a tied-

*) E két rajzot mellékletül adjuk a jelen kiadáshoz. A szalontai látogatásról Petőfi ezt írta Kerényinek: (lásd Petőfi VEGYES MŰVEI III. 70.)

..... Nagy-Váradot nem értem rá megvizsgálni, mert siettem ide, Szalontára. Tudod-e miért siettem ide s mért vagyok itt már egy hét óta? Azért, mert Szalontán egy nagy ember lakik, s e nagy ember jó barátom, s e jó barátom Arany János, TOLDI szerzője. Ha e művet még nem olvastad, úgy hiába beszélnek róla; ha pedig olvastad, úgy fölösleges a beszéd. S e költeményt egy egyszerű falusi jegyző írta, e kis szobácskában, melynek hossza öt, szélessége pedig két lépés; a mi tulajdonképen rendén van. A múzsák nem conservatív kisasszonyok, ők haladnak a korrallal, s minthogy a század jel-szava: „éljen a nép!” a múzsák is leszálltak az aristocraticus Heliconról s a kunyhókban telepedtek meg. Boldog én, hogy szinte kunyhóban születtem.

Életem legszebb napjai közé sorozom e hetet, melyet itt töltöttem, új barátom családi körében. Egy felől a komoly vidámságú családapa, más felől a vidám komolyságú családanya s előttünk a két fecsegő, virgoney gyermek, egy szőke leányka s egy barna kis fiú..... ilyen koszorú övezi szívemet, és boldog vagyok; csak az fáj, hogy a napokban már elhagyom, el kell hagynom őket, kiket annyira szeretek, mintha ikertestvéreim volnának.

ben; mely felsirna a nép inségén — és, a mivel az alamizsnázó gazdagok nem, — részvét könnyével hintené fájdalmának égő tüzét. A mezőváros, melyben bölcsőm rengett, romokban hever. Irtózatos látvány, barátom, egy nagy sík területen semmit sem látni, mint kormos falakat, nyulánk kéményeket s itt-ott még most is füstölő üszköket. A házak — vagy inkább romok, többnyire lakatlanok, néhol egy-egy hű kutya, félig összeégve, örködik azok körül, vagy az éhen halással küzdő házigazda tántorog köztük, megtekinteni, most először, a hajlék omladékait, honnan szombaton alig tudá kimenteni maga és családja életét az éhenhalás számára. — Szombaton ápril 17-dikén, déli 12—1 óra közt épen hivatalban valánk. Megkondul a vészharang, szertesét futunk. Egyetlen rossz fecskendőnket néhányan megragadjuk, — mert a lovakat várni késő volt, — de mit ér ez, nádas, a mellett sűrűn és rendetlenül épített házak közt, oly irtóztató szélben, milyen akkor dühöngött!

Visszafutok, s már előttem is tűz. A városház teljesen lángban van, körülvéve a leomlott égő náddal, s nincs egy lélek körülte: de minnek is — a védelem lehetetlen. Rémulten futok lakomra, mely cserépfedelű ugyan, de azért nem biztos: mert látok cserepes épületeket lángba borulni. Végső szobáimból egy másikba hordom bútoraimat, hol azok semmivel sem valának nagyobb bátorságban, de pinzém már tele a szomszédok holmijával, oda nem hordhatom. Már a templom — velem csaknem szemközt — ég, köröttem nádas épületek. Hátral harmadik szomszédom háza s tő szomszédom óla már lángokban. Semmi védelem, mert kiki sajátját oltalmazza. Négy-öt szomszéd mégis össze kerül s erőnk végmegfeszítésével hordjuk a vizet: az elhalt

remény éledni kezd s a nádas kis ház tőszomszédomban meg van mentve. Szerencsére az égő házacska nem is náddal, hanem elavult elrothadt gazzal volt fedve, a miatt nem éghetett sebes lánggal, különben végünk. A tűzveszély szélső vonala lakom megett húzódott át. Kerítésem, ólam, kertem teljes épségben maradt, s most, bár a város, mondani, egészen nyugotra feküdt lakom megett, az én kerítésem maradt legszélsővé — azontúl a gyepig rom — meg rom.

Azonban ez még nem volt elég.

A lenyugvó nap vérveres szemet vete vissza a füstölgő romokra, az ellankadt emberek pihenni ültek le, nem azért, mintha már nem volna veszély, hanem mivel végkép kimerített erejük megtagadta a további szolgálatot. Egyszerre zúgva jó nyugotról a szél, szikrákat szórva a még folyvást égő romok körül, mindinkább gerjesztve ezeket, s a város hátra maradt keleti részét is végveszélylyel fenyegetve. Ez még inkább megöle reményemet: mert a déli tűz csak haránt szolgált lakomra: de ez egyenesen annak tartott. Én, s rólam az egész város... már bizonyosnak hívém. Magam, nőm, egy-két szomszédnő és gyerek... ennyien valánk a gát, melynek a vész rohamot meg kellett akasztania dühöngésében!... A nők jajgattak, s kezeiket törték; reményem nekem sem volt ugyan, de azért edényt ragadtam, s öntözni kezdém az égő romokat. Buzdításomra a nők is azt tevék. — S ime! egy rom a másik után ki lőn ragadva a vész fogai közül; a szikrák mind távolabbról repültek, s elfáradtak, mielőtt épületet találtak volna. Fel-feléledtek ugyan a már elöntözött romok is, mint meg annyi hydra-fővel kellett küzdenünk velök — de a győzedelem még is inkább részünkön

állt, mindaddig míg — éjfél tájban — végkép el nem hagyott erőnk.

Most megszánt az ég — bőven hullatta részvét-könyeit Zápor ömlött a romokra — hosszas — órákig tartó. Soha szebb zenét nem hallottam, mint e zápor zuhogása. Nem olthatta ugyan ki a romokat, de megáztatá a fedeleket, s ellocsolá a repülő szikrát és parázst. Ez éjt és még egy másikat felöltözötten virasztánk át; még most sem vagyunk túl minden veszélyen, egyfelől az inség látása, más felől a rettegés — egy, talán éjjel jövő, véstől, melyben, nem lévén jeladó harangunk, — talán sokunk élete lenne lángok martalékává, irtóztatóvá teszi napunkat, éjünket. Hozzá a teljes zavar, minden közirományaink elégeése miatt — s csak az isten tudja miféle baj nem A leégett épületek száma 2175.

Öllelek kedvesem. Oly jól esett ezeket neked megírnom, panaszul részemről, megnyugtatósul a tiedről. Meglehet, hogy te, mint családtalan, nem érzed eléggé ily vésznek rettenetességét, de képzelni minden esetre tudod, s képzeld az aggodalmat, melyben vagyok, a rémületet, melyben valék. Máskor talán az irodalom is eszembe jut, most csak az ember írja e levelet, ki téged úgy is mint embert és barátot, igen szeret — Holtig hű barátod

ARANY JÁNOS.

[23.]

SZALONTA, május 27. 1847.

Kedves Petőfim! Ismét bezörgetek, akár kellek, akár sem. Akadt 12 pengő krajczárom, ellopom azt magamtól, hogy postára vetvén, néhány megbecsülhetetlen perczet orozhassak érte tőled. Úgy kell neked. Ha már megénekeltél, hogy tőlem viszont megénekeltessél (ha még nem láttad, lásd a BUDAPESTI HIRADÓ-ban; „ebugatás“ cím alatt)*) ám csak szenvedd az alkalmatlanságot, a mi avval jár. Azért ne is gondold, hogy elnémitasz, ha bár részedről beállnak is azon epochák, melyeket te bizonyos wüerstli-nemhez hasonlítál: ó nem! bennem hatalmas „non missura cutem“-re találsz. Hiszen lásd, én sem vagyok a „profanum vulgus“ közül, én is elmondhatom hogy „docti sumus“, a mi magyarul körülbelül ennyit tesz: *doctor vagyok*. Az bizony ecsém, még pedig hatalmas és csodálatos, vagy inkább csodatékony.

*) BUDAPESTI HIRADÓ politikai és a hivatalos hirdetéseket is tartalmazó lap, megjelent hetenként négyszer; szerkesztette Szenvey József. 1847 május 7. és 14-diki számaiban ismételten felszólalt Petőfi és a népies irány ellen, mely csak a „nyersebb“ olvasó világ igényeit elégítheti ki s a finomabb izlésű olvasóknak Hiador költeményeit ajánlotta, melyeket épen akkor adott ki Petrichevich Horváth Lázár. E cikkekben éles czélzások voltak az oly költők ellen, a kik „megszökve az iskolából“ „kellő tanultság hiányában“ a politikai izgatások uszályhordóivá alacsonyodnak stb. A május 17-ki szám „Hírharang“ rovatában pedig (☉ jegy alatt) a következő elméskedés jelent meg, melyre a levél alább hivatkozik:

„Stuart Mária“ adatása estéjén a nemzeti színház egyik zártzékén egy tisztos táblabíró ült bizonyos író mellett, s fölvonás közben így szóla hozzá: „Ugyan kérem, nem tudná uraságod megmondani, hogy hol lakik doctor Arany úr?“ — „Nem ismerek ily nevű doctort.“ „Nem-é? Pedig híres ember lehet az, én nem rég gyönyörű tündérmesét olvastam tőle a DIVATLAP-ban, mely annyira meg-

Negyven-ötven mértföldről sántikálnak hozzám, sánták, bénák, köszvényesek; csak egy népmesémet olvasom el nékiek, azonnal úgy szétfutnak, mint a nyúl; ha nem hiszed, olvasd tekintélyemet a B. P. HIRADÓT sub ☉ s azonnal meg fogsz győződni állításom igazságáról. Egy hibája van gyógyintézetemnek: a rüh egy nemét, a viczkórt nem képes megorvosolni. Bizony nagy baj, mikor az ember nem fér meg a bőrében. Irjon bírálót az ebadta, ha tud, elhallgatom, ha még annál igazságtalanabb lesz is: de az ily komisz paczkázást, iskolagyermekes kipoetázást nem szenvedhetem. S hogy csinál viczczet azon úri ember, ha engem nem Aranyinak, hanem pl. Platinának vagy czigánysz..nak hínak? *These be good humours, indeed!* mondaná Pistol, a Sir John Falstaff legénye.

Azok az arisztokrata urak talán ilyenétkép gondolkoznak: Tegyük úgy avval a falusi emberrel, mint a kis kutyával, előbb csipkedjük a szőrét, ha akkor fogat viczorít, húzzunk végig horpaszán egy doronggal: majd el-tül. Nem úgy, tekintetes, nagyságos uraim, nem úgy! Irjanak önök halavány köreik számára halavány poezist,

tetszett nekem, hogy rászántam magamat — általa gyógyíttatni meg makranczos köszvényemet, mely már három szomszéd vármegye orvosaival daczolt.“ Ön csalatkozik, hiszen azon Arany úr, ki a kérdéses szép mesét írta, nem orvos és nem is lakik Pesten.“ — „Dehogyan nem, dehogyan nem, hiszen van eszem, hogy nem jövök vaktában negyven mérföldnyi távoból Pestre. Doctor bizony azon derék poéta, és Pesten lakik, mert én ezt világosan olvastam egy más munkájában, melyet a rudnói papról írt, s már akkor is nagy bizodalmat éreztem iránta, mert ugyancsak szivem szerint írt a zsidókról.“ — „Ah, ön doctor Arányi urat érti?“ — És így világosodott föl a tévedés, mely miatt a tekintetes úr negyven mérföldet fáradott.“

szépet, homályost és hideget, mint az őszi köd: majd Petőfi, meg Tompa, meg talán saját kicsinységem is fogunk írni, mit, meglehet, az ki tót dajkától francia vagy sváb tejet szopott, sem érteni, sem érzeni nem fog, de a mit azon egynéhány politikai *nulla*, azon még fejtetlen *zero*, melyekhez nem több csak egy vonás: 1 (mi például *kardvonás* is lehet) kívántatik, hogy politikai milliókká emeltessék, ez a *számatlan nagy szám*, mondom, magáénak, szívvéréből szakadottnak vall. S denique is, jaj nektek, képmutató Archidiakonok, ha benneteket mind semmivé tesz egy *Esmeralda*. *)

Rólad a mese, mezitlábos *zigánymuzsa leány?* ; ; ?

Most veszem észre, hogy mindeddig semmit sem írtam. De hát mit írok? „Fakó leányt és pej leányt“, **) tudom istenem, hogy nem írok, ha nyelve-met kivetem is. Tudja isten, nem megy nekem az olyan istória. S honnan tudom ezt? fejemen történt. Neki fogok, uram fia, hogy majd kerekíték egyet: hisz ez oly könnyű, úgy megy az a Petőfi rajta, mint macska a hátján (értsd: ház héján = padlás), oda is teremtem a címet vastag betűkkel, mert mióta „Don Juan“-t olvastam, „*my way is to begin with the beginning*“: de a többi nem akar menni. Próza fogott lenni, a legszikkadtabb értelemben vett próza. Azért felhagytam vele, jól-lehet Vahot I. már tele szájjal kikürtölte, mit én neki magány levélben, oly formán érintettem csak, hogy értésére adjam, mikép eszem ágában sincs mindig csupán keserves kínnal szült verseimmel tölteni az ívet.

*) Esmeralda, a „Notre dame-i toronyór“-ben szereplő cigány leány.

**) Petőfi novellája; akkorában jelent meg.

Ad vocem ív! ha valamikor egyéb dolgod nem lesz, hogy az ördög heverésben ne találjon, írd meg nekem, mi nálatok egy becsületes írónak a napszáma? Egyforma-e télen és nyáron? mennyi azé, ki maga kezére dolgozik, mennyi ismét azé, ki csak legénykedik? Mind ezt tudni falun nagyon kívánatos dolog: különben *többet* találnak fizetni az embernek, mint *érdemlé*. Például én ilyen formán gondolom: egy népdal, java rossza, — egyre-másra egy *tizes*, egy darab költemény, oly nagyságú, mint JÁNOS-VITÉZ-ed, apró betűkkel, egy lapra csak *tíz* rendvers (magyarúl stropha) szorítva és az egész versezet egy egész nagy octáva hajtású ívre kiterjesztve, kinyújtva, legyen az a legjobb vagy a legrosszabb, 20—25 pengő forint, hozzáértve természetesen, hogy az író *kizárólagos* dolgozótárs legyen! Ez, barátom, isteni kereset! csaknem oly jüvedelmező, mint a kukoriczakupálás! s azonfelül az a szép előnye is megvan, hogy az ember kiadhatja munkáját, mikor azt már a kutya is megúnta olvasni. Írj egy füst alatt arról is: hát a könyvárusokkal hogy szokott az író alkuba ereszkedni? Kell-e folyamodványt adni be, s tyúkot vagy nyulat vinni? És ha az embert egyszer-kétszer gorombán elutasítják, mit csináljon akkor?

Mondd el némileg ezt nekem is Zeus égi leánya.

(értsd: cigány leány.)

Apropos! kivágtak öcsém, kivágtak. Egy TOLDIT akarok még írni TOLDI ESTÉJÉT, s ezt neked akartam *dedicálni* hiúságból, büszkeségből ilyenén formán:

PETÓFI SÁNDORNAK

A KÖLTŐNEK:

BARÁTOMNAK.

és összement az egész dicsőség; az ördögök megsugák Lisznyay Kálmánnak, hogy tegyen úgy és a meg úgy tesz. Se kérd, se hall, csak úgy tesz. Meg mernék esküdni az élő istenre, mind a húsz újjamat feltartva, hogy ez eszme az én agyamban fogamzott először, e beállott újesztendőben, és lássa az ember! övé az eredetiség pálmája. *Sic vos non vobis...*!

Így húzza be az embert a remény, így húzott be engem is a „*vertatur*“: fordítani akarok, s nincs hova, tehát más papírt fogok be, mit ha egy huzamba elolvasni nincs *türelmed*, letehet'd ad graecas calendas. Ad vocem: *türelm*. — Fiú, te mostanában rólam irkálasz verset. „Ha ha ha“ mondod. Semmi ha ha ha! Olvasod TOLDIT s neki rugaszkodol verset írni egy ismeretlen falusi ember dicséretére, ki még nem is *spectabilis*. Ezért az öreg urak (ki, ki nem) lehordanak, mily szeles vagy, mily gyermekesen viseled magadat! dicsően kivitt fénykörödben, mint nem tekintesz le büszkén Parnaszod légzetes (luftig) tetejéről az alant négykézláb mászókra stb., s te leülsz és írsz verset, melyben kimondod, hogy fejednek nem veszed más hasznát, csak bokrétás kalpagod teszed rá. (Mellesleg legyen mondva: fejed nem köszöni meg a bókot, mert ha még oly szép érzetek fakadnának is a szívből, az alakítás, elrendezés dicsősége minden esetre a főt illeti.) Tovább megyek. Hozzád küldött harmadik levelemben, a Vahoterián elkeseredve írom, hogy ha nem boldogulok az írói pályán, másolok megint, mert nekem oly prózai, oly kisszerű élet jutott,

hogy, hivatalos iratokon kívül, akár az olvasást is elfeledjem, s ezen nyomorú élet belé kényszerített a türelem rabigájába.

Ej mit! türelem! kiáltasz te, papirt veszesz és írsz „A türelemről“ (tulajdonkép a *türelem* ellen), melyben bennünket, becsületes, szorgalmas, rendszerető embereket *per birka et samár tractálsz.**) Bizony szép, illik így tenni bátyáddal! hiszen te még csak 24 éves vagy s én már har...! har... uram Jézus, segélj kimon-danom! harmincz! Végezetre és utoljára (mondaná a mi papunk) írok az ápril 17-iki tűzvészről, megírom a küzdést, melyben valék, az aggodalmat, perczről percz-re... te fogadat piszkálad a kényelmes Pillwaxban, biztos fedél alatt, s rám kiáltasz: „Ha férfi vagy, légy férfi!“ Jó, jó, házasodj' meg csak!

Most térjünk a tárgyra, a miért tulajdonkép tollat vettem elő. Erdélyinek megírtam, hogy ha TOLDI-ból van egy példány nekem szánva, az tied legyen. Megkértem, szolgáltatassa kezedhez. Egyéb különös nem történt ezen a vidéken.

Fogadd nőm szives üdvözetét, ki azzal dicsekszik, hogy ha egyszer véletlenül betoppannál, arczképed után megismerne. Fogadtam vele, ugyan tégy próbát.

Megáldjon kedves jó fiú, az atya úr isten, megigazitson a fiú úr isten és megszenteljen a sz. lélek úr isten, hogy áldott légy menynyen és földön, buzgón imádkozza szerető barátod

ARANY JÁNOS.

*) Petőfi ismeretes verse:

„Türelem te a birkák s a
Szamarak dicső erénye“ stb.

[24.]

PEST, június 18. 1847.

Imádott Jankóm! A te lelked a Krisztus lelke volt. Elég erről ennyi. Illyés uramat*) Túron elkergettem gorombaságai miatt, és négy nap alatt értem Pestre esőben és szélben, hanem ezt te kutyába se vedd, valamint én nem vettem, mert hiszen: *vidi alios ego jam ventos!* Pontiusból Pilatushoz lóttam futottam TOLDI-ért (vagy Tholdyért?) míg megkaptam. Tíz példányt adtak. Hatot megtartok, négyet elküldök a legközelebbi alkalommal. Már nem megyek a külföldre; nincs annyi lelkem, barátom, hogy Juliskámat oly távol hagyjam, nem lehet; aztán meg Emich is fene sovány alkut akar tenni költeményeimre, melyeket örök időre szándékozom eladni neki. Ezt tudva, hogy nem fogok utazni, még nálad maradhattam volna, de ki tudta? Számtalanszor gondolok rátok, szeretteim, és azt gondolom: vajha oly boldog lenne az én családi életem, mint a tiétek, mert annál boldogabb már nem lehet. Csókold összevissza nevemben komámasszonyt, gyermekeidet és magadat. Laczinak pedig mondd meg, hogy ne sirjon, mert egyszer csak azt veszi észre, hogy ott termek s még nagyobbat vágok a fenekére, mint a minap; akkor aztán majd sírhat. Felelt-e már Tompa Mihály bátyám ő kegyelme, és mit felelt? most írok neki is a jövő évi *ÉLETKÉPEK* ügyében. Hát arra a levélre mit mondasz, a mit Vahot Imre írt hozzá? ez koronája ostobaságának atque pimaszságának. Ha egy szót sem írt volna többet, ebből ki lehetni ismerni veséjéig és májáig. Leveledet mindig örömmel, lelkesedéssel veszem, de csak úgy, ha nem frankózkod. Hagyd el ezt a számár falusi tempót.

*) Szalontán fogadott szekeresre.

Én restelek itt bejárni a postára s ott várakozni, míg
 rám kerül a sor, hogy kifizessem. Isten veled, isten
 veletek! Igaz barátod,

PETŐFI SÁNDOR.

Őszintén tisztelt barátom az úrban! Azon kellene
 kezdenem a dolgot, hogy öntől engedelmeket és bocsá-
 natokat stb. kérjek, azonban minthogy sokkal fontosabb
 kérni valóim vannak, ezekkel állok elő s hagyom ama-
 zokat boldogabb időkre. — Tán fogja ön tudni, hogy
 az ÉLETKÉPEK szerkesztésének gyönyörei az idők teljessé-
 gében reám várakoznak*) s e tudás folytán megsejdi-
 heti ön: hogy e téren mindazok, kik magunkat egy
 vérből való vérnek, egy lélekből való léleknek hisszük
 és valljuk, menten minden idegen befolyástól egy szívvel,
 egy czélra egyesülni fogunk. Vegye ön jó vagy rossz
 néven, — de én kimondom: hogy ön is egyike azok-
 nak, kiket Isten, haza és emberiség nevében rokonaink-
 nak nevezek s ki hiszem, hogy engem szinte annak
 nevezend, mihelyt úgy fog ismerni, mint én ismerem
 önt. Jól tudom: hogy e következő félévre ön Vahot
 Imre úrnak adta szavát a lapjában közremunkálásra s
 én, álljak bármi viszonyban V. I. úr irányában, a
 fondorkodást nem tartom kenyeremnek, s az adott becsület-
 szót szeretem mind magam, mind mások által tisztelet-
 ben és szentnek tartatni. E tekintetben tehát egészen
 nyugodt lehet ön miattam, ha netán régibb kéziratái
 találnának is önnek casu quo hozzám tévedni, azokat
 ön jogsérelmével közleni nem fogom; miképen nem köz-

*) Az ÉLETKÉPEKET 1847 júniusig Frankenburg Adolf szer-
 kesztette, ekkor szerkesztőtársa lett Jókai, a ki aztán 1848 januártól
 egyedül folytatta a szerkesztést.

löm mind azon dolgozatokat, mik V. I. úr kizárólagos dolgozótársaitól ennek előtte s hirdetménye óta is (!) hozzám beküldettek. Azonban: hogy ennyi szószaporítás után a dolog velejére térjek, felszólítom önt teljes barátsággal: hogy mihelyt adott szava miatt teheti, munkálataival emberelje meg az általam szerkesztendő lapot, olyképen, hogy miután Petőfi minden hónapban két, Tompa egy versnemű munkálatot fog adni, öntől szinte havonként egyet kívánnék közleni, hogy így szüntelen közönség előtt álljon e három név (epithetonokat nem rakok a név elé) díjazni mind hármok munkálatait egyenlően fogom: minden két versért tizenöt pengő forinttal, mely ugyan nem a legméltóbb érdemdíj, de minél többet jelen körülményeim közt nincs hatalmamban resolválhatni.

Önnek válaszát örömmel elvárom, vajha színről színre láthatnám önt egykor. Addig is, míg e várt idő bekövetkezhetnék: fogadja ön a levegőkön keresztül legforróbb kézszorításomat.

JÓKAI MÓR.

A HAZÁNK-ba pedig szabad és kell írunk. Jókai maga is dolgozik bele.

PETŐFI.

— 4 —

[25.]

SZALONTA, június. 25. 1847.

Kedves jó Sándorom! Úgy akartam kezdeni levelemet, hogy: Isteni Sánygikám stb. de, azon felül, hogy még ez is nyomorult kifejezése lett volna irántad való érzetemnek, még azon hibába is estem volna, mibe estél te, beszélvén Krisztus lelkéről stb. Egyébiránt, hogy leveledet soha sem vártam annyira, mint most, az bizonyos.

Hétfőn este rosszul lettem, a rá következő éjt nyögve kintlódttam át, kedden egész nap feküdtem; kedden délután kapom leveledet s mily jól esett. Épen elszenderedtem volt s álmomban *veled* csevegtem, egyszer nyílik szobám ajtaja s hozzák leveledet. Talán épen az gyógyított meg. Már most kutya-bajom sincs. Annyival nyugtalanabbúl vártam pedig leveledet, mert Illyés Jankó megrémített hamari hazajövetelével. Kérdelem tőle, hol hagyott? Azt felelé, Túron kifizetted és megkérted, engedné meg egy épen Pestre utazó barátoddal, kivel ott találkozáál, folytathatnod utadat. Ma egy hete átmegyek Gesztre aranyaimért, melyeket Szőnyi úr lehozott. Ott beszélek Mezeyvel, kit te, remélem, ismersz s az mondja, hogy a túri koreshában egy fedél alatt háltatok, de csak reggel tudtátok meg, a mikor egy pár szót váltván egymással, te azt nyilatkoztattad volna, hogy sehová sem mégy Türről, míg az eső esik, annyira megúntad már. Később Szőnyi és Kovács János a másik nevelő mondják, hogy (Túr és Pest közt valahol) találtak egy szinte ernyős szekéren, juhász-kutya módra hasalva (a phrasis enyém) de nem merték egészen ráfogni, hogy te vagy.

Ez utóbbi hírek megnyugtattak egy kevésbé, mert megvallom, az Illyés uram apostasisa oly gyanúformát is keltett bennem, hogy ő maga, bár nem nyilvános tolvaj, de alattomos gazember lehet, kizsebelt s elszökött tőled. De minden megnyugvás után sem feledhetem azon szavát, hogy te *kifizetted* őt. Mit fizettél még neki! hiszen már akkor 31 frt 40 kr. volt (csak a mit én tudok) a markában.

Tholdy (tán csak nem úgy nyomták?) körüli fáradozásodat az én istenem fizesse meg neked, fiú; a közelebbi alkalomnak pedig, melyen leküldeni ígéred, szeretnék a szeme közé nézni Petőfi Sándor képében.

Annyit tudok, hogy ha már letettél a külföldre menésről, bizonyosan rövid időn Szathmárba rohansz: látha egy jó nagy varga betűt kanyarítrnál, járván ismeretlen tájakon, tudniillik jönnél Aradra gyorskocsin, onnan Szalontára gyorsszekeren, Szalontáról Váradra én bevinnélek s ott ismét gyorskocsi van. Furcsa kívánság, mondod, azt kívánni Leandertől, hogy midőn Herojához sietve átúszsza a Hellespontot, a fekete tengerben is kanyarodjék egy nagyot. No de hisz az instanst nem szokták megverni, mondja a példabeszéd.

Ezenkívül jelentem alásan, hogy a mit rám tetszett bizni, pontosan elvégeztem, megelsőkolván helyetted a komádasszonyt össze-vissza, de panáskodik, hogy legkisebb íze sincs a csókokon az eredetiségnek, annyira el van fordítva a fordítás által.

De legyen vége a bolondságnak és szóljunk komolyan. Ha nem magad hozod le Toldit, leküldhetnéd gyorkocsin. Én már megírtam Ercsey Sándornak, ki nőm testvére s Várad-Olasziban a megye háznál Csengeri Imre aljegyző irodáján megyei írnok, hogy lesse szorgalmatosan, miután Tiszáék már lejövén, le nem hozták. De ki ne fizessd, mert úgy hamarabb kézhez szolgáltatják, ha pedig fizetés nélkül fel nem veszik, végy receptet.

Más biztos úton is küldheted, ha akad. A kántor okosságára bízom, mit énekeljen. Ha Váradra küldöd, mindenesetre Ercseyhez utasítsd.

Hogy gyakran visszaemlékezel azon egyszerűen töltött kilencz napra, kimondhatlanul jól esik nekünk. De hát mi, pajtás. Nincs egy kedves falatunk, melyet megennénk neved megemlézése nélkül. Ha most itt volna Petőfi! ha ehetnék belőle! Ezt így tette Petőfi, azt

amúgy, ez kedves volt neki stb. stb., az mindig úgy megy. Be szeretnők, ha a mi fiúnk volnál! Ha hozzánk járnál legalább — vakációra!

Jókai levelét nagy örömmel vettem, ajánlatát elfogadom. De szeretném, ha senkinek sem mondaná legalább egy pár hétig, míg t. i. V. I.-től választ nem kapok. Furcsa lesz ez, ha valamikép el nem romlik. Mai postával egy pár verset küldvén neki, egyszersmind a legsimplexebb módon megemlítem kíséző levelemben, hogy miután már, mind körülményeim által gátolva, mind *az ő* tanácsát követve, nem fogok lapjába terjedelmes költői beszélyeket adni, hanem csak apróbb verseket, szeretném, ha kijelentené, hogy ezen apróbb versekért *fogja-e* aránylag és mily arányban fizetni a 25 frt ívdíjból rá eső részt, hogy így én, mint ilyesekben járatlan, tudhassam mikor mennyi pénzem van nála. Erre, ha valamit meg nem orrol, bizonyosan így fog válaszolni: tisztelt barátom, hisz azt kiszámítani nagyon könnyű, mihelyt ön annyi apró verset össze írt, hogy egy ív kitelnék belőle, nálam azonnal kész a 25 frtja, banknotában, vagy huszasban, az nekem mindegy. Ezt a mulatságot nem szeretném ha valahogy elromlanék, nekem studiumom a *charakterek*. Azért csitt! az eredményt majd megírom.

Tompa még nem válaszolt, de nem is késett még azon tekervényes postán. Beje ide annyira van, mint Északamerika.

Megint írok nem soká, addig isten veled és minden angyalai, meg Juliska is! Igaz barátod,

ARANY JÁNOS.

[26.]

SZALONTA, augusztus 5. 1847.

Kedves Sándorom! Hol találnak meg e soraim, nem tudom, de veszzenek bár el a posta-rendszer özönvizében, vagy térjenek vissza hozzám az óhajtott enyhítő olajág nélkül, kibocsátom őket. Azért is előre föltétvén, hogy ha olvasod e leveletem, úgy bizonyosan meg is kaptad, épen úgy szólok hozzád, mintha bizonyosan tudnám tartózkodásod helyét, mintha bizonyosan kezedbe fogna jutni iratom. Hogyan vagy fiú? Hol jársz és kelsz? Örülsz-e, vagy búskodol, vagy haragszol és káromkodik? Előtte az egybekelésnek vagy utána? Mind ennek nem tudása kínoz engemet naponként.

Azt képelem, hogy tőlem téged jelenleg csak néhány mértföld választ. S irgalmatlanul infestál, hogy rólad mit sem tudok. Úgy óhajtalak boldognak tudni téged. Úgy képzellek, mintha beteg fiam volnál, s válságos (kritikus) napjaidat számlálnám, élet vagy halál percét várva. Ragadj ki e helyzetből s ha már tettél újabb lépéseket, írd meg, meddig haladtál. Hiszen lehetetlen, hogy oly perced ne legyen, melyben semmi egyébre jónak nem érzed magadat, csak a levélíráásra. Ragadd meg e percet s tolladat és utasíts erre egy levelet.

Minden postanap mohón tépem fel az újságot, lesve, ha valamelyik pletyka ember rólad valamit kottyantana, de hiába! Mysterium az egész. Rántsd le előttem az igazság szobráról a fátylat — ne gondold vele, ha meghalok is ijedtemben vagy örömben.

Tompától írt leveled *) igazán meglepett. No monddék, ez egyszer a kóbori mennykő! Igazán hip, hop!

*) Nincs meg; Petőfi júliusban lehetett Tompánál.

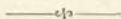
hírével jár. De Tompa nem állott be a jövő évi triumvirátusba, ugy-e?

Most Szilágyi *) volt nálam vagy két hétig s mi is veszekedtünk egy kicsit: Szeretné *népies* költeményeimből a *népies* kifejezéseket kihagyatni. Továbbá nem hiszi, hogy az *érthetetlen szépségek* kora lejárt. Pedig, ugy-e Sándor, lejárt, vagy ha még le nem járt volna, lejárattjuk? S hadd mondják aztán, hogy hátrafelé húzzuk az irodalom taligáját.

De hisz mi gondod most neked mind ezekre? Jaj neked! ha gondod tudna lenni. Írtál már eleget s jogosan követelhetsz egy kis szünetet a szerelem karjai közt. Hanem nekem válaszolj, mert különben ha elő talállok megfojtalak — csókjaimmal. Barátod.

ARANY JÁNOS.

BORÍTÉK: Petőfi Sándornak barátilag. (Hely nélkül.)

[27.]

SZATMÁR, augusztus 6. 1847.

Meghaltál-e? vagy a kezedet görcs bántja, imádott Jankóm, vagy feledéd végkép, hogy létezem én is, Vagy mi az ördög lelt?... híred sem hallja az ember. Hogyha magába fogadt az öröklét bölcseje, a sír: Akkor béke veled, legyenek szép álmaid ott lenn, Feddő kérdésem nem fogja zavarni nyugalmad, Hogy mi okért hallgatsz? mért késeled szólni levélben? Hogyha pedig görcs bánt, menj a patikába s iparkodj' Meggyógyulni, fiam, s aztán írv rögtön, azonnal. S ha feledél engem? ha barátod volna feledve? . Dejsz' ugy, öcsém, veszsz meg, kívánom tiszta szivembül.

*) István.

Te mikoron nevedet keblem mélyébe beírtad,
 Mit tettél, tudod azt? gránitsziklába aczéllal
 Vágtál életen át múlás nélküli betűket;
 Hát én? én nevemet karczoltam volna homokba,
 Mellyet, névvel együtt, egy hó szellője is elfúj?
 Megköszönöm, ha netán így van..... no de elhiszem inkább,
 Hogy rossz verseim is vannak, mint hogy te feledtél.
 Lomha vagy, itt a bibéd; restsz, mint jó magam, írni.
 Kérlek, hagyd nekem a restséget, légy te serényebb,
 Lásd, nekem úgy illik (s oly jól esik!); úgy-e lemondasz
 Róla, ha én kérlek? — Hah már is látlak, ugorni,
 Mint ragadod nyakon a tollat, mint vágod az orrát
 A tintába, miként huzod a sok hosszú barázdát
 A papíron, ringy-rongy eszméket vetve beléjük.....
 Mert ne is írj inkább, hogysem bölcs gondolatokkal
 Terheld meg leveled s gyomrom, mert semmi bolondabb
 Nincsen, mint az okos levelek, s én íszonyuképen
 Irtózom tőlük; tán mert én nem tudok ollyat
 Kompónálni, azért. Ez meglehet. Ámde hogy úgy van,
 Esküszöm erre neked tőröstészára, dohányra,
 És mindenféle, mi csak szent s kedves előttem. —
 Drága komámasszony, kegyedet kérem meg alássan,
 Űsse agyon férjét és szidja meg istenesen, ha
 Még ezután sem fog nekem írni az ilyen-amollyan.
 Irjon mindentről hosszan, de kivált ha kegyedről
 Ir röviden, haragunni fogok majd hosszú haraggal.
 El ne feledje a barna Laczit s a szőke Julist, e
 Kedves gyermekeket. Hát a kert hogy van, a melynek
 Rózsáin szemeim sokszor függének, a míg a
 Messzeröpült lélek hívemhez vitte szerelmét.
 És a csonka torony, melly a lezúgott harcoknak utána
 Most szomorún hallgat gyér fű-koszorúta fejével,
 S várja jövendőjét, mely lábát ráteszi, s akkor
 Összeomol, mint a koldus, ha kikapja kezéből
 A mankót a halál.... áll még a gólya fölötte,
 Méla merengéssel nézván a messze vidékbe?
 Mindentről akarok, mi nekem kedves vala, tudni.
 Jártam azóta dicső szép tájakon, ám de tiétek

Mindig eszemben volt, bár nincs mit rajta csodálni;
 A veletek töltött kor tette szívemben örökké.
 S jártam azóta magas fényes paloták körül, a hol
 Minden, minden nagy; gazdáik lelke kicsiny csak
 Akkor eszembe jutott alacsony hajlékotok ebben
 Mind kicsinyecske, de a gazdának lelke nagy és szép; —
 Ejnye, mi a fene lelt engem, hogy szembe dicsérek?
 Most veszem észre, hohó! mind, a mit mondtam, hazugság,
 Csúnya hazugság volt. Le akartam csak kenyezni
 A nótáros urat, hogy... hogy... hogy majd beszerezzen
 Bakternak vagy kondásnak falujába, ha e szép
 Hívtalak valamelyike meg fog ürülni idővel.
 Hja, nekem is hozzá kell látnom végre, barátom,
 Házasodom, tudod azt, s tudod azt is, hogy jövedelmet
 Dús uradalmam nem hullat zsebeimbe, mióta
 Századik édesapám eladá vagy meg se szerezte.
 S így az eléléshez nincsen mód, nincs! hivatal kell.
 Meghajtom fejemet, szépen mosolyogni tanúlok,
 Nyájas szófogadás, kígyó-csúszásu hizelgés
 Lesz kenyerem (s zsíros kenyerem)... hah, lesz a kutyának,
 Nem nekem! oh pusztán a gondolat is már
 Lángfelhőket idéz véres szemeimnek elébe,
 És szívem tombol, mint a harmadfű csikó, ha
 A pányvás kötelet legelőszőr dobja nyakába
 A pásztor, hogy a ménesből kocsirúdhó' vezesse.
 Nem a tehertől fél, a mellyet húznia kell majd,
 Nem, hanem a hámtól, mely korlátozza futását
 És a mit így elveszt, azt nem pótolja sem abrak
 Sem pedig a ragyogó szerszám. Mit néki az étel
 S a hiu fény! megelégeszik ő a pusztai gyeppelel,
 Bármí sovány, s a záporosök szabad égnek alatta
 Verhetik oldalait s a bozót hadd tépje sűrénységét,
 Csak szabadon járjon, csak kergethesse tűzében
 A sivatag viharát s a villám sárga kígyóit. —
 Isten hozzátok! Lelkem múltatni szeretne
 Még veletek, kedves hiveim, de az elragadó szél
 Képeletem szásrétü vitorlájába beléfűjt,
 Szétszakad a horgony, fut gályám, elnarad a part,

S ringat habkarján a látkör nélküli tenger,
 És míg az orkán zúg, a felhők dörögnek, én a
 Lant idegűbe kapok s vad tűzzel zengi el ajkam
 Harsány himnusodat, százszorszént égi szabadság!
 És kijön a vizek aljáról a szörnyetegek s a
 Tündérek serege, s valamennyi dalolja utánam:
 „Téged dícsértünk, légy áldva, imádva, szabadság!
 Nélküled élni örök szenny, érted halni örök fény!
 Élünk vagy haljunk? létünk szentsége, parancsolj!“
 És a nagy mindenséget bétölti ez ének,
 És a szolgasereg, melly él és hallja dalunkat,
 Térdre borul s könyörög, hogy szállj le fülébe, siketség,
 S kik már meghaltak: poraik reszketnek a sírban.

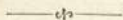
PETŐFI SÁNDOR.

Tennap váltottam jegyet, szeptember 8-kán eskü-
 szöm. Eddig leszek itt Szatmáron, akkor megyek Kol-
 tóra. Írj tüstént, Jankó, ha istened van. Ölel csókol
 benneteket igaz barátod

P. S.

Megkaptad a Tholdykat és verseimet? mert elküld-
 tem. Remélem, rigmusban felelsz.

BORÍTÉK: Arany Jánosnak. Nagy-Várad. Szalontán.

[28.]

SZALONTA, augusztus. 11. 1847.

Kedves barátom, lelkelem jobb fele!
 Mi volna édesebb dolog nekem,
 Mint irni hozzád, irni íveket,
 Tarkán a hogy jó, zöld, piros, fejeér,
 Meg tudja a szent, millyen gondolat.

S még is te feddesz és panaszkodol,
 Halott beszédet tartasz siromon,
 És több eféle. Megvallom fiu,
 E szemrehányás, e feddő levél,
 E szenvedélyes „meghaltál“ kiáltás,
 E leczke ízű dorgáló beszéd,
 Ez a lelket leöntő nyakleves,
 Ily megrohanva, ily váratlanul,
 Hogy a léleknek annyi érkezése
 Sincs, míg szemét törölje, vagy pedig
 Nyálát le nyelje — meg kell vallanom
 Hogy ez nekem..... fölötte jól esett.
 Oh, mert belőle látom mint szeretsz,
 Mi hő kebellet engem, hívedet,
 Hogy elvakít ez édes indulat,
 Hogy nincs türelmed egybevetni a
 Napok folyását, tért, időt, körülményt
 S egyéb tudákos elvont dolgokat,
 Midőn azért békételenkedel:
 Miért nem írok a szálló madárnak,
 Ki egykor almafámon énekelt,
 Miért nem a méhnek, ki a minap
 Mézet szedett kertem virágiról,
 Vagy a csapongó lepkének, ki néha
 Megörvendezetté kis gyermekim,
 Vagy a szellőnek és zúgó viharnak,
 Mely tegnap itt volt, most ki tudja hol van?
 Hová irhattam volna én neked,
 Bohó fiú te! mit mondék vala
 Szegény levélnek: merre végye útját,
 Hogy rád találjon e négy hét alatt?
 Talán bizony nem törtem én azon
 Elmém eléggé 's nem falék mohón
 Fel minden aljas pletykát, hirharangot,
 Rágalmat, emberszólást és egyéb
 Vidéki mismást a divat lapokban,
 Csakhogy felőled, hol-léted felől
 Lelnék azokban egy betűcske hirt.

De nem találtam bennök semmi szót
 Rólad, s miként a meddő figefát
 Az idvezítő, el — megátkozám
 Őket: ne is teremjenek soha
 Édes gyümölcsöt senkinek, ha nem
 Teremtek most nekem.

Mit volt csinálnom? hát sopánkodám:
 Ej, ej, hatalmas és mindentudó ég,
 Hol kóborolhat most az a fiú?
 Gyakorta ismét így imádkozám:
 Mennybéli isten, édes istenem!
 Adj annak a szegény Sándornak immár
 Adj valahára *állandó* tanyát,
 Csendes tanyába szép kis fürge nőt,
 Angyal kedélyű szende, barna nőt,
 Mellé mosolygó szép gyerkőczöket,
 Egy párt, ha többet nem, fiút s leányt:
 Oh adj családi boldog életet!
 És ime! a mit oly forrón ohajtétek,
 Jön a levél, hogy teljesedni fog.
 Csak egy rövid hold élet, és az én
 Költő barátom, mint Illyés proféta,
 Tüzes szekéren a mennyégbe száll.
 Én bőjtölöm meg mézes heteid,
 Fogadni mernék; s néma bőjteim
 Hosszúak és nagyok lesznek, nagyok,
 Mint a tiéd egykor Debreczenben.
 Mert a barátság kis szövétneke
 Halvány világgal ég a szerelem
 Máglyája mellett: de mit bánom én!
 Hogy el nem alszik, arról meg vagyok
 Győződve, mert hisz — tűz nem olt tüzet,
 Sőt jobban éleszt: hát miért emelnék
 Önző panaszt, a méz-teljes hetekre?
 Nem, én nem zúgolódom ellenök,
 Sőt azt ohajtom (veszszek el, ha nem)
 Legyen halandó élted fogytaig

Oly boldog-édes mindenik heted,
Mint a legelső, mellyet élvezesz
Az esküvés után.

Én addig itthon, a távolban is,
Magányomban veled társalkodom,
Könyvedből iszsza lelkem lelkedet,
Mint a dicsőült égi szellemek
Az idvezülés harmattengerét.
És elmerengek arczod másolatján,
Mely néma, még is annyit mond nekem,
Előteremti azt a tíz napot,
Midőn te, hű barát, hajlékomat
Megnépesítéd egy öröm-sereggel,
Előteremti, mondom és örökké —
Valóságga ifjitja nékem azt.
Ilyenkor aztán vágy éled szivemben,
Hogy vajha bár, nem én értem, hanem,
Kinek majd férje léssesz, hölgyedért,
S kinek dalolsz, a nemzetért, örökké
Maradnál ifju, mint ez érzélapon.

ARANY JÁNOS.

Lelkem fattyam! Hát hol is kezdjem, na! Biz én magam sem tudom, ha csak azon kedves újságon nem, mit te alkalmasint tudni fogsz, hogy Petőfi megházasodott. Soha ez igénél jobban nem vártam semmit, mert köztünk legyen mondva, mindig tartottam valamely galibától és konkolytól. De hát már egészen úgy van, már nem lehet tréfálni a dologgal. Jobban örülök neki, mint ha valaki száz bivalyt adott volna, meg Vas Gerebent ráadásúl. Azt mivelte már a szivem, mintha 13 élű bicska lett volna, mind nyíló félben, benne.

A más héten útnak is indítottam egy levelet, Sas Károlynak czímezve, mert annyit gondoltam, hogy körül-

belül Szathmárban teker az ördög (az a kis szárnyas, nyilas purdó, tudod) de hogy ezen megyének melyik részén tartózkodol, azt nem tudtam, a pösta sem olyan bolond pedig, hogy ott téged felkeressen. Így folyamodtam egy kis arczátlanság (= arszlánság) féléhez, tudod, és írtam ismeretlen emberhez kérő levelet. Úgy hiszem, az óta körmeid közt van.

Tompa Misutól, a tieddel együtt, kaptam levelet. Azt írja, hogy: 1. Ő nem valami pityergő fiú, és engem nagyon szeret. 2. Nem ő esket össze. 3. Beteg s szeretné, ha boldog házas volna. 4. Arczképén azért hogy bajusz van, pap, s azért hogy kabát van, magyar. 5. Ő mint új gazda 7 frt 30 kr. havi díjért nem kötheti Jókaihoz magát.

Boldog isten, hát én *milyen* gazda vagyok! Mi előnyöm benne, hogy nőm és gyermekem, szóval családom van? Nékem is ígért Vahot 4 frtot, darabjáért a versnek, ha nem kizárólagosa leszek is. — Jókai szinte adna annyit, s $4 + 4 = 8$: de hát más egyébre nincs tekintet? Igazán írja, hogy vásáron vagyunk az irodalomban, úgy van, m...a-vásáron. Én *kedvéért* Jókaihoz csatlakoztam, s ha tüzes vasvillát köpdösnek is érte rám, megállok. Annyit nyernek vele, hogy nem olvasom lapjaikat, s aztán nem hallok semmi rágalmat. Mindazáltal nem akarok gorombán válni meg Vahottól; inkább, ha ez élelmény neki, ingyen írok lapjába az idén. De kétkulacsozni nem fogok. Itt azonban csak magamról, nem Tompa pajtásról szólok, mert neki V. Imrével, mint írja, bonyolódott viszonyai vannak, melyeket én nem tudok s isten mentsen, hogy őt kárhoztassam.

Vetem szemeimet a térképre s tudod mi esik nehezen? Az, hogy alig vagy tőlem néhány mértföldnyire

s még sem vagyunk együtt. Hej te Sándor, beh özön dinnye van nálunk, és mily édesek. Nekem már is van jegyezve egy pár száz, pedig ez még csak az eleje, s ha te a nyiri dinnyét tartod legjobbnak, úgy nem ettél jó dinnyét. Itt megtanúlhatnád, mit hínak jó dinnyének; most fog érni, a jövő héten legjobban. S a mi több, ez igen könnyű étel, szerelmesek is megehetik gyomorterhelés veszélye nélkül. Meglátogatnálak, de annak száz akadálya van. Első ez a csörömpölő láncz lábaimon, második, hogy nem tudom még, hol van neked ez úttal otthon, pedig én csak a te vendéged, és folyvásti vendéged szeretnék lenni, harmadik, hogy csak nem vihetném magammal komádasszonyt, Julcsát és Laczit, ezek nélkül pedig látogatásom csorba volna. Ó ha te oly roppant dühös szerelmes nem volnál! ha elhagyhatnád egy hétre mátkádat! legalább csak azért, hogy hamarabb teljék az az egy hónap. Majd a tüzes isten nyila! mondod.

A mi pedig a komádasszonyt illeti: ő nem izen neked semmit. Teljesen desperált, hogy soha sem lát téged többé ez életben. Laczi ugyan váltig biztatja: hogy „de bizony eljő Petőfi bácsi, mert paripát ígért nekem s azt elhozza“, de az anyja nem hiszi, azt mondja, nem gyermek ő már. A csonka torony is köszönt pedig s kérdezi: mikor lesz szerencséje? s há valaki azt mondaná neki, nem éri ő már azt meg, mindjárt összerogyna ijedtében. A kert rózsái elmented után azonnal elhervadtak, — de ezek legalább jövő pünkösdre ismét megújulnak. A gólya is elment, de nem búcsúzott el végkép. Sándor... Sándor...

Oly nagy kedvem volna FELHÖKET írni.

Bevégzem most leveletem, de rövid időn másikkal zavarom meg szerelmi boldogságodat. Tudod fiam, az a folytonos szerelmeskedés megárt, jó néha közé valami unalmas dolgot vetni. Legyenek az én leveleim azok. Annyit azonban bizonyosan hiszek, hogy ha szept. 8-ig nem, azontúl az örökkévalóság utolsó czölöppjéig nem foglak látni — Szalontán legalább.

Isten megáldjon, édes Sándorom és adjon 1000 0000000000000000-szorta boldogabb jövőt, mint a milyen boldogtalanok valának mult napjaid.

Ezért a csizmadiás jó kívánatért pedig bocsáss meg teljes barátodnak

ARANY-nak.

Most sem tudom, hol lel meg a posta Szathmáron. Nézesd meg a postát előre, hé, ne hogy eltévedjen ezen levelem, mert nem szeretném ezen levelémnek eltévedését stb.

[29.]

SZATHMÁR, augusztus 17. 1847.

ARANYOS szájú szent JÁNOS barátom! Kapva kaptam két leveledet, melyekből sok szép dolog esett értésemre; valamennyi között legszebb pedig az, hogy tiszteletes tudós Tompa Mihály uram csakugyan lutheranus! Szép és még egyszer szép. Ki hitte volna, hogy még ez iránt az ember iránt is meghűlök, meg kell hűlnöm... mert én csak characteres, szilárd characterű embernek tudok barátja lenni. Fáj, fáj, fáj... fáj a szivem, fáj. Egyszer azt mondja, hogy ő mint új gazda nem dolgozhatik 7 frt 30 krért, máskor meg hogy neki Vahottal

bonyolódott viszonyai vannak, azonkívül meg nekem már szavát is adta. Azok a bonyolódott viszonyok határtalanul gyanúsak előttem mindenkor és mindenben, aztán szeretném én látni, kapott volna-e különben 7 frt 30 krt is, ha én nem kívántam volna Jókaitól, hogy hármunkat egyenlőn fizessen? de ha húsz annyit kapna is! midőn az ügy áldozatot kíván, áldozni kell. K. . . . frater, a ki csak haszonért áll a szent zászlóhoz. Ez minden bitangtól kitelik. Nekem Vahot Imre ígért négyszáz forintot, Horváth Lazi is adna négyszáz forintot, sőt megadna a kettő évenként 400 pengőt, és nem kell! . . . hanem persze nekem hivatalomból és jószágaimból és mindenhonnan csak úgy dől a pénz, és magamon kívül nincs senkire gondom, csupán feleségemet és szüleimet kell tartanom és ücsémet segítenem, így hát könnyen beszélek. Ezeket meggondolva, tökéletesen átlátom, hogy Miska barátunk nem tehet áldozatot. Denique a pap csak pap, és a „telhetetlen papzsák“ nem chimaera. Te is mondtál utósó leveledben egy titáni otrombaságot, tudniillik hogy Jókaihoz a kedvemért csatlakoztál. Quo jure a kedvemért? az én kedvemért, édes ücsém, ne tégy semmit, effélett legalább ne. S ha ezt csupán az én kedvemért tetted, úgy ezennel fölmentelek minden kötelezettséged alól. De itt több forog kérdésben, mint becses úri személyem kedve, ezt beszédeim után nem nagy mesterség volna belátnod. Én a népköltészet képviselőit akartam egyesíteni. Miért az ÉLETKÉPEK-ben? Mert annak legtöbb olvasója van, mert ahhoz szegődtek a legjobb fejek, mert annak szerkesztője egyik főtagja a fiatal Magyarországnak, hova mindazokat számítom, kik valódi szabadelvűek, nem szűkkeblűek, merészek, nagyot-akarók, azon fiatal Magyarországnak, mely nem akarja a haza

kopott bocskorát örökké foltozni, hogy legyen folt hátán folt, hanem tetőtől talpig új ruhába akarja öltöztetni. . . . szóval az ÉLETKÉPEK legnekünkvalóbb organum. Ha nem látod át, kedves barátom, hogy én ezekért hittalak az ÉLETKÉPEK-hez, úgy csak maradj *Krähwinklben*, maradj Vahotnál.

Különben, hogy ezen kedvetlen dolgok után áttérjünk végre . . . még kedvetlenebbre: az én vőlegényi napjaim nyomorúságosak. Ipam annyira nem szeret, hogy formaliter megtiltotta a kijárást hozzájuk. Már megszegtem ugyan egy párszor e tilalmat, de vesztetre, mert utósó kinnlétemben — valami tíz vendég szeme láttára — oly hidegen viselte magát irányomban, mint valami jeges medve, úgy hogy én tükéletesen jégesappá fagytam volna, ha mátkám napvilág-pillantásai nem ónák. Levelezünk erősen egymással és ő néha berándul Szatmárra, ez menti meg lelkemet az éhhaláltól. Hanem hiszen holnaphoz három hét nem a világ. — Mostanában bizony már nem igen látjuk egymást, azonban mond meg az én kedves komámasszonyomnak, hogy a világ minden kincseért se essék kétségbe, mert:

Még jőni kell, még jőni fog
A jobb kor, mely után
Buzgó imádság epedez
Mind hármunk ajakán.

Addig türelem! már csak folyamodjunk a szamarak és birkák erényéhez. Te Jankó, tudnál-e te nekem oly sok és oly hosszú leveleket írni, hogy beléjük únjak? Százezer pengő forintot teszek föl Császár Ferencz poémaira, hogy nem. Próbáld meg. Most pedig (valamint mind örökkön örökké) áldjon meg benneteket az

én istenem ez a legbőkezűbb valamennyi között,
azért kérem ezt; hejh, derék gyerek ez az én istenem,
bizony isten. Csókollak, üllek et caetera, s maradok
hívetek: az örök-dühösségű

PETŐFI SÁNDOR.

Arany János jegyzete 1858-ból: Tompa nem akart az
ÉLETKÉPEK *kizárólagos* munkatársa lenni, sem Vahot Im-
rét ott hagyni; ezért a baj.

— 47 —

[30.]

SZALONTA, augusztus 25. 1847.

Kedves makranczos öcsém! Nem érdemled ugyan,
hogy válaszoljak arra a csalán . . . kedélyű leveledre, de
most egyszer még megteszem. Kijelentvén, hogy ha
többször úgy komiszkodol, hát — megint elnyelem, mint
most. Tompát kár gyanúsítanod és kárhoytatnod, én
nagyon elhiszem, sőt talán tőled is hallottam, hogy ő nem-
csak jelen évre adott szót Vahotnak, mi ha úgy van,
az adott szónak megtörése lenne jellemtelenség. A mi
engem illet: én nem kérdem azt tőled, mit tegyek ked-
vedért s mit ne; ezt a lépést kedvem volt kedvedért
tenni, s arról neked számolni nem tartozom. Hogy a
nép-, sőt nemzeti költészet felvirágzását nálam valaki
jobban óhajtja, azt te sem hiszed; de hogy azt egy or-
ganum jobban terjeszsze, mint több, azt meg én nem
hiszem, mert bár csak volna 99 lap a nép közt is elter-
jedve, s mindben 99 jó népköltő! Mind az által a te és
barátid óhajtása az, hogy egy lap emeltessék az „ifjú
Magyarország“ orgánumává s mivel te (ezen korholó

levél előtt legalább) barátom voltál s a te barátaid az enyéim is valának, kedvedért s barátid kedvéért, én is közéték álltam, honnan nem olyan könnyen kergettek el, mint gondolod. Biz úgy, ecsém, engem nem oly könnyű leráznod nyakadról, ha még százszor küldesz is *Krähwinkelbe* vagy *Anticyrába*, vagy akár hová.

Egyébiránt, ha nem irod is, gondoltam volna, hogy nincs kedved, mert olyan vagy, mint az ördög-kötötte rokka. Bizony nagy baj, mikor az embert azok nem szeretik, kiket az ember szüleikép kívánna szeretni! De csak remény, fiú, remény. Majd ha látják, hogy becsületes ember lész, hogy leányukkal jól bánsz, ők fogják keresni szeretésedet. Hány eset van, midőn nem a szülék adják, bár erőtetve, leányukat, hanem a férfi meggyalázottan viszi el a kidobott szerencsétlent, és mégis a legjobb ip és vő vál belőlük. Azért remény, fiú, és jó erkölcs! Nőd irányában nem szabad szeszélyesnek lenned, ha szinte benne idővel szeszélyességet tapasztalnál is. Le lehet erről szép módjával szoktatni. Kerüld az aprólékos szerelmi összezörrenéseket, ezekből élet-halál háború szokott támadni. Jövendőd függ ettől. *I beseech you, be ruled by your well-willers* mondja Gvadányi.

Hogy jelen körülményid közt hozzám nem farsangolsz, azt igen jól teszed, nagy önzés is volna, tőled olyasmit kívánnom, kivált mikor én még teértem a kiskapuig sem mentem. Légy takarékos a fűsvénységig, néhány nap mulva ketten lesztek, néhány év mulva többen lehettek, s nem tartok nagyobb vétket, mint midőn család fő

„Két marokkal szórja gazdagságát“.

Mert sajátját tékozozni mindenkinek joga van, — de nejét s gyermekeit megfosztani senkinek sincs. Ezt nem azért írom neked, mintha pazarlónak tartanálak, hanem csak azért, hogy ezentúl nem tehetsz olyas költségeket, mintha például Szathmárról csupán Arany Jánost meglátogatni Szalontára jőnél, s legkevesebbet 30 pfrtot elköltenél. Úgy is

„Hiszem a teremőt, még addig nem ül meg“

míg téged Pesten, mint új házast, meg nem látogatlak. Addig csak a távolból.

Különben, pajtás, nekünk semmi bajunk, egészségesek vagyunk mindnyájan, pénzünk ugyan nincs, de buzánk termett annyi, hogy szükségétől nem félhetünk, s éhen legalább meg nem halunk egy évig, s ez paraszt költőnek elég. Borunk is lesz, hozzá való. Laczi hozzá írt versedet könyv nélkül tudja (könyvből nem is tudhatná), s mily büszke vele, hallod. Akárki jó a házhoz, ismerős vagy idegen, első dolga keresni vagy keresettni elő a lapot s mutogatni a verset, hogy azt neki Petőfi Sándor bácsi küldte és még paripát is fog hozni. S hogy tudja stilizálni értelmesen:

A *kis bolond* *) ürge
Egy darabig türte... stb.

Julesz a könyvből olvasta, Laczi hallgatta, úgy tanulták be.

Mióta elmentél, keveset dolgoztam. Akkor tájban írtam egynéhány verset, de rosszak, mint a vaczkor, alig akad bennök valamire-való egypár. Nem megy nekem

*) Az eredeti versben így van: „A szegény kis ürge“...

a lyra, az ömlengések kora elmúlt tőlem, vén vagyok. *Féjér László* forma balladákban kellene próbát tennem, azok lapban is adhatók volnának és mégis elememben maradnék. Olyanokat fogok írni Jókainak. *TOLDI ESTÉJE* öt ének lesz, per 40 összefogott strófa, de még csak kettő van benne készen. Cselekvénye igen lassú. Nagyszerű akar lenni, megjárom vele, ha elrontom. Majd elküldöm neked, te pedig mutasd meg Vörösmartynak, addig nem adom sajtó alá. *Pali molnár**) hallgat. Toldivali hasonlósága miatt későbbre hagyom, majd azt mondják, hogy csak egy kaptára tudok dolgozni. De nem is gondoltam át meséjét, tervét, mint kellett volna. A leánynyal, Magyar Beuignával, sem voltam megelekedve.

Igaz hé! mondtam én neked, mit Tompa ír, hogy nem fogok pályázni Szécsi Marinkára? Ha mondtam, ne vedd nagyon szorosán, félig-meddig álszeméremből lehetett mondva, mert nem mondom, hogy próbát nem teszek vele, ha csak azért is, hogy gyakoroljam magamat abban a nemben. Tompa ugyan azt írja, hogy ő sem pályáz, de kutyát tegye bolonddá, igen, nem voltam én Murányvárban, mint ő. Azt is írja, hogy a koszorú bizonyosan Garayé, ausgemacht, de én paraszt hiedelemben vagyok, az isten csodát is tehet.

A könyveket megkaptam régen. Derék fattyú vagy ám te, hé, most ismerlek isten igazában. Képed igen híven van találva. Azt irtad négy *TOLDIT* küldesz és mégis ötöt küldtél. Bár ne küldtél volna többet egy-nél, hogy ne táthatták volna ezek szájukat az ingyen könyvre. Írj nekem ücsém szept. 9-ről 1847.***) Írd

*) Kinizsi Pál. Úgy látszik, hozzá sem kezdett soha.

**) Petőfi esküvője napja szeptember 8-ra volt kitűzve.

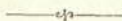
meg mikor mentek Koltóra, meddig lesztek ott, mikor és hova mentek onnan? Azt is írd meg, merre mász a posta innen Koltó felé.

Mindenek felett pedig, ha te áldatsz engemet a magad istenével, én is kívánom, hogy az én istenem áldjon meg téged, ráadásul pedig a magyarok istene is, és a világért se hagyjon elnémetesedni.

Ezzel csókolunk, én téged, nőm pedig leendő komjasszonyt (megmondhatd neki categorice) s kívánunk annyi jót a mennyit csak lehet.

Isten veled! Isten veletek!

ARANY JÁNOS.

[31.]

SZATMÁR, szeptember 9. 1847.

Bájdús Jankóm! Igazság szerint még csak augusztus 29-ke volna, de miután rám parancsoltál, hogy szeptember 9-kéről írjak, tehát ezt a dátumot nyomintottam föl oda az eszterhéra . . . már megbocsáss, a Jézus áldjon meg, hogy a rendelt időnél előbb találok *írnya*, mint Jókai mondja. De én neked meg nem bocsátok azért, hogy nem te írtad leveled borítékára a címet. Asszonyírás . . . fekete pecsét . . . no d...teremtette, ezt az embert az ördög elvitte! ez megszakadt a verscsinálásban, meghalt! így gondolkodtam, s remegve bontottam föl leveledet. Máskor ilyen bolondot ne tégy, mert én nem igen szoktam megijedni, de ha megijedek, szörnyűt ijedek. Ha meghalsz, akkor üss fekete pecsétet, de legalább a címet még akkor is te írd.

Tompát pedig *héjjába* menteted, mert ha én magam ki nem tudtam őt menteni, bizony senki más nem lesz

rá képes. Ha Vahothoz hosszabb időre kötelezte magát, megmondhatta volna ő ezt nekem, a helyett hogy oda ígérkezett az ÉLETKÉPEK-hez nagy gyáván vagy nagy kétszínűen. Eh!

A szavadra tökéletesen elhiszem, hogy silányok azok a versek, melyeket írtál, hanem azért csak írd le őket kedves öcsém, és küldd el nekem, mert két orr többet lát. Nem cselekszel bölcseség nélkül, ha afféle balladákat írsz, mert azoknak nem csak szükében, hanem plane teljes hiányában vagyunk. Már én rég megpróbáltam volna, de tudj'isten, nem igen érzek hozzá tehetséget magamban. TOLDI ESTÉJÉT, ha a lelked kinyögöd is bele, elkészítsd október 10-kéig, akkorára majd megírom, hova küld. Én megírtam Szécsi Máriát . . . el ne ájulj ijedtedben, nem pályázok vele; az ÉLETKÉPEK-be vagy a SZÉPEK KÖNYVÉ-be adom.

Koltóra az utósó posta Nagy-Bánya. Legközelebbi leveledet már oda zarándokoltasd. Szeptember 8-kán este ott leszünk, s ha tőled jön a levél, ne búsulj, házasságom első napján is elolvasom. Akár hiszed, akár nem, ezt nem minden emberrel tenném.

TOLDIT most olvasom hatodszor. Csakugyan nyomorú férczmű. Még vagy hatszor elolvasom az idén, hogy silányságát minél jobban fölfogjam.

Tennap voltam ismét Juliskámnál. Hetenként egyszer megyek ki hozzá s kétszer kapok tőle levelet. Milyen levelek! . . . Az utósót ezzel végezte: „Rabszolgád vagyok, mert szeretlek; királynéd vagyok, mert szeretsz. Úgy hódolok neked, így felölellek magamhoz. Mind a két helyzet boldogítóbb, mint világok fölött uralkodhatni, mint istennek lehetni!“

Arra pedig veszett kutya módra számítok, hogy Pesten minélelőbb vendégem léssz. Szegény legény voltam eddig is, ezután, másod magammal, még szegényebb leszek, de valahogy csak elfértünk majd, ha szorulunk is, ha mingyárt hárman fekszünk is egy ágyba, s hárman eszünk is két tányérból. És ha hármunknak kevés lesz az étel, én majd azt mondom, hogy nem ehetném vagy hogy beteges vagyok, s ti jól laktok. Denique ne aggódjál egy garas árát se.

Hanem inkább bíborba bársonyba öltöztetlek hogyan sem még többet írjak. Elég tőlem ennyi, „elég, talán sok is“ mint Vahot Sándor mondja egy költeményében igen költőileg. Tehát agyba-főbe ölelvén és csókolván benneteket egy szálíg, vagyok atque maradok . . . barátod

PETŐFI SÁNDOR.

Arany János jegyzete 1858-ból: Irta volt, hogy szept. 8-án esküszik. Levelemben arra kértem, hogy szept. 9-éről írjon nekem. Innen a tréfa a levél kezdetén.

Megelőző levelem címét rosszul s balkézvel írtam volt fel: erre is van itt vonatkozás, s a címbe ő is utánozza.

BORÍTÉK, RESZKETŐ KÉZZEL: Tekintetes Arany János úrnak barátságos tiszteletel. Nagy-Várad. Nagy-Szalontán.

— 27 —

[32.]

SZALONTA, szeptember 7. 1847.

Hol van az a Koltó? Valahol az isten háta megett? Ki viszi oda Nagy-Bányáról az én leveletem? Ej, mind-egy! az én dolgom a levélírás, a többi a posta dolga és az isteni gondviselésé. Tehát irok, még pedig melegében, hogy a lelkesedés meg ne hüljön.

Mottó: Te csak fizess.

PROKÁTOR.

Isteni Sandrim! Szeptember 9-én írt leveled csak ma szept. 7-én kerülvén kezembe, nem késem arra rögtön válaszolni. Csupán azért, hogy ha már házasságod első napján nem, első hetében legalább jusson kezedbe. És pedig, hogy rendben mehessenek a dolgokon, elémbre teszem leveledet és szélt veszek annak tartalmán.

Mindenek előtt megtiltasz, hogy máskor életemben fekete pecsétet ne használjak. Megvallom, igen nagy kedvem volna ez első parancsodat is megszegni, de nincs több fekete szurkom, bár másrésről nem kétkedem, hogy a parancs áthágását te most észre sem vennéd, pirosnak látván a legfeketébb viaszt is rózsás kedvedben. Azt azonban igen goromba észszel hiszed, hogy a cím női — plane feleségi — kézzel volt írva; azt, fiú, enmagam remekeltem, még pedig balkézzel.

Tompáról nem szólok. Csak azt sajnálom, hogy én árultam el. Én azt hittem, a mit én tudok, azt már te előbb tudtad, mint a ki úgy is irtad nekem, hogy sokat veszekegedel páter Tompával. Minden esetre kérlek válaszd a lágyabb itéletet; a mi lágy, az *érettebb* is.

Hogy verseim rosszaságát elhiszed, azt igen jól teszed, mert én már elhittem; a mit kiadhatónak itéltem, az már részint kijött, részint szerkesztői körök között van, a többi el fog hallgatni végkép. Végtelenül ügyetlen vagyok a lyrában, szörnyen boszankodnám, ha valakinek másnak oly esetlen verseit kénytelenítettém olvasni, mint az enyéim. Úgy érzem, mintha elveszne markomban a finom ujjakhoz alkotott lyra. Aztán meg hol is vennék én lyrai lelkesedést? Prózai életmódom szinte phlegmatikussá tett, aprós bajaim és örömeim nem

méltók megénekelni s bár családi életemben a boldogabbak közé számíthatom magamat, ez a boldogság még sem olyan, hogy kitörő örömét versbe önteni, hanem csak olyan, hogy jóltevő melegét folytonosan érezni lehet. Aztán meg e boldogság is csak viszonylag, a családi életet illetőleg létezik, azonkívül, ha az élethez mérjük, merő boldogtalanság és nyomorúság, de ez ismét nem olyan, mi indulat-rohamokat állíthatna elő, hanem csupán csak eltompítja lassankint a lelket, s vér helyett phlegmát csinál az emberben. Hozzá még a lyra valódi kora, 20—30 év, tőlem oda van; ifjú örömeim, keserveim, reményeim nincsenek, szóval a szív szerepe jobbadán el van játszva, s a főre kerül az uraság. Én hát, édes öcsém, nem esetlenkedem a lyra országában, hanem megyek azon az úton, melyen már egy pár lépést tenem sikerült, írok históriákat, *rectius istoriákat ad ponyvám*, miként Tinódi Lantos Sebestyén, kinek poémait, az ördög szántsa meg, még a debreczeni könyvtár sem képes nekem kiállítani. Mellesleg mondva, vedd meg nekem Pesten, valamely zsidvásárban, ha történetesen ráakadsz, — nem különben más ócska poémákat is, melyek címjegyzékét én neked majd egyszer megküldendem.

TOLDI ESTÉ-jét lehetetlen ugyan okt. 10-éig elkészítenem, de azért csak írd meg, hová küldjem, meglehet, küldök valamit.

Bánom is én, ha pályázol is Szécsi Máriáddal, általa győzteni meg, dicsőségemnek tartanám. Azt mondanák, ha Petőfi nem pályáz, bizonyosan A. nyer és ez már maga többet ér a tavalyi nyeresémenél. Meglehet, én nem leszek kész Szécsi M.-val, mert még hozzá sem fogtam, pedig belé akarok tenyerelni. Gyöngyösi Mu-

RÁNYI VÉNUS-át meg nem bírom kapni, pedig nagy szükségem volna rá, a locale és mellék-személyek végett. Te bejártad Murányvárt, de én azt sem tudom, tők-e vagy túrós étek. — Csupán Mednyánszkyból puskázok, s a főcselekvénnyel — még pedig *sajátosan fogva fel*, — már készen volnék, de mondom históriai mellék-személyek kellenének, mert ezek nélkül az egész ügy áll, mint egy kútágas a pusztában — ezekről pedig Mednyánszky azt sem mondja: pipa! Megeshetik, elmaradok veled, de *minden esetre* ki fogom dolgozni, s eladom valamely hottentotnak, gondolom amúgy is megadják érte a 12 aranyat.

Hogy TOLDI-val oly annyira rontod szemeidet, igen sajnálom, jobb volna a P. Horváth Lázár a—b—c-jét olvasgatnád, *) mit én ugyan nem olvastam, de annyit mégis tudok, hogy csekély magamat is bele vetett rostájába és megrostált, mint a komondor-kölyköt, talán hogy nagyobbat ne nőjek és valahogy le ne tépjem az utcán. Szegény Lázárok! nem hiába félnek a kutyától, *koldusra* legjobban haragszik az. Szerinte minden nevezetességem abból áll, a mi így kimondva, a „Kistükörbe“ is beillenék, hogy: „nevezetes arról, hogy Petőfi által megénekeltetett, s hogy Petőfit viszont megénekelte.“ Antikritikául az *összes népköltészet nevében*, egy verset irtam rá haragomban, melyet kibocsátni ugyan nem fogok, de neked mégis megküldök sub ./.. — **)

És már most következik a java. Alól a tejfőle, mondták a cigányok egykor. Tehát még sem valál egészen számkivetve. Veled mégis okosabban bántak,

*) A HONDERŰ-ben megjelent kritikák.

**) Nincs a múzeumba jutott kéziratok közt.

mint az úr-isten bánt első szüleinkkel, — téged előbb kívül tartottak a paradicsom kapuján, s őriző angyalt (?) állítottak kétélű karddal (nyelvvel) a kapufélfához, ki csak olykor-olykor szunnyadt el, mint a bakter a tilalomfa mellett, — de utóbb belé eresztenek végkép, mintha valamely szilaj csikót virágzó lóherésbe bocsátának. Mikor is lesz csak az? Holnap, te Sándor, holnap! *holnap!!! cras! ἄρριον! morgen! to morrow! demain! domani! munye!* mind azt teszi holnap! de a mely holnapot, már mikor ezt olvasod; elvitt az ördög. Annyit azonban mondok, fiú, jól viseld magadat a menyországban, mert van példa rá, hogy lehányták onnan a czivis polgárt, pedig alkalmasint becsületesebb ember volt, mint te, s hogy néznél ki pokolban, pőre ingben és gatyában! biz isten, mint a cigány fattyú a koh mellett.

Hm! ha majd Pesten meglátogatlak! Tudod-e te hány garasért és óra alatt lehet Váradról már is oda felrusszanni Pestre. Hát, ha nem tudod, megmondom. Váradon vasárnap, kedd vagy csütörtökön este 10 órakor fizetsz a gyorskocsira 6 forintot, és felülvén, behunyod a szemedet. Reggel mire a csipát kitörülhetnéd, Szolnokban vagy, 9 órakor 1 frt 30 krért gőzkocsira ülsz és ebéden Pesten vagy. Tehát éh gyomorral Váradról Pestre! Debreczennek oda sem néz az ember, hanem megyen hegyen-völgyön Püspök-Ladány, Kardszag, Török-Szt.-Miklós, Szolnok. Ily gyors utazásról Illyés János uram még álmodni sem tudna. Hát ha majd eddig ér a vasút fél lába! Én a vasutat csak azért óhajtom, hogy hozzátok közelebb legyek (hízélgés nélkül legyen mondva) fel is megyek, habár more patrio, — késről kalánról ne gondoskodjál, falusi ember tarisznyát tesz, tudod, s még téged is jól tart szalontai kenyérrel, mely nem

olyan ugyan, mint a debreczeni, de jobb. Az ágyat azonban elfogadom, kivált, ha azt mondod, hogy „beteges“ vagy, s magad a lóczára fekszel.

Tréfán kívül, én igen szeretnék Pestre menni, de ha az idén nem megyek, minek menjek azután. Ha mostanában mennék, még úgy lehet, Vahot Imre le daguerrotypoztatna, de ha később megyek, mit érek vele?

Levelére, melyben őszinteségre szólít fel, már csak válaszolnom kell — s válaszom minden varázslatot szétfoszt, s reszketek tőle, hogy év végén dicséretét, melylyel TOLDI-mat dehonestálta, sajtóhibák közé teszi. Isten mentsen meg attól és a szalontai kritikusoktól!

Itt nem léted óta igen sok változás történt. A templom falát rakják, a dinnye leragyádzott, a városházát kimeszelték, az országutat megkövecseltek (nekem egy versembe került), a szőlő érik, Magyarország helytartója hétfőn itt lesz. Más nevezetes dolog nem esett. — A sáskának csak a csihéssét verte erre a szél, a főcsapat a Körösvölgyén vonult el. Inség-okozó kárt nem tett, de némely határon egy néhány tábla tengeri vetést felhabzolt. Ad vocem *sáska*. — Jókai mindúntalan vitzelt rá. Szerintem ilyes *élczekben* nem lehet komikum. *Humor* talán lehetne, de ne a más, ne a szegény osztály rovására. Ha a humorizáló maga is a sáskák csapása alatt állna, akkor illenék szájába a keserű humor, mint azon szőlősgazdáéba, ki látván, hogy szőlőjét a jég ugyan csak veri, felkapott egy dorongot s neki esett ütni-vétni a fürtöket, mondván: „no csak uram isten! rajta! a mit elkövehetünk rajta ketten! lám én is segíték!“ Ez aztán humor; de tengerparton állani, s a vézszel küzdőkre elménczkedni, ez oly valami, mire méltán rá illik

a gúny „országomat egy vitzért.“ Az ilyenre azt szokta mondani a szenvedő fél: *könnyű keteknek beszélni, verje meg az isten!* Ilyenre még az újdondászat burleszk öltönyét sem szabad kiterjeszteni. Nincs igazam? Más az, midőn a PESTI HIRLAP a Noththeater sáskák általi felemesztetésétől fél, mert ott már nem a sáskák általános pusztítására, hanem a Noththeaterre szól a leczke, s az oly nevetséges erőlködése a német elemnek, mi komikai hatást eszközölhet.

De félre a pedantságokkal! Elmondjam-e, mi történik kisded házi körümben? Komád asszony egészséges, mint a hal a folyó vízben, s apró házi bajaival pepecsel.

Téged, titeket azonban mód és szerfelett tiszteltet, köszönt és csókol, mely utóbbi ellen há talán a komám-asszonynak kifogása lenne, szabadságában áll helyetted elfogadni. Aestheticai elvem (ha ugyan van valamilyen) határozottan az egyéniség (individualitát) elve, annál inkább fáj tehát, hogy most kénytelen vagyok az eszménységhez (idealitát) folyamodni, s téged, kedves Sándrim és „királynéd“ kezeckéit csak in idea csókolni, ámbár megvallom, hogy ez utóbbit bajosan tudnám in natura véghez vinni baklövés nélkül, mert életemben nagyon kevés praxisom volt a kézesókolásban. No de valahogy csak kisegítném magamat, legrosszabb esetben fiam és lányom elkövetnék. Igazság! ezekről meg nem is írtam. Julcsa most is oly kicsiny, mint mikor láttad, s fixa ideája vagy két hét óta: „majd lesz szerdán öröm; Petőfi bácsinak.“ Mondjuk neki: miért lenne, még szomorkodik akkor, az édes anyja erővel házasítja, — de a fruskának esze van s nem hiszi. Sokszor vallat, milyen leány a P. bácsi leendő arája, s persze le kell írnom tetőtől-talpig minden izét s haja szálát. Ide

aztán kell költészet, mint a Szigligeti „historiai“ darabjaihoz. Laczi nevelkedik, mint egy Toldi Miklós, erőben és vadságban, s aligha életre valóbb Toldi nem lesz ez *egy* aranyos, mint a másik, a 20 aranyos. Megmondván nékiek, hogy levelet*)

—*—

[33.]

KOLTÓ, szeptember 17. 1847.

Szerelmetes fa-Jankóm! Leveledet kapám (és ásóm!). Nagyon szép tőled, hogy olyan hosszan írsz, ezután is úgy tégy, de tőlem ezt ne kívánd viszont, a viláért se! Mióta megházasodtam, olyan lusta vagyok, mint valami török basa, még csak verset se írok, hát egyebet hogy írnék. Tisztel és ölel atque csókol benneteket barátod

P. SÁNDOR.

Október vége felé nálatok leszünk!

Arany János jegyzete: Október végén, s még nov. első napjaiban is nálam volt, új nejével együtt.

BORÍTÉK: Arany Jánosnak barátilag. Nagy-Várad. Szalontán.

—*—

[34.]

SZALONTA, november 11. 1847.

Kedves barátom. Nem hiába vonított a kutya indulástok előestéjén, nem hiába rázták meg lelkeinket a kísértetes ordítás hangjai: a halál, mit az jelentett, megvan. Úgy van, barátom, a rémtületes halál megtörtént s ér nem vagyok többé. Magam ugyan még megvol-

*) A levél csak eddig van meg, többi része elveszett.

nék, olyan a milyen, csupán egy pár rheumaticus hidegláz, fluxus, nátha, catarrhus, köhögés-bühögés, fő- és szemfájás, arczkiütések, s kínzó gyomor bajok által emlékeztetve halálomra: de a múzsa, barátom, a múzsa nincsen többé! Ha látni akarsz döglött pegazust: siess hozzám. Elmeneted óta nem hogy a költés, de még a verscsinálás sem megy. Tudod-e miféle mesterembség ez a verscsinálás? Ez, pajtás, a kővágásnál csak százszorta nehezebb valami, ezelőtt én sem ismertem de a napokban megpróbáltam. Az ember leül, kitalál sok tollrágás után egy rímet, mely legyen, például *tapló*, ha ez megvan, feláll, gondolkozik hol lehetne megegyező rímet lelteni, végre egyben megállapodik; tegyük fel ebben: *vak ló*; már most előveszi az eszmék omniáriumát, és keresget eszmét, mely mind a *taplónak*, mind a *vak lónak* megfeleljen, s ha ezt fellelte, kész a vers, mint a csizmatalp. S ime, barátom, eltávoztoddal ezen foltozó mesterségre szorult a te imádott költő barátod, ki, jóllehet az előtt is „csak János“ volt, mindazáltal néha vetődtek egy vagy két tenyeres-talpas eszméi. Mióta itt hagytál, Murányon tíz strophát csináltam, csináltam bizony, nagyobb kinnal, mintha fala újraépítésén dolgoztam volna, s már végkép kifáradtam. Innen mondom én, hogy keblem istennője megdöglött. Szánakozzál rajtam és felejts el.

Nem is azért írok most, mintha jóakaratomat kaptaálni akarnám (ad captandam benevolentiam) és barátságunk művészi továbbnyújtásán mesterkedném. Ó nem! Én érzem, én tudom, én hiszem, én meggyőződve vagyok, hogy barátságunknak meg kell szűnnie. Úgy is azt mondja a példabeszéd: meghalt a gyermek, oda a komaság . . . vagy a mi mindegyre megy, krepírozott

a múzsa, vége a barátságnak! I am ruined! Eljő, tudom hogy eljő az *uzsorkörm*, és a mit eddig kamatra adott vala, visszaveszi a *nemes örmt*: de hagyján! azért még is János leszem én.

Hanem írok hideg kötelességből. Nem akarok orgazda lenni, elrejtván *azokat* a *dolgokat*, melyeket részszerint-való-képpen tetennen magad, részszerint pedig ez idő szerint feleséged, nékem pedig igen kedves emlékü komámasszony — nálam feledni méltóztattatok. Mert ámbárhogy jóllehet azon dolgoknak némely tekintetben mi is hasznát vehetnők, sőt, kérdés után is eltagadhatnók, — mindazáltal megakarjuk mutatni nagylelkűségünket, és semmit azokból el nem rejtünk és el nem tagadunk. A lista itt következik:

Feljegyzése azon ingó vagyonoknak, melyeket Petőfi Sándor 3 megye táblabírája, és nője mult október 31-én szegény czélámon feledni méltóztattak		
Sorszám	Az ingó-bingó vagyon megnevezése	Darabszám
1	Egy napernyő, rojtokkal, női vagyon	1
2	Egy kétvasú, fekete szarvnyelű tollkés	1
3	Egy hüvelyknyi hosszúságú, alsó végén eléggé elkopott, felsőn elfaragott s rágieskált írón, magyarul plajbász (hihetően a k. komámasszonyé) .	1
4	Lázár Miklós költeményei, melyekben egy pár kanonokhozi forró szerelme megénekelgetik . . .	2
Summa summarum		5

melyeket is közelebbi levelembe zárva, póstán felküldeni el nem mulasztandók.

A mi pedig Tompa Mihályt illeti, tőle kedden, ágybanfekvő (rectius ágyba fektető) betegségem első napján kaptam levelet. Ő is fekszik. Rólad, írja, egy

betűt sem tud, engem kér, hogy írjak felőled sokat, mint vagy. „Sokkal kevélyebb vagyok“, úgymond, „mint hogy ezt most, haragván ő énrám, tőle kérdezzem; de sokkal jobban szeretem őt, mint sorsa iránt közönyös lehessenek, tehát írj nekem a gazemberről!“ Na persze én megírom neki, hogy az már nem *gaz ember*, hanem *házas ember*, jóllehet háza nincs; de lehetne épen úgy, mint azon buzgó hazánkfiainak, kik, *hátukon házuk, keblökben kenyerek*, egy felleisennel (a mi, ha nem csalódom, ezt teszi: *bőrvas*) Magyarországra jövén, érdemeikkel oda vitték a dolgot, hogy még Sándorunktól is hatszáz-egynehány forint házbért követelhetnek. De arról, hogy többé poéta nem vagyok, egy szót sem írtam neki, nehogy elbízza magát, és rossz, vagy szinte rövid verseket írjon, a mi, szerintem mindegy.

Ugyancsak ő unszol engemet, hogy valamikor együtt ránduljunk fel Pestre. Én megírtam neki, hogy kész vagyok a dologra, csak fogasson be, és koczogtasson be az ablakomon, úgy sem nagy kerülő, s illendőbb dolog, hogy ő, ki nőtlen ember, azon felül csak holmi csavargó költő, keressen fel engem, mint én őt, ki házas ember vagyok, s olyan philister, hogy táblabíróságomhoz sem hibázik egyéb, mint a cím, s száz forint jövedelem évenként. Arra mindenestre kérlek, hogy arczképemet addig fel ne használd valamiképp fojtásul, részint hogy lássam meg még egyszer, milyen voltam én, mikor még koszorús költő voltam, részint, hogy ha V. I. nagyon, igen nagyon találna erőltetni, legyen miről levétetni költői képemet, mert a mostani, bizonyisten, nem arravaló.

Ad vocem vagy *ad literas* V. I. Tudod-e hogy már elkezdte az oldalrúgásokat, amúgy szűr alól. Közelebbi egyik számának külföldi pletykái közt beszél-

vén Crabbe-ról, vagy kiről, kit valamely kritikusa jónak látott a gyáripar és *nyomor* költőjének nevezni azért, mert természethez hű költő volt, kérdi, ha vajon ilyen *nyomor költészet* létezik e nálunk? Lehet hogy itt a nép-költőkre — főleg talán rám — czéloz, de az isten áldjon meg, meg ne mondd valakinek, hogy észre vettem, mert ha a fülébe megy, még azt hiszi, hogy én gondolok veled, ha rólam valamit mond.

Jelenleg nálunk van nagy vásár, jövő héten Pesten lesz. Legalább ti is megkaptjátok azt, a mi itt el nem kel. Ez vigasztalhat. Én ugyan nem költöttem semmit, mindazáltal úgy érzem magamat, mintha igen sokat költöttem volna, azon csekély különbséggel, hogy ámbár erszényem teljesen üres, a vásárlott holmikat körülöttem nem találom.

De kénytelen vagyok bezárni épületes leveletem, elfogyván előlem a papir, mit ez alkalomra levélnek szántam, egyedül azon csókokat rakván még ide, melyekkel én téged, feleségem pedig a kedves komámasszonyt (vagy, ha tetszik, összecserélve is) elhalmozunk, és azon szíves jókivánatot, mit ugyan ide mázolni nem lehet, de szívében örökké érez irántatok. Lakásod számát írd meg, ne kénytelenítsem máskor ily falusi tempóhoz nyulni s máshová czímezgetni a levelet. Igaz barátod.

ARANY JÁNOS.

[35.]

PEST, deczember 1847-kén, anno 3.

Drága barátom, stibli! Nagy lehet a te szórakozottságod. Eltévesztetted a dolgot: leveledet alkalmasint lábad fejére tekerted, a kapezádat pedig elküldted levél gyanánt hozzám. Az valóban kapeza-levél volt. Üdvöz-

légy, Hunniának második ... meghasonlott kedélye! Hogy meg nem dögönyözlek, csak annak köszönheted, hogy nem vagyok király, s így nincs elég hosszú (egészen Szalontáig érő) kezem. De hisz elkaplak én még valahol ebben az életben, s akkor fogadom, hogy eposz helyett elegiát zengesz. Utazásunk vígan és szerencsésen ment végbe, mert kettőnknek összevéve is csak valami hatvan oldalbordánkat törte-zúzta össze Túr környékének regényes útja, s utána a feleségem csak három hétig köhögött, s a melle sem repedt szét bele, pedig közel járt hozzá, szegényke. Én pedig a minapában nemcsak a láng lelkű, hanem egyszersmind láng torkú Petőfi voltam . . . t. i. irtóztató torokgyuladásom volt. De csak egy hétig tartott. Bagatelle! s most már mind a ketten épek vagyunk, mint a makk. Úgy, igaz! egy anekdotán, melyet tőled hallottunk, a feleségem égbe kiáltólag töri fejét, és nem jut eszébe. Írd meg, ha emlékszel rá; az ebédnél mondtad el, de nem a tentáról, melyet a paraszt megivott. Remélem, sőt hiszem, hogy legközelebbi leveledben, szánva-bánva bűnödöt ostoba persvasiódat illetőleg a nem-verselhetés tárgyában, azt fogod írni, hogy már mind MURÁNY OSTROMÁ-val mind TOLDI ESTÉ-jével fikszomfertig vagy. Ezt elvárom, s ezzel berekesztem leveletem. Minthogy oly sokáig váraoztatalak, tehát kárpótlásul iparkodtam minél rövidebbre szabni leveletem. Tisztelve csókolva benneteket jobbra-balra, agyba-főbe, előre-hátra, maradok érdemes barátod

lord KRUMPLI ARTUR.

A verseket lassanként küldheted már az ÉLETKÉPEK-be.

BORÍTÉK: Arany Jánosnak. Szarvas. Orosháza. Szalontán.

[36.]

SZALONTA-BURY, 9. Dec. 1847.

Mylord! I have read your letter and I am forced to confess that you are the greatest under all the asses I have ever seen or been acquainted with. Were you not, what you are, and not so mighty one, I would beat your hogshead and oxhead to dung and dirt: but while I am no more than John, I must be silent and weep for anger. I am your most faithful friend and most humble servant:

JOHN STIBLI.
shoe-maker and poet.

P. S. When you will write not so rascally and godless things, then I shall answer more. J. S.

P. S. The anecdot can I not remember.

BORIRÉK (de természetesen nem a postai külső boríték): To the right honourable Lord Arthur Krumply devotely London.

SZALONTA, deczember 13. 1847.

Kedves barátom, Ön. Azt gondolod, hogy az itteni zsidó boltban nem lehet fél ív paraszt levelet venni fél krajczárért váltó czédulában? Azt gondolod, hogy leveled rövidségéért kárpótlást nyújt nekem annak ostobasága? Megérdemlenéd, hogy ne válaszoljak. Úgy látszik, el sem olvastad leveletemet, úgy tetszik, belé sem pillantottál, különben hogyan került volna ki, legalább az utóirat, figyelmedet. Vagy talán azért nem akard lakásod házszámát megírni, hogy látogatásomtól szurkolsz. Szép tőled, jó fiú. Ne félj, csak menjek Pestre, azért hogy oly obscurus ember vagy, felkereslek és kiüllek esztendei jávedelmedből. S igen jó, hogy torok-

gyuladásodból kigyógyultál, legalább megfojthatlak akkor. Most pedig mulatságul küldöm neked *DIE BELAGERUNG VON OSTROM* = *MURÁNY OSTROMÁT*. Mulasd magadat vele, a micsodás. Szeretném egyébiránt, ha megmutatnád magadnál okosabb embernek és megírnád az ítéletét róla. Scholionkép saját ítéletedet is utána vetheted. Igyekezzél vele valamely könyvárust behúzni, neked úgy is praxisod van már abban. Ha oly formában adná ki mint *JÁNOS VITÉZ*-ed első kiadása, t. i. négy strophát egy lapra, elég vastag füzetke válna belőle, mert felül van az ötszázon. Ha azonban ezt nagy lopásnak tartaná a kiadó, ott a *Tompa SZUHAY*-ja öt versével, az igen tisztességes alak lenne, mert hatot már kár volna egy lapra vesztegetni, s különben is, a mi terjedtségben vesztene a könyv, megnyerné azt vastagságban. Egyébiránt mindezt (s minden egyéb fáradságot) a te bölcs belátásodra és erélyességedre bízom, tudván hogy te nagyon kapsz az efféléken. Jutalmul egy tiszteletpéldányra előre számolhatsz, a mi pedig legkevesebb két fejtér huszast ér; s a pénzzel (t. i. *Murányvár* árával) uzsoráskodhatol addig, míg leküldésére alkalmat lenél.

Állj meg, vakmerő (tudniillik én, ki pedig mindeig igen kevés vakmerőséget tapasztaltam magamban) — Állj meg vakmerő, mondom, nem tudod-e hogy az, kihez ily kocsis hangon beszélsz, kit *obscurusnak* nevezni bátorkodol, kevés nappal ez előtt száz meg száz fáklyával világított ki? *) Azt gondolod, hogy most is olyan ő, mint mikor te, Szalontán, polturás gyertyád füstölgő hamvánál, vele ostoba versek rögtönzésében vetélkedtél? Persze hogy azt. Sokkal barnább ő, hogy sem a fáklyák

*) Petőfi Pestre érkezvén nejével, fáklyás zenét kapott.

kormos füstje és füstös korma rajta változást tehetett volna, s így bár ő nagy városban, én falun, azért összeillünk. Ez azonban mind csak tréfa, kedves komám-asszony, mert én férjét szép fiúnak tartom, s ha mandátumot mutatnának, meg is eskünném rajta. De micsoda anekdotát kérdeztek tőlem (író vagy, azért szabad veled többesben beszélnem) eszem a lelketeket? Miért nem írtad meg legalább, Sándor, hogy tudnám. A költészet fő és egyetlen elvét: „mendacem oportet esse memorem“ tudom agyan, de ez egy ízben még sem emlékszem, mit mondtam akkor, — bizonyosan részeg voltam. — Hát az itt hagyott dolgokkal mit eselekedjem? Feljelen-tem a helytartó tanácsnak szokott meghirdetés végett, s esztendő multával eldoboltatom a tűz-cassa vagy kórház javára. Máskor többet. Barátod

ARANY JÁNOS.

1. U. I. Az ég áldjon meg, édes Sándorom, áldja meg a kedves komám-asszonyt is, — fogadjátok szíves köszöntésünket. Enyimet, nőmét, Julesáét, Lacziét. Ha becsülettel eljársz a rád bizottakban, még több áldásra is számolhatsz tőlem. Adieu.

2. U. I. TOLDY ESTÉJÉT nem irok s ennyiben engedelmet — respective bocsánatot kell kérnem Jókai úrtól, hogy hírlapi jövendölései számát egygyel megszorította. Ha egyébiránt Jókai urat érdekeli köszöntésem, megmondhatnád neki, hogy köszöntöm, iparkodom nem sokára tiszteletemet tenni nála. Már küldtem volna verset lapja számára, de nincs tárgyam és formám, ha küldene néhány *hírlapi medvét*, abból majd puskáznék valamit.

3. U. I. Ezt sietős dolgaim miatt máskorra hagyom.

ARANY JÁNOS.

4. U. I. Sürgős dolgaim elmultával felveszem ostoba csevegésim fonalát, s irok levelet, melyet ha irományid közt valaha megtalál az utóvilág, okosodjék ki belőle, ha tud. Rossz ember vagy, a miért bővebben nem írtál körülményeidről. Megvallom, részletesb tudósítást vártam tőled: 1. mikép fogadtak házi istenid otthon, mennyiben teljesedtek sejtelveid? Miképen megy neked az élet, a már bekövetkezett házi gondok között? Mert azt hidd el nekem, hogy bár mint költőt is kimondhatlanul szeretlek, mégis jobban érdekelsz *mint ember*; s ezzel punctum. — Lásd, azért is nem tudok én neked oly tiszteletteljes hangon írni (írtál valaha *hangon?*), mert a kit én tisztetek . . . *no hisz* azt tisztetem és tömjénezek neki, hogy orr-befogva fut el. De a kit szeretek, az már jobban jár velem, mert azt bosszantom, és gorombáskodom vele. Láthattad a SZÁZ MESE SZÁZ KÉP-ben*) a caressirozó szamarat? Csakhogy én nem vagyok szamar, legalább nem ismerem el, s ez egyben hasonlítok a tudósokhoz.

Adjon isten boldog karácsonünnepet s boldog újévet.
Is—ten—hoz—zád!!!

Melléklet, egy külön papír-darabkán: Mi jutott eszembe pajtikám? Hát ha ilyen ajánlást függesztenénk elébe.

HADADI BÁRÓ
WESSELÉNYI MIKLÓSNAK
HAZÁNK NAGY FIÁNAK

mély tisztelet jeléül

ajánlja

A SZERZŐ.

*) Egy akkor megjelent képes könyv címe, mely Lafontaine meséit közölte magyar fordításban.

Isten látja lelkemet, nem philisterkedésből, vagy speculációból jöttem a gondolatra, a mint hogy másnak épen nem, s egyéb művemet neki sem ajánlanám: de ha a Wesselényi névnek ekkinti megéneklése a teljes életében becsületes úton haladt szerencsétlen nagy honfi sötét éjjelét némileg derítné, meg lenne jutalmazva fáradságom. — Azonban előre ajánló levelet s más efféle tyukászás históriát küldözni hozzá nem akarnék, csupán a már megjelent könyvecske néhány — e czélból velinre nyomott — példányát küldeném el neki. De ha ezen így is hízelkedés és tényérnyalás színe látszanék, hagyjuk el. Téged tesznek benne legfőbb tribunálnak, honnan nincs appelláta.

ARANY.

E levélbe volt csomagolva az előbbi angol levélke, s borítékúl (de természetesen nem a postai külső borítékra) ráírva:

A szalontai másodjegyzőtől.

Petőfi Sándornak,

csak neki magának, —
 másik levél is van benne,
 az is csak magának.

Pest

Hivatalból.

Kerepesi út? Hatvani
 utca? Nr. ? ? ? ?

[37.]

PEST, január 2. 1848.

Koszorús Jankó (*ficz*)! Megint semmi kilátás hosszú levélre. Vigasztaljon legalább az, hogy a papiros nagy, ha a levél nem lesz az. Aztán meg a mi üresen marad, gondold teli az én gondolatimmal, a mi könnyű munka lesz, mert hiszen *magna convenia ingeniunt*. Immáron pedig a mi RUMÁNY OSTROMÁT illeti, arra való nézvest czethal-szájamnak kéne lenni, hogy méltóképen megdicsérjem, azért bele sem kezdek, csak annyit mondok, hogy mind a hárman (t. i. én, Petőfiné és Jókai) elragadódtunk általa. Légy nyugott, tovább is barátom maradsz, mert hisz dicsőségednek egy új, nem selyemszálát, hanem hajóhúzó kötelét eresztetted ... Lisznyai-
 asan beszélve. Alleluja! — Ennyit materialis oldaláról; a mi a dolog költői oldalát érinti, voltam vele Emichnél, a ki munkádat meg is venné, de oly csekély árt szabott neki (100 p. frtot), hogy alkuba sem ereszkedtem vele. Ezt a Kisfaludy-társaságnak köszönheted, miért árulja TOLDIT olyan drágán, hogy kevesen veszik. A könyvárus nem a munka becsét, hanem keletét nézi, és ezt kereskedőtől nem is vehetni rossz neven. Már most én azt gondoltam, hogy legjobb lesz a munkát el nem adni, hanem kinyomatni, így hosszabb idő alatt ugyan, de két, sőt három vagy négy annyi hasznod is lehet, mint amúgy lenne. Ezt tanácsolja maga Emich is; azután a többi munkáidra, ennek a kelete szerint, szívesen alkuszik. Ő magára vállalja a kinyomatást, oly föltétellel, hogy a munka hozzá menjen bizományba. Természetesen, a nyomtatási költségét aztán levonja a jövedelemből. Véleményem szerint ez lesz a legjobb. Ha rögtön van szükséged pénzre, eljárók vele a többi könyv-

árushoz; ha nincs, maradjunk e mellett. Én nekem valamennyivel volt már dolgom, s biztosítlak, hogy Emich a legbecsületesebb ember köztök, s így jó lesz, vele jönnöd összekötetésbe. Írd meg tehát tüstént, hogy mit csináljak? ha a főttebbi terv szerint nyomatjuk ki, úgy hiszem legjobb lesz JÁNOS VITÉZ formája és ára mellett maradni. Különben, ha akarod, Emich fényesen is kiállítja. Tégy rendelést tetszésed szerint. A szerint végzek. De világosan írd meg mindent, hogy aztán velem össze ne vesszsz, s barátságunk meg ne szakadjon, s gulyáshússá ne aprítsuk egymást. Kegyes engedelmeddel, Jókai mutatványt közül belőle legközelebb. Hát Tompa Szécsi MÁRIÁ-ját olvastad? Nem is Szécsi Mária az, hanem Panyó Panni. Isten látja lelkemet, nem irigységből beszélek, nem is kárörömből de ő velem akart versenyezni és olyat bukott, a melyet csak a Rothschild-ház volna képes bukni, noha az ér MARCSÁM is csak, a mint Miska mondta Adorján Bódinak, „nagyon közepszerű.“ Meglásd, Tompát a versenyzés öli meg; ő velem akar minden áron futtatni, adja isten, hogy elhagyjon, de attól tartok, hogy megszakad. Vahot Imre engem akar vele ellensúlyozni lapjában, a SZEMLE rovásomra dicsérte őt, Gömör vármegye Európa csillagának tartja . . . és a szégyen Miska . . . bizony isten, sajnálom. Nevetséges és kisszerű minden irodalmi versenyzés. Én soha sem mondtam, hogy ez meg ez eddig fut, tehát én egy mértfölddel még tovább nyargalok; hanem föltettem, hogy eddig s eddig megyek, ha mehetek, a többivel aztán nem gondolok, nem nézek sem jobbra, sem balra. Vége van annak, kit csak a versenyzési vágy kerget, s nem lelke viharja ragadja! — Szeretném, ha ezt szóról szóra megírnád neki; én nem teszem, miután Jókainak azt írta,

hogy „ha Petőfi ír neki néhány sort, ő is ír Petőfinek néhány sort.“ Köszönöm szépen.

— Kegyelmetek pedig a mennybeli atya áldja meg ezen új esztendőben minden testi lelki áldással, a mi francziául így hangzik: legyetek oly boldogok, mint mi vagyunk. És ha ezt nem teljesíti az isten, hát én vele az első alkalommal élet-halálra duellálok. Tisztelünk csókolunk benneteket sorra! s vagyok és maradok

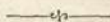
A KI TAVALY VOLTAM.

Mégis jó hosszú lett a levél, hékás! ... de van is benne csepű és csutka és szalma stb.

CORIOLÁNT fordítom, az első felvonással készen leszek a napokban.

Rittig! Lakásunk: dohányy-utcza, Schiller-ház, Nr. 373.

BORÍTÉK: Arany Jánosnak az én drága kedves komám uramnak. Szarvas. Orosháza. Túlatiszáu. Szalontán.

[38.]

SZALONTA, január 7. 1848.

Édes barátom! Nem követelem ugyan tőled, hogy minden levelemre válaszolj, de most mégis igen megnyugtató lett volna rám nézve, ha türelmet és időt veszsz magadnak, megírni, megkaptad-e MURÁNY OSTROMÁT, vagy sem, melyet én még a mult hó elején hozzád a nagyváradi gyorsszekéren útnak indítottam.

Nem mintha magának a könyvnek elvesztése aggasztana, mert hisz az nem oly nagy kár, de reszketek annak meggondolásától, ha netalán azt újra kellene leír-

nom. Ezért nem állhatom meg, hogy annak sorsáról tőled ne tudakozódjam, szeretném, ha most egyszer te sem állhatnád meg, hogy azonnal ne válaszolj. Volt ahhoz mellékelve a Krumpli-féle levélre is válasz (a milyen a kendő, olyan a mosdó) s igen nagy kár lenne érte, ha az sem maradt volna meg az utóvilág bámulatára.

Nagyon szeretném, ha már TOLDI ESTÉJÉT is küldhetném neked, annál inkább, mert erősen állok határozatom mellett, neked ajánlani azt. De még ezzel lesz dolgom egy ideig. Napjaimat kénytelen vagyok hivatalnak, estémet családomnak szentelni, s így csak reggelenként van egy fél óráim. Azért lassan haladok. Annyira azonban már vittem, hogy azon helyeket, melyekkel nem voltam egészen megelégedve, tetszésem szerint kijavítottam, s most egész kedvvel vagyok rajta. Már küldtem is belőle mutatványt a HAZÁNK-ba, ha kell, majd Jókainak is küldhetek. Szinte szeretném elolvasni előtted a nedélyes részt, hol a vén Benceze a viadal-helyen megjelenik. Ezt egész lélekkel dolgoztam, újra és bővebben, s remélem a többit is úgy fogom. Azért is haladok vele lassan, hogy mikor dispositiót nem érzek magamban, inkább egy betűt sem írok, mint hogy rontsak. „Majd meglássuk,“ mondod.

Tompa Miskától is kaptam a minap egy levelet, melyben írja, hogy dehogy apprehendál ő valamiért, dehogy bánja, akármit tettél Zemplényben, csak te ő iránta viseltessél jó szívvel. Leveledet óhajtván várja, mert lakásod számát nem tudván, addig nem mer írni, félvén, hogy levele eltéved. Én is félek attól, de azért írok s nem frankódom, tudván, hogy 12 krért a furulyukból is kikerés a német schwager.

Jókainak már küldtem két verset s azok nem népiesek, de jövőre tisztán népiest, néha terjedelmesben, fogok neki írni. Most is csináltam volna valamit, de TOLDI foglalt el, s míg ez készen nem lesz, nem zavarom ki magamat másféle dolgozattal a sodrából. Beküldött versem egyikén változtatni szeretnék, nehogy ezért őt vagy magamat új posta-bérrel terheljem, légy szíves az ide zárt egy strophát kezébe juttatni, hogy ha még nem késő, úgy javítsa ki, CZAKÓ SÍRJA című versemben az utolsó versszakot. Itt ugyan leginkább egy *csak* a különbség: de a *csak* nagy szerepet játszik mai világban az okok közt. Tedd meg ezt, édes Sándrim, ha neked Szalontára commissióid lesznek, én is örömet teljesítem. Egyik kéz a másikat mossa. Isten megáldjon, kedves barátom, téged és lelkednek másik felét, a NAPLÓ ÉS ÁBRÁND angyal kedélyű íróját*) mindazonáltal nekem kedves komámasszonyt. — Kívánja igaz barátod

ARANY JÁNOS.

—*—

[39.]

SZALONTA, január 8. 1848.

My dear! Dehogy nem írok én neked azonnal, amint leveledet megkaptam! Csak az a kár, hogy egy nappal előbb nem jött leveled, mert épen tegnap tettem póstára a magamét, mit bizonyosan nem teszek, ha tudom, hogy tőled ma választ fogok kapni. Azonbar magadnal: köszönd, hogy egy póstabér helyett most kettőt fizetsz, máskor tudósíts előre, mikor levelet akarsz írni. Különbén most jó fiú vagy, nincs rád panaszom, írtál eleget.

*) Petőfiné az ÉLETKÉPEK „Hölgysszalon“ című rovatában írt néhány elmefuttatást.

Nem hosszú ugyan a vászon, de sűrű a borda. — Kevély lehetnék, hogy nekem Petőfi Sándor is hízkelkedik. Ezt ő tenni nem szokta. Szavait ugyan nagyon tudom devalválni, én *bírálatot* kértem tőle, s ő *dicséretet* küld, e dicséretet én nem hiszem egészben, azonban mégis örülök neki, mert, mondom, ha ő hízeleg, az nem történik puffra. — Egyébiránt ha dicsőségemnek selyemszálak helyett hajóhúzó kötele van, a bizony elég durva, de mindenesetre többet ér a nadrágszójnál, melyre az ember végső desperációjában magát fel szokta akasztani.

MURÁNY OSTROMÁT illetőleg, miután én a te tanácsodat e részben legjobbnak itélem; miután kedvem van a kiadás e nemét megkísérteni: határozott akaratom az általad ajánlott módhoz ragaszkodni. Emich nyomatja s bizományos lesz. — Egyszerű JÁNOS VITÉZ forma, ára szinte az . . . a többit az ördögök tudják jobban. Azt azonban igen szeretném, ha a nyomtatás sokára nem haladna. Ha Emichhel szerződni szükséges, ezennel, jövődő alkalmatlankodásim fejébe, igen-igen szépen fölkerlek, illetőleg felhatalmazlak, hogy azt nevemben érvényesen küsd meg, kijelentvén, hogy azt magamra nézve kötelező erejűnek fogom tartani, csupán arra kérlek, hogy a megtörtént szerződés pontjait, tudás végett, nekem ird meg. Az itt küldött jegyzetkét igtasd az illető helyre. A példányok számát rád bízom meghatározni a könyv-árussal, valamint más aprólékot is, miről nekem annyi fogalman van, mint a holdbeli emberek szivarai készítés módjáról.

Hogy Jókai mutatványt közöl belőle, bizván választási *tapintattokba*, szeretem: egyébiránt én MURÁNY OSTROMÁT *olyan formának* tartom, miből *olyan formán* ít ki a mutatvány, mint midőn valaki házat el akarván

adni, pár téglát vitt abból a vásárra mutatványul. Az egész talán valami, de szét szedve semmi. Nem úgy TOLDI ESTÉJE. Abból a Mr. Bencze vitézi dolgát már elküldtem Jókainak, mert az úgy is ér valamit, ha külön van, bár kétségtelenül nagyobb a hatása, ha az ember sor és rend szerint jó rá, a maga helyén.

Tompára pedig ne „duruzsolj.“ Ne hidd azt, hogy ő veled mérkőzni kíván. Én legalább nem hiszem, hogy Tompában, ki néha, sőt többnyire oly jókat ír, ne volna annyi műérzék, hogy SZÉCSI MÁRIÁD-nak az övé feletti hasonlíthatlan elsőbbségét ne érezze.

Ezt pedig annál inkább van okom állítani, mert maga írja nekem, hogy az ő Máriája „középszerű história, jó lesz valamely lapba.“ Hogy rólad a leggyöngédebben gondolkozik, arról tanuságot tesz hozzám küldött közelebbi levele. Azért félre az effélékkel! Egyébiránt az ő Máriájában, a felfogás is szerintem, igen áldatlan. Ha pozitív törvény, a lélek és szív törvényeivel hozatik összeütközésbe, mint Tompánál eskü és szerelem (nálunk csak önkénytesen felkarolt pártérdek és önkénytelenül támadó szerelem — férfiaszkodás és nőiség hozatik küzdelembe, az utolsó győz, győznie kell, a czél el van érve, tehát semmi tragicus vég, sőt triumphus) — ott ha az utolsók győznek, tragikus vég kell. Úgy de itt, a történet ellenére, csak nem csinálhatott tragicus véget, mert tudva van, hogy Szécsi Mária, a lánglelkű nő, kinek nem kis része lehetett a Veselényi conjurációban, túlélte férjét, s végre is Bécsben a szabadság ügye áldozatául halt meg, tehát a legszebb halállal, mi azon időben honleánynak juthatott.

Kár volt tehát avval az esküszegés istóriával akarni bepizkolni a nem mindennapi jellemet. Na meg a kidol-

gozás hozzá. „Mille die versus“-nak is gyarló. De e miatt nem érdemli szegény Miska barátunk haragodat, ő a jó, becsületes fiú.

A mi a te Máriádat illeti: nem hogy engem a versenyre szurkált volna, sőt megvallom, eltávoztod után az okozta leginkább csüggedésemet, hogy hát ha versenyezni *akarni* láttatom oly művel, mely mögött hátra kell maradnom. De végre erőt vettem magamon, s felgondolván, hogy én elébb terveztem Murányt, mint veled valamely viszonyban lettem, következőkép szándékomat tudhattam volna, — hogy, bár nem tudom micsoda véletlennél fogva, mindketten ugyanazon alapeszmét vettük fel, de nálam a kifejtés mégis különböző, — hogy végre nálam az írmodor sem az, a mi nálad, az enyém inkább a népies felé hajolván s elbeszélő folyamú levén, míg a tied balladai gyorsasággal nyargal a cselekvényeken: neki dültem s bevégeztem. — Azért, édes pajtás, azt ne gondold valahogy, mintha verseny nélkül „Murány (nem Murányvár, ne szaporítsuk benne a macskariasztó r betűt) ostroma“ meg nem született volna.

Hát megáldjon az isten, kedves Sándorkám. Tudom, hogy alkalmatlanság neked az én *medvéimmel* vásárról vásárra járni, de hiszem, hogy még is szívesen teszed, mert úgy érzem, hogy hasonló esetben én is szívesen tennék érted valamit.

Adj alkalmat, éretted valamiben fáradoznom.

Élj boldogul! E különben németes kitévelt azért használom, mert midőn neked boldog életet kívánok, akkor nem *csupán* neked kívánok boldog életet.

Ergo élj boldogul. Kívánja barátod

ARANY JÁNOS.

[40.]

PEST, január 29. 1848.

Hazánk östökös-csellagja, Nagyrabecsült barátom! Nyisd meg a te méltóságos füleidet a hallásra és figyelj. Véghetetlen fontos és detto sürgetős ügyben írok te néked, vagy Vachott Sándor szerint *teneked*. Rengeteg zűrzavar uralkodik Európában, melyet egyedül te hozhatsz tisztába. Azt vitatják pro et contra, hogy TOLDI-ban azon oroszlán-bőrbe bújt szamarat énekelted meg, kinek oroszlán-bőre Toldi, saját természettől-nyert számbőre pedig Schedel. Barátom, hogy a szakadatlan káromlásoknak, fricskáknek, fülrángatásoknak, hajtépeknek, pofozásoknak, oldalbaveréseknek, farbarúgásoknak és mindennemű dögönyözéseknek vége szakadjon, s hogy nemzetedet megódd a Dózsánál dózsább polgárháborútól, nyilatkoztasd ki minél előbb minden magyar, kínai és hottentott lapban, hogy te nem a tudós Toldit, vagy akarom mondani a tudós-társasági Toldit énekelted meg. Tedd ezt, barátom, kérlek a haza és az emberiség nevében, tedd ezt. Légy a béke nemtője, és a jövőző századok áldani fognak.

Ez az, egyes-egyedül ez az, miért tollat ragadtam, vagy tulajdonkép nem is tollat, hanem fából való botot, melynek vége hasított hegyes acél vagy réz de minthogy már kezemben ez a szerszám s még egy pár sorra való tiszta papirosom is maradt, bocsáss meg, oh disze Szalontának, hogy tovább is fárasztom a te türelmességedet, kérek pedig bocsánatot annyival inkább, minthogy a többi nem lesz oly érdekes, mint becses levellem eleje.

Muráynak Veselényi által való ostromoltatása a censor bájos körmei között lengedez, február nyolczadi-

káig ott fog füttyölni, akkor elhozom s rögtön nyomatom, ha ő mindenhatósága fölségsértést nem lát benne s nem crucifigálja, a mitől nincs mit rettegni. Az ajánlást pedig csak hadd el, hé, vagy ajánld Veselényi inasának vagy kanászának, azt nem bánom, de Veselényi akármilyen derék ember, csak nagyúr, hiába, és a poéta nagyúrnak ne ajánlgassa semmiét, vagy a versét legalább ne, ha más valamit ajánl is neki. De meg annyival inkább, mert nem hiszem, hogy Veselényi büszkélkednék azon őseben, ki a császár nevében hadakozott . . . ez különben Csengery Antal észrevétele (kivel közlöttem a dolgot) és helyes.

Hogy van az én kedves komámasszony? a te kedves komádasszony jól van, s kívánja tiszta szívből, hogy az én komámasszony is úgy legyen, és kíván biz ő mindenféle jót, a mit ha megád az a jó isten, nagyon jó lesz, de mindazt leírni nem nagyon jó, mert unalmas dolog, mint mindenféle tisztelem, csókolom stb. Te pedig, bájdús Jankóm, nagyon szép verset küldtél Jókainak, azt a TÉLBE. Csak iparkodjál, mindig mondtam én, hogy lesz belőled valami. Én most LEHELTE írom elbeszélő költeményben, röviden, de egész életét Ázsiából az akasztófaig, olyan nyolcz soros alexandrinusokban, mint a te Schedeled vagy Toldid. Ez a Schedel, ez a Schedel, ez engemet agyonüldöz! . . . Ma este (most éjszaka van) Egressy Gáboréktól igen jó lágy czipót kaptunk; gyere föl Jankó, neked is adunk belőle. De milyen rossz ez a toll, azt csak az képzelheti, a ki ezt az írást látja, a melyet vele teszek; a földhöz is vágom mingyárt. . . . Bújj el, Jankó, mert háború lesz, már itt van a szomszédban, Olaszországban . . . be szeretnék lóháton látni avval a pörge kalappal. Úgy igaz! ren-

delj valami alkalmatosságot, mert valami paksaméta van itt a számodra; és én nem tudom kitől van és mi van benne? Írd meg, ki által és miképen küldjem el. De nem, ne írd meg; én addig ki nem adom, míg magad el nem jösz érte.... Ez jó gondolat. Az egész levelemben alkalmasint a legjobb. De már nem bírok ezzel az isten-verte tollal! tisztelet, csókolat jobbra balra, a legnagyobbtól a legkisebbig! — Leveledet minden pillanatban várom; sőt várjuk! Imádandó barátod

P. S.

— 42 —

[41]

SZALONTA, február hó 6-án 1848.

EPISZTOLA PETŐFIHEZ.

Imádott barátom, jó Petőfi Sándor,*)
 Szives üdvözlését ime küldi Jean d'Or.
 Vettem oh nagy férfi, ostoba leveled,
 De azért nem mondom: *hujj ki!* vagy *le veled!*
 Mert nem üres hólyag és nincsen ebbe szél,
 Kedves ostobaság mind, a mit e beszél,
 És a sok giz gaz közt, ha ugyan jól értek,
 Van sok szép kaláris, s több ily becses értek!

Minden dolgok előtt: én nem irtam *Toldyt*,
 Hanem (ez már más szó, tehát jó rím) *Toldit*,
 És evvel döntődik ama szörnyü per el,
 Melyet, a mint irod, Európa perel.
 Ha tehát még most is folya a nagy harc ott,
 Kár egy *y*-ért, mondjad, víni harcot.

*) Jelen költemény méltó utóda dicsekszik lenni „Didó panaszának“ melyet még a boldog emlékü Magyar Kurir úgy dicsért fel 1790-ben, hogy annál egyenesebb *magyarsággal* írt verset nem igen olvasott az előtte ismeretes nyelveken.

Hogy Murány a cenzor körme között vagyok,
 Oh ennek tudása nékem becses vagyok;
 Ámbár tartok tőle, hogy dühös strich-láza
 Mária beszédét szépen kistrichlázza,
 Hogy pedig ne legyen a szívem alján lom:
 Én bizony munkámat urnak nem ajánlom.

Máskép igen jól van a te komád asszony
 De tán nincs oly jól, mint öt hónapos asszony,
 Komám asszonyt pedig az isten éltesse,
 Annyival inkább, mert ha ő nem él, te se.
 Mi ámbár tudjuk, hogy bőven van a csók ott,
 Küldünk e levélben egy trillió csókot.

TE pedig barátom, siess, irjad Lehelt,
 Kit lelkedbe szárnyas geniuszod lehelt,
 Irjad, mert nem érsz rá, ha itt lesz a nagy had,
 Harcz és háború és igazi hadd-el-hadd.

Akkor látom én meg arcodat, hogy lángal
 Hősi elszántságban tiszta sárga lánggal;
 Vágtatsz paripádon, mint por a szélvészen,
 Melyet szárnyaira száguldó szél vészen;
 Kedves komám asszony kezét tördelve sir:
 „Sándor, ha te elmészsz, engem elnyel a sir,“
 Mégis elhagyod őt, s oly tüzelve mészsz el,
 Mintha tele volna szived forró mészszel.

Látom a derék hőst, ahol villog kardja:
 „Ist das Schwert zum Fechten?“ „Mellyik? Ez a kard? Ja.“
 Többet nem beszélnek, hanem összecsapnak;
 Vére a németnek úgy foly, mint a csapnak;
 Sándor vitézünknek egy sem állhat ellent:
 Épen mint a semmit, úgy ontja az ellent.

Dumb Show.

Sárga pitykés, zöld hajtókás, kurta szárú fűzött csizmás magyar huszár jelenik meg egy kis ajtón a kert alatt. Kedvese addig kíséri, könyörög, sír, elájul. A vitéz elrohan egy dombig, onnan szét tekint, lát iszonyú magas kukoriczát és rettentő sok ázott kendert. Visszafut a kis ajtóhoz, hol hó karok fogadják a győzedelmezt. A hős juhászbundát terít le s borostyánai árnyékába heveredik.

(Dumb Show exit.)

És mivel nem harczott borsóért vagy babért,
Homlokára tüzik a diadal babért:
Annyi érdemjellel rakva tér vissza már,
A mennyit bizony nem mindenütt visz számár.
Eredj Sándor vitéz, hadd zengjek én neked
Viselt dolgaidról XXIV éneket.

Már most beszéljünk prózában is. A lány czipót köszönöm, de ha akkor nem adtad, most nem kell. Egyébiránt, midőn leveledet vettem, én is épen puha fejér czipót ettem, tehát édes ücsém, quittek vagyunk ketten. — Hanem annyiban fene fattyú vagy, hogy arról semmit sem írsz, quis? quid? ubi? quibus auxiliis? cur? quomodo? quando? nyomja MURÁNY OSTROMÁR. Értem, hány példányban akarja nyomni Emich, hány procentet kap ő, mint bizományos? stb. Vagy talán ez mind θεων εν γουνοσι κειται „az istenek térdén fekszik“? Kötöttél-e szerződést Emichhél vagy nem is szükséges? Lásd Sándor, ha te a portiókivetésben tőlem utasítást kérnél, én nem tagadnám azt meg tőled. Nem tudom, miféle paksaméta lehet ott számomra, senkivel rajtad kívül semmi közöm azon a vidéken; azt sem

gondolom, hogy egy ifjú rokonom mosatni való ruháit küldje Pozsonyból, sem, hogy a császár félmázsa bankjegyet küldjön számomra: tehát legfőlebb könyvek lehetnek, miktől valaki szabadulni akar, valamikép küldd le azt, mert én ha meglátogatlak is, gyalog leszek, s batyumon felül nem bírom haza emelni. Ha Emich úrnak küldeni valója lenne Hollósi Lajos nagyváradi quasi-könyvárushoz, talán megtenné a szívességet, hogy azzal leküldené; ha pedig ez mostanában nem történhetik, Biasini gyorskocsi intézetén, mely a szolnoki vasúttal van kapcsolatban, te leküldhetnéd ugyancsak Hollósihoz, mivel nekem viszonyom van. Majd ha eljő az aratás, pénzemet ugyanezen könyvárushoz utalványozhatja Emich, mint hitelre tőle könyveket vásárló egyénhez, az engem mindig kifizet s nyugtatványommal számol.

Leveled végén e két betűt láttam P. S. Azt gondolám Post-Scriptumot jelent az, fordíték, de csak paraszt papirt találtam. Máskor ha a P. S.-et kiteszed, ird is meg az utóírást.

Mindezeknek utána áldjon meg az én istenem, stb. kívánja

TUDOD MÁR KI.

Hallom, hogy CORIOLÁNT fordítod. Boldogtalan, elkéstel. Én már az egész Shakespearet lefordítottam, Szent György vásárra meg is jelenik a debreczeni nyomdában. Kiadását a gazdag Péczeli vállalta magára. Ő igen szilárd ember. „Mann von Wort über alles.“

[42.]

PEST, februárius 10. 1848.

Kedves Jankóm! Az eső esik, a hó olvad, mind a mellett is nagy a sár. Bocsáss meg, hogy esőben sárban végeztem MURÁNY OSTOBA... akarom mondani OSTROMA ügyében. A censor három versszakot meg akart benne gyilkolni, ott a hol arról beszélsz vagy beszélteted Máriát, hogy nézzünk csak a szegény romlott cseh szomszédig stb. azt fogta rá, hogy ez allusió a mostani politikai viszonyokra, de én bizonyossá tettem, hogy nem lehet az, már csak azért sem, mert szerzője olyan számár paraszt, a kinek fogalma sincs politikáról és viszonyokról; denique a capacitatio közsőrükövé meg-tompítottam gyilkos szándékú törét, s kedves rajkód életben és tökéletes épségben maradt, nem hogy meg nem ülték, hanem még csak zsidóvá sem lett, azaz környül sem metéltetett. És ezt nekem köszönheted, mert a censor az öreg Rezséta volt, az öreg Rezsétával pedig csak én tudok beszélni. Tőle a nyomdába mentem, s ott is végeztem. Olyan formában nyomják mint a JÁNOS VITÉZ első kiadása, ivét 22 pengőért szép velin-papiroson 1000 példányban. A nyomatási költség és a bekötés mindössze mintegy 130 pengő, ára 40 p. kr. lesz, s így levonva a nyomdai költséget és a könyváruosi procentet, tiszta hasznod lesz, ha az 1000 példány elkel, körülbelül 400 pengő. Ha akarod, e 400 pengőt a legközelebbi alkalommal saját erszényemből elküldöm, csak arról az egyetlenegről biztosíts, hogy addig a legközelebbi alkalomig megnyerem a nagy lutrit.

Shakespeare erősen fordítjuk Vörösmartyval, én e hónapban bevégezem CORIOLÁNUS-t, már a negyedik felvonás vége felé járok, Vörösmarty LEAR-ez. Én CORIO-

LAN-on kívül még okvetlen lefordítom ROMEÓ-t, OTHELLÓ-t, III. RICHARD-ot, ATHENEI TIMON-t, CYMBELIN-t s talán IV. HENRIK-et és a TÉLI REGÉT; VÖRÖSMARTY LEAR-en kívül MACBETH-et, HAMLET-et, VIOLÁT, a NYÁRÉJI ÁLMOT s még nem tudom mit. Hirdették, hogy a könyvkiadó-társulat megveszi fordításainkat, de nem igaz. Úgy volt, hogy megveszi, hanem megint mást gondolt, mint olyan jóféle magyar társulat. Most azt az ajánlatot tette, hogy kinyomatja (persze a jövedelemből aztán levonja a költséget) és procent nélkül árultatja. Már most majd meglátjuk, hogy leszünk. Hát te meddig vagy a WINDSORI VIG DÁMÁK-kal? úgy-e baromi veszekedett munka? Küldj legközelebb az én számomra JÁNOS KIRÁLY-ból*) egy kis mutatványt, én is küldök neked a másik lapon CORIOLÁN-ból. Megláthatod belőle, mennyi szabadságot veszek mind a külsejére mind a belsejére nézve; úgy hiszem, a magyar nyelvtől nem igen kívánhatni ennél többet, már ez is óriási feladat. Néhol egy-egy sorral hosszabbra jövök ki, de ezt a híres Schlegel is teszi, pedig ő német, s angolból németre fordítani, a magyarhoz képest, valóságos gyerekjáték.

LEHEL-lel hallgatok, míg CORIOLÁN-t el nem végzem, akkor egész erővel bele kapaszkodom; 37 strófa van meg belőle 8 soros.

Előbbeni levelemre még nem feleltél, tán ez az első alkalom, hogy emberi lénynek kétszer írok egymás után.

Hogy vagytok? persze jól; mi is, rettentő dicsőséges boldog életünk van, de azért nem feledjük Szalontát, hát ti Pestet? Kész-e már Tholdy, hé? iparkodj', mer' a saraglyádba hányok, ha Pestre jösz. Készíti már

*) Ha jól emlékszem, ezt fordítottad.

komámasszony az elemózsiát az útra? Siessen, kedves komámasszony, az isten áldja meg, avval a libapecsenyével, a sonkával és a pogácsával. . . Laczi, te meg ne pityeregj aztán, ha eljön apád, lásd Julesa nem sír, hiszen nem lesz itt apátoknak semmi baja, legfőlebb a a pénzét lopják ki a zsebéből, ez megesik az olyan ostoba falusi emberen. Azért öcsém Jankó, sok pénzt ne hozz magaddal, beéred egypár száz pengővel. Isten megáldjon! Barátod

P. SÁNDOR.

Jegyzet: A levél végén következik pár jelenet Petőfi CORIOLÁN-fordításából.

— 43 —

[43.]

PEST, márczius 21. 1848.

Öcsém Jankó! Megvallom, nagyon kár volt azzal fárasztanod magad, hogy más ember levelét lemásold s azt nekem elküldd. Ha azt gondolod, hogy én a pletykákban gyönyörködöm, titánilag csalatkozol. Azért semel pro semper, hagyjuk el a pletykákat. Kivált ily időkben! forradalomban! Forradalom van, barátom, s így képzelheted, mennyire vagyok elememben! Sokan el akarják mozgalmainktól e nevet disputálni, és miért? mert vér nem folyt. Ez csak dicsősége a dolognak, de a dolgot nem változtatja meg. Én forradalomnak tartok minden erőszakos átalakulást; már pedig mi erőszakkal vívtuk ki a sajtó szabadságot és Stancsics kibocsáttatását. Hogy ellenszegülés nem történt, ez csak azt mutatja, hogy az ellen vagy teljesen átlátta tehetetlen gyöngeségét, vagy gyáva volt megtámadni bennünket. Hah, ha láttad volna, midőn a comité du salut publicből a

deputatio megjelent ezrek és ezrek kíséretében követeléseivel, milyen halvány volt s mint reszketett a nagy méltóságú helytartó tanács!....

De én most nem érek rá hosszan írni, csak azt adom tudtadra, hogy CORIOLAN-omat már nyomják s ott az első czim ez: „Shakspeare összes színművei, fordítják Arany, Petőfi és Vörösmarty,“ hát ehhez tartsd magad. Készítsd el vagy JÁNOS KIRÁLYT vagy a WINDSORI VIG NÖK-et, hogy annak idejében, ha szükség lesz rá, elküldhesd. A mutatványt mért nem küldted JÁNOS KIRÁLYBÓL? s átaljában mért nem írsz, he? — A később fordítandó művekről majd később beszéljünk. Tisztelünk csókolunk benneteket. Isten ójon, kedves barátom, minden veszedelemtől ott a kemenceze mögött. Írj minél előbb! Igaz barátod:

PETŐFI SÁNDOR.

A levél szélén: Az ide mellékelt verset nyomta ki legelőször a magyar szabad sajtó. Tedd el emlékül e példányt belőle.

Arany János jegyzete: „Más ember levelét.“ Tompának egy hozzám írt levelét, melyben Petőfi iránt, ki vele már feszült viszonyban volt, a legmelegebb indulattal, s érdemei teljes méltánylásával nyilatkozik. Ez által akartam Petőfit kibékíteni, mert fájt nekem, hogy oly semmisségen összezördültek, fájtak Petőfi nyilatkozatai Tompáról. De nem értem czélt, Petőfi még zordonabb lett Tompa iránt s engem is lehord. Tompa nem tudta meg, hogy levelét olvasta Petőfi; ily eredmény után azt vele tudatni, annyi lett volna, mint őt is magamra haragítani. Talán gyöngegség, a mit elkövettem, de legjobb szándékból eredt: abból, hogy két jó barátomat, kiket egyformán szerettem, összebékítsek. 1858. jan. 2.

Későbbi jegyzete: A mellékelt nyomtatványt Petőfi Zoltánnak adtam 1863. karácsonyra. A. J.

BORÍTÉK: Arany Jánosnak. Szarvas. Orosháza. Szalontán. Bihar megyében.

Jegyzet: Aranynak azon levele, melynek kíséretében Tompa levelének másolatát Petőfinek megküldötte, nem maradt fenn, Tompa levelének másolata azonban megvan, ezt tehát közöljük, alantabb, Tompa ez időbeli öt más levelével együtt.

— * —

[44.]

SZALONTA, márczius 26. 1848.

Kedves Sándorom! Vedd szíves kézszerítáomat polgári dicső küzdelmeidért.

Nem következett ugyan még rám a levélírás: de meg nem állhatom, hogy örömem s *büszkeségem* teljében fel ne kiáltsak:

„O et delícium et dulce decus meum.“

Add át kézszerítáomat s ülésemet a lelkes Jókai Mórnak is.

Tompa ápril 10-én nálad lesz: add át neki e levelet.

A mit ide mellékeltem, nyomasd előszó gyanánt MURÁNY OSTROMA elébe.

TOLDI ESTÉJE készen hever, még nem indítottam útnak, mert a közelebbi nagy dolgok miatt iszonyúan elment a másolni való kedvem.

Pünkösöd után sem lesz az késő.

Isten áldjon meg benneteket. Barátod

ARANY JÁNOS.

— * —

[45.]

SZALONTA, április 1. 1848.

Barátom Sándor! Jól tudom, hogy sem idő, sem kedved mostan ily közönös dolgokkal vesződni, mint például ezen simplex költemény, mit tőlem veszesz; azt is tudom, hogy e forradalmi időszakban semmi hatása nem lesz annak a közönségre s önnön szavai szerint

„Hangja zajban vész el
Mínta mennydörgésben árva méh döngéssel“ *)

azért nem is akarám azt még egy darabig felküldeni, de véletlenül alkalom adatván, (mi innen nagy ritkaság) felbontám a borítékot, melyben azt a könyvkötőhöz Váradra akartam utasítani és sajátkezüleg összeöltve lapjait, ime küldöm. Te léssz szives azt befűzetni. Emich vonja le a számadás során. Az ajánlást jónak láttam úgy tenni, a mint van, ha eldobnád, annyit legalább hagyj meg belőle „Petőfi Sándornak.“ Ezt igénylem barátságodtól, annyival inkább, mert, úgy lehet, ez utolsó költeményem, s ha ezt el nem fogadnád, nem lenne alkalmam mást ajánlani neked.

A magyarok istene áldjon meg, igaz szivéből kívánja barátod s polgártársad

ARANY JÁNOS.

U. I. Mit csinálj vele? azt nem írom, csak felküldöm, inkább ott heverjen, mint nálam.

— 43 —

*) TOLDI ESTÉJE IV. ének.

[16.]

PEST, április 18. 1848.

Kedves Jankóm! Azt hallottam, hogy te azt hallottad, hogy én fogva vagyok. Elhiszem, hogy van elég olyan jóakaróm, a ki szivéből óhajtja, hogy statusköltéségen tartsanak holtom napjáig, de ezen óhajtásuk mind e napig csak pium desiderium. Azért is szüntesd meg könnyhullatásaidat és ne búsulj miattam, úgy is eleget búsulok én a te bolond fejed miatt. Bizony-isten, nem dicséretképen mondom (hisz tudod, hogy nem igen szeretek szembe dicsérni) de el nem hallgathatom, hogy nagy számár vagy. Mi a mennydörgő mennykő jutott eszedbe, azt mondanod, hogy TOLDI ESTÉJE utósó munkád? Ősém, a te fejedben még igen sok van, és ha magad szép szerével mind azt ki nem bocsátod, majd kiverem én, ne félj, akár bunkósbottal akár kalapács-csal, a mit választasz. Nekem pedig affélét többé ne írj, mert mind azon leveleidet, melyekben ilyesmik lesznek, fölbontatlanul küldöm vissza. Legelőször is kapj bele ismét TOLDI-ba; ha már a fejét és a lábát megcsináltad, kötelességed a derekát is megcsinálni, különben vétkezel isten és ember ellen. Annak meg kell lennie, ha háromszor halsz is bele. Olvaszd egy nagy-szerű egészszé. Hogy a história nem szolgál adatokkal, ez nem baj, sőt még jó, mert szabadabban költethsz. Hurczold keresztül a magán és nyilvános élet minden viszonyain. Ha így bevégzed Toldit, Homér és Ossian szerencséjének fogja tartani, ha kezet fogsz velök. Ezt én mondom, és én az vagyok, a ki soha sem hazudik. Tompa Miska itt volt, vagy tán még most is itt van, nem tudom. Többször találkoztam vele a napokban, de egy idő óta már nem láttam. Neki megvan az az ere-

deti szokása, hogy holmi jöttment emberekkel szívesebben mulat, mint a maga szőrű emberekkel. Egyébiránt azt is fölteszem róla, hogy már elment, búcsúzás nélkül... csak egy melegebb sugár sem volt szemében, míg együtt voltunk. Ő el van veszve, malcontentus a legnagyobb mértékben, se magával se mással nincs megelégedve. Ez minden szavából, minden tekintetéből kéri, s én őt sajnálom lelkemből, sajnálom kettősen: mint barátomat és mint költőt. Landerer néplapot fog kiadni, már előlegesen, hirdetés előtt is van 4500 előfizető rá. A terv készítésre választmány van kinevezve, melynek én is tagja vagyok, s én azt nyilatkoztattam, hogy a szerkesztésre te kívüled senkit sem tartok alkalmasnak. Én elvállaltam volna, de már szerződés van az ÉLETKÉPEK-hez Jókai mellé. Írd meg rögtön, micsoda föltételekkel fogadod el a szerkesztést, úgy hogy feljőj lakni Pestre. Ha például biztosítanának valami öt évre mintegy 2000 pengő fizetéssel évenként? mi? tüstént írj, a föltételeket magad fogod legjobban tudni, több kell-e vagy kevesebb. Te Jankó, a lenne ám még az élet, ha feljönnél! gyere föl, az isten áldjon meg. Úgy élünk, mint a Krisztus, ha egy kicsit szegényeeskén is. Tisztelünk, csókolunk benneteket, mindnyájtokat, apraját, nagyját, s én vagyok, a ki voltam, leszek a ki vagyok, igaz barátod

PETŐFI SÁNDOR.

A levél szélén: MURÁNY OSTROMA már régesrégén kijött. TOLDI ESTÉJÉT ajánlottam a könyvkiadó társulatnak, de ez fölfüggesztette működését egész júliusig, már most nem tudom, mit csináljak hamarjában munkáddal. Majd gondoljunk valamit. Öllelek 1000000000000000000-szor!

Arany János jegyzete: 1. „... hogy én fogva vagyok...”
Híre járt, midőn a KIRÁLYOK-hoz című versét kiadta.

2. Tompa viszont panaszkodott nekem, hogy őt Petőfi hideg leereszkedéssel fogadta, kimért vizit gyanánt vette látogatásait stb. Én nem tudom, melyiknek van igaza, vagy egyiknek sincs; annyi áll, hogy Petőfi megházasodván, sokkal komolyabb lett, ez és talán a huzamosan táplált idegenség tette őt, T. szemében, olyanná, a milyennek előttem rajzolta.

BORÍTÉK: Arany Jánosnak barátilag. Szarvas. Orosháza. Szalontán.

— *et* —

[47.]

SZALONTA, április 22. 1848.

Kedves barátom! Sohasem óhajtottam leveledet anynyira, mint most: és mégis sohasem lepettem meg általa anynyira, mint most. Nem azért, mintha philiszteri könnynehivősséggel elhittem volna a „status költségei tartást” s így kétségbeestem volna, hogy nem írhatasz; mert anynyit egy kis higgadt meggondolás után átláttam, hogy nincs Magyarországon jelenleg hatalom, mely azt tenni merné: de körülbelül feltettem rólad, hogy nem *akarsz*, vagy legalább nem *érsz rá* írni. Pedig, talán magad nem is képzeled, mily könnyen semmivé tudnád te tenni az én jövődöbeli íráságomat.

Elég erről ennyi. Ez mentse ki előtted az én „boldond fejemet”, azt t. i., mely miatt te annyi bút látsz. A mi már most Toldi uram derekát illeti, tanácsodat köszönettel veszem s megpróbálok eszmélkedni fölötte. Annyi világos, hogy onnan nem oly könnyű beszélymesét venni. Tudniillik, én nem tulajdon értelemben

vett *eposzt*, hanem úgynevezett költői beszélyt írok, melynek cselekvényfolyama, szerintem, drámai. Drámai a föllépés, drámai, sőt ha sokat nem mondok, tragikus a lelépés; ezekből lehetett (drámai menetű) beszélyt ütni össze, de mit vegyek az élet közepéről, hogy drámai legyen! Költsek, azt mondod. Majd meglátom. Meglátom, tudok-e repülni az Illosvai Péter diák szárnyai nélkül. Ha lehet, teszem, de ha nem lehet, elhagyom, mert nálam *főleg* a compositióban van a poezis, ha t. i. van; és ha a compositiót már előre gyöngének sejtem, soha sem vesztegetem rá a mindennapi költészet tarka szalagbokrát.

A néplapot illetőleg először is azt kérdem, nem kötődésből irod-e az egészet, engem, mint affő falusi embert lúddá akarván tenni, s aztán jót nevetni a dolgon! Miután pedig a kérdésre magam ily formán megfeleltem: „ah nem! Petőfi nem szokott tréfálni az ily dolgokban, s kivált, ha komolyan ír, akkor hinni lehet neki, mint a Krisztusnak“ — tovább megyek. Nem ugyanazon néplapról beszélsz-e, melyről a PESTI HIRLAP 15. számában említés tétetik*), melyre Tóth Gáspár gyűjtött előfizetőket, s melynek szerkesztőségére *konkursus* határoztatott?

Én úgy gondolom, hogy arról, s nem tudom összeegyeztetni leveleddel, hol csődről semmi szó nincs. Ha csakugyan csőd lesz, nem tudom fogok-e konkurrálni vagy sem; inkább nem, mint igen, kivált ha a lap tisztán politikainak van határozva, melynek szárazságaiba még sem szeretnék teljesen elmerülni. De ha a szépiro-

*) Ebben a *MUNKÁSOK UJSÁGÁ*-ról volt szó, melyet Tántsits Mihály szerkesztett.

dalom sem lesz belőle kizárva, akkor alkalmasint concurrálok, mert régi kedvencz eszmém költői hatást gyakorolni a népre, s ezt ily úton tehetem csak legcélszerűbben és sikeresebben. S a ki a népet ismeri, tudni fogja, hogy nála a mennyit az *értelemhez*, meg annyit az *érzelemhez* kell szólni, ha az ember sükert óhajt. Emelni a népet az irodalomban lassan-lassan, nem oly mellékes feladat, hogy már a jelen időben tekintetet sem érdemelne. Ez úton akarnék én hatni, ez lenne elemem. Hiába írunk mi népverset az *ÉLETKÉPEK*-be, hiába adunk ki pengő forintos *TOLDI*-kat stb., a népre nem hatnak, de ha az ő olvasó — hihetően nagyon elterjedendő — lapjába íránk, az nem lenne sárba dobott gyöngy. Ez véleményem a néplapról. Mielőtt hát leveledre elhatározottan válaszolnék, ezen kérdéseimre várok tőled feleletet, még pedig nem oly kutya futtában, mint szoktál, hogy alig tud az ember eligazodni rajta.

1. Azt a néplapot adja-e ki Landerer, mit a pesti választmány tervezett, s annak szerkesztőjül ajánlottál-e engem?

2. Concursus lesz-e, s ha lesz, mikép? ha nem lesz, miért nem, miután az anya-választmány úgy határozta?

3. Mi a lap terve? egészen politikai-e, vagy a szép irodalom is helyet foglal benne? stb.

4. Ha a lap részvétlenség miatt, a szerkesztő hibája nélkül, öt év eltelte alatt megbuknék, lenne-e biztosítva a szerkesztő?

5. A szerkesztőnek, biztosított évi díjából kellene-e még a lap kezelése és kiállítása körül költségeket tenni, például segédeknek, írói díjul stb.? és körülbelül mennyit?

A mi a 2000 pfrt összeget illeti, az úgy hiszem Pesten is van annyi, mint Szalontán a 200 bankó s én, mint egyszerű ember, minden esetre kijöhetnék vele. Szerkesztésbéli képességemet véve fontolóra, úgy gondolom, hogy a szépirodalmi rész rám nézve semmi nagy nehézséggel nem lenne összekötve; a politikai részt tekintve, ámbár a politikát még ez ideig tüzetesen studiumommá nem tettem, mind az által vannak vezéreszmém, melyek nyomán, folytonos tanulással, bizvást haladhatnék, annyival inkább, minthogy a néplap különben sem annyira kezdeményező a politikában, mint a már ismeretes eszmék népszerű magyarázója, mire mind a népértelem körének ismerete, mind népies nyelvem elegendő képességet hagy sejtennem magamban.

Az egészhez azonban épen nem kötök vérmes reményeket s nem sokat aggódom, ha semmi sem lesz is belőle. Annyit már eddig is nyertem benne, hogy újabb örvendetes tanúbizonyosságát vettem, irántam a távolban is folyvást hön dobogó baráti szívednek, mely nem elégszik meg „igaz barátod“ stb. kifejezésekkel a levelekben, hanem a hol csak szerét ejtheti, tetteleg iparkodik barátja jólétét eszközteni.

Nekem nincs alkalmam ezt tenni irányodban s nekem csak az elpirító háládatosság jutott osztályrészül: de hagyján. Menjek csak Pestre, majd meglásd minő alföldi családot formálunk ott, összesítvén gazdaságainkat, mint Lőcsláb Jakab és Röhögi János a Vörösmarti „Kecskebőr“-ében. Ad vocem Vörösmarti: mit csináltok avval a Shakespearerel? mert én még nem csináltam semmit. Régi fordításaim tűzre valók, azokkal elő nem állhatok; újat nem csináltam, s nem tudom, csinálok-e vagy sem, miután veszett módon lerombolták mostaná-

ban kedvemet s kedélyemet hivatalos komisz dolgaim. Mert itt a bukott aristo . . . vagy inkább ουδεν-cratia*) a felszabadult jobbágy (olim hajdú) nemesség sehogy sem akar kibékülni a dolgok folyamával, s e miatt van zavar meg zavar a közigazgatásban. Visszatérve a fordításra: talán csak nem nyomattad még ki a czímlapot? Ha az őszön bizonyost mondasz vagy írsz, úgy már én is tettem volna valamit; de miután hirdették a lapok, hogy ketten fordítottok, lettem róla és csak akkor hültem el belé, mikor Egressy indítványát olvastam. Beteges is voltam a tavaszon, s ez megint ellopott tőlem egy kevés időt.

MURÁNY OSTROMÁT hirdették egypárszor. Nem tudom, nem szorul-e a sajtokofákhoz. Szerencsétlen idő van rá, de az nem baj, lesújt a zápor egyes virágokat, de utána dúsabb a tenyészás. Emich küldhet Váradra Hollósihoz valami száz példányt összesen, mert sokan biztosítottak aláírással, hogy vesznek.

És most az isten áldjon meg téged s a tiedet, illetőleg tieidet. Csókolunk benneteket. Üdvözlöm a lelkes forradalmi nőt, ki nem kétkedett szabadságért szerelmét vetni áldozatul. Au revoir! Barátod

ARANY JÁNOS.

Hogyan van, hogy a MUNKÁSOK UJSÁGA ellenében keletkezik néplap, és nem azt veszik pártfogás alá? Vagy mindkettőnek van jövődöje?

*) Körülbelől mintha ezt írná: nullocratia = semmiuralom.

[48.]

PEST, május 5. 1848.

Kedves aranyom, Barát János! Röviden írok de fonto- és pontosan. A néplap ügyében tennap tartott gyűlést az erre kinevezett választmány, melynek tagjai: Vörösmarti, Stancsics, Sükei, Nyári Pál, Fényes Elek, Petőfi stb. Mindenek előtt tudnod kell, hogy e lapot nem könyvtáros adja ki, hanem kiadja a Pest megyei középponti választmány, a ministeriumnak pénzbeli segítségével. E lapnak fő szerkesztője lesz egy magyar ember, a mellett lesz négy vagy öt segédszerkesztő, a kik ugyanazt, a mi a magyarban megjelenik, lefordítják németre, tótra, oláhra, ráczra, s így ezen újság öt nyelven fog megjelenni. Most nyisd ki mind a hat füledet, hogy megérts, mert különben is rossz magyarázó vagyok. A megyei választmány a ministerium segítségével fizet ezen szerkesztőnek évenként hatszáz pengő forintot és nyomat 1000 példányt ingyen a lapjából a maga számára, azaz a szerkesztő számára, a mi ha csak két pengő is az előfizetés évenként, már 2000 pengő, hozzá adva a hatszáz készpénzt, 2600 pengő évenként. Ennyi a biztosíték, de ha ezer példánynál több elkel, a nyomtatási költségen fölül, minden haszon egy fillérig a szerkesztőé, ha ötvenezer előfizetője lesz is. Azonfölül kap a szerkesztő évenként 2000 pengőt a cikkek honorálására, mert díjazni kell minden cikket, a mi a lapba bejön; egy ívre gondolom 40 pengő honorarium esik. . . . hetenként egyszer és egy íven fog megjelenni. Magában értődik, hogy a mit a szerkesztő maga ír, azért szinte 40 pengőjével fizet magának; megírhat egy év alatt balkézzel is tíz ívet, a mi 400 pengő, s így a szerkesztőnek összes bizonyos fizetése évenként 3000 pengő

forint... két annyi is lehet, de ennyi bizonyos. Öcsém Jánkó, midőn a szerkesztőválasztásra került a dolog, mindenekelőtt én emeltem szót, mondván: ajánlom Arany Jánost. — Nem kellett ajánlatomat ismételnem, nem kellett magyaráznom, az egész választmány beleegyezett, egyetlen egy tag sem szólott ellene. Ezt azért írom meg, hogy azt ne gondold, hogy én isten tudja, mennyit fáradtam, izzadtam, szónokoltam s tán veszekedtem, míg téged megtehettek szerkesztőnek. Az efféle kitelik a kend számar fejétől. Én nem tettelek szerkesztőnek, tetted magad magadat, azért ha nekem valaha hálálkodni mersz (a mit már múlt leveledben megkezdeni elég szemtelen voltál) én agyonütlek. — Egy pillanatig sem kételkedem, hogy ott hagyod Szalontát. De rögtön kell jönnöd, mert már most kezdhénéd a lapot, ha itt volnál. A mint levelemet megkapod, ülj tüstént kocsira vagy à la Zajtay István uram lóra, s rohanj. Rögtön egész perepútyostul felzarándokolnod bajos lenne már csak a szállásra nézve is. Hagyd rendben otthonn dolgaidat, jőj magad, s itt aztán elvégezzük, mikor és hogy jőjjenek utánad a többiek. Barátom, vannak alkalmak, melyeket ha elmulaszt az ember, az isten sem teremti meg újra... úgy hiszem, ez olyan; nem teszem föl rólad, hogy ezt elszalaszd. Siess, siess, siess! ölelünk csókolunk benneteket! barátod

PETŐFI SÁNDOR.

A levél szélén: Te úgy jőj fel, hogy aztán ne kelljen többé visszamenned. Levelet már nem várok tőled, mert remélem, hogy előbb ide érsz, mint érne a levél. A szalontaiak gondoskodjanak más jegyzőről, mintha meghaltál volna. Az ő dolgok.

Arany János jegyzete: Ily fényes ígéretek — a szellemi nyereséget, mivel irókkal társalgást stb. — is hozzá tudva, csaknem elszédítettek. Fölmentem a levél folytán Pestre, de nem látván a dologban elég állandóságot, nem akartam kockáztatni családomat (bár később se tettem volna) hanem egyszerűen vissza akartam vonulni, s a szerkesztést Vas Gerebennek hagyni, ki szinte aspirált ez állomásra. De Petőfi okai rábirtak, hogy ha már Szalontán maradok is, ne váljak meg a laptól s annak jövedelmétől végképen; így Vas Gerebennel oly szerződésre léptem, hogy ő lesz ugyan a sajtóképi felelős szerkesztő, de nevem is ott áll a lapon, mint szerkesztőtársé, s ezért a tiszta jövedelmen ketten osztozunk.*) A részemre eső tiszta jövedelem végül 1200 frtra rúgott, (Gereben úgy számolt, a mint ő akarta) ennek is nagy része magyar bankjegyekben veszett el.

Pesten Petőfi vendége voltam 7—8 napi ott lételem alatt. Ő akkor a Dohány-utczában lakott, elég kényelmes szálláson, hol szülei is vele laktak, ő látta el asztal- s szállással őket. Tisztességes szobája volt a két öregnek külön, — Petőfi a leggyöngédebb fiúi tisztelettel bánt velök. Atyja felföldi kiejtéssel, de jól beszélt magyarul, anyja nem mindig ejtette tisztán a magyar szót, de folyvást beszélte. Itt Kőrösön él egy öreg mészáros ember, ki midőn Petőfi atyja kőrösi székálló legény volt, alatta szolgált, mint inas. Katonás ember volt, keményen bánt vele. Innen ment aztán Kis-Kőrösre, hol megházasodott, székgazda lett stb. 1858. jan. 2.

BORÍTÉK: Arany Jánosnak. Szarvas. Orosháza. Szalontán.

—*—

*) A NÉP BARÁTJÁ-nak első száma 1848 június 4-én jelent meg, az utolsó 1849 június 10-én; de Arany neve, mint szerkesztőtársé, 1849 februártól kezdve nem szerepel.

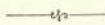
A következő levél, mely a póstabélyeg szerint június 21-én Pesten adatott póstára, csak ennyiből áll:

[49.]

Mért nem írsz, Jankó?

Arany János jegyzete: E datum nélküli bohóság legvalószínűbben 1848-ba tartozik.

BORÍTÉK: Arany Jánosnak barátilag. Szalontán.

[50.]

SZALONTA, június 27. 1848.

Azért van ma június 27-ike, mert tennap 26-ika volt, követválasztás napja az egész Biharmegyében. Megbuktam szerencsésen, ha ugyan bukásnak nevezhetni, mikor az ember egyenes földön marad. Tudniillik van ebben a megyében egy állandó bizottmány. Ezt a vidékiek úgy hívják, hogy Váradvármegye. Elnöke természetesen a főispán. A főispán igen-igen szabadelvű ember s érélyes, oly érélyes, hogy a mit ő akar, meg kell lennie. Törik-szakad, meg kell lennie. Persze a mit ő akar, azt akarja a bizottmány is. Tehát ez a bizottmány azt akarta, hogy a követválasztás egész megyében munkanapon, s a váradi legnagyobb vásárra készülés napján, tennap legyen. Ez eddig törvény szerint van. De ugyan ezen bizottmány azt is kiszámította, kiknek jusson *kenyér* a biharmegyei tizenhárom követségből. Persze ember volt elég, jelesnél jelesebbek, mert hiszen Bihar szónokok dolgában gazdagabb, mint az egész Magyarország, Erdélylyel s a kapcsolt

részekkel együtt. Népképviselőkül pedig kiválólag beszédes emberek kellenek, hiszen csak 450-en lesznek, és mi lármát sem tudnak csinálni, ha darabonként 3—3 jó nyelvvél felruházva nem lesznek. Ez okból a bizottmány megszámlálta embereit, azokat, kikkel az ó világban együtt martyrkodott, korteskedett, piszkolódott s kiválaszta közülök 13-at, — többet is választott volna, de több választókerületet sehogy sem lehetett a törvényből kibetűzni. A főispán körútat tőn megyéjében, s mindenik választókerületben a helységek bíráinak és jegyzőinek egy-egy követet a capacitáció törvényes madzagán (mi ugyan a pecsovics világban ráparancsolás kötelének is beillett volna,) nyakába akasztott; így történt, hogy a szalontai választó-kerületnek, melyben maga Szalonta az eldöntő, Toperczer Ödön ismeretes név, akasztatott nyakába. Ez eddig törvény szerint van. Én ekkor már úgy álltam, hogy elválasztatásomról senki sem kételkedett. Mihelyt a nép a törvényt hallva és olvasva, választási jogát megértette, minden rábeszélés, utasítás nélkül, maga fejtől engem jelelt ki s ez szájról szájra menvén, oly erős közvélemény lett Szalontán mellettem, minő aránylag Kossuth mellett sem volt az országban.

Szegény nép! azt hitte, hogy szabad és lehet neki, a kit szeret, a kiben bizodalma van, elválasztani. Ez általános véleményre támaszkodva, tudván azt, hogy Szalonta dönt, keveset gondoltam a falukkal, annál kevesebbet, mert a választókat összeíró küldöttségnek tagja lévén, tapasztaltam, hogy inkább félnek a választási jogtól, mely miatt mezei munkáikat félben kellek hagyniok, mintsem örülnének annak, s így bizonyos voltam benne, hogy onnan egy-kettő is alig jó be. Szóval

én a korteskedést az isteni gondviselésre és a jó lelkiismeretre bízom, de biz ezek, látom, igen rossz kortesek mai világban. A környéken nagyot vetett a latba a főispáni ajánlás, a jegyzők szégyenltek, hogy csak *magok szőrű* ember legyen követ, s egy helység sehogy meg nem foghatta, hogy ha már a szalontaiak jegyzőjüket akarják küldeni, miért nem az öregébbiket küldik. Némely helységnek pere van a királyi táblán — az ajánló erélyesen használta fel e körülményt s nem késett értésökre adni bírák uramékoknak, hogy Toperczer kir. táblai ülnök, ki csak úgy ítél jól perükben, ha követnek teszik. Ezek hatottak. Hatottak elannyira, hogy a bírák által 5 pfrt büntetés terhe alatt mindenkinek megparancsoltatnék Szalontára elmenni, elannyira, hogy a megyei közmunkákból fenmaradt (?) szekeres napszámok a választók beszállítására használtatnának, — elannyira hogy 730 szavazatot kovácsolhának T. részére. Szerencsétlenségére követségemnek (mit saját szerencsétlenségemmel összezavarni nem kell) valami Hrabovszky nevű kiszolgált pecsovics is idevetődött, s felkeresvén az árnyékok és bűdös zúgok embereit, néhány nemest, a pecsovics hajlamuakból, tőlem el- s maga részére hódított, figyelmeztetvén őket a csapásra, mi nemesi privilegiumukon esnék, ha engem, *paraszt* embert, választanának követül, másrészt bízattván őket a nemesi Eldorado minden sült ökreivel, melyeket ő visszaszerzend. Mindazáltal alig látta meg a szalontai nép — mely a választás helyén, a nyolcz óraker megyei utasítás szerint megnyitandott gyűlés kezdetére hat órától tizedfélig várakozott — a zászlóval, tömegben valahára beérkezett vidékieket, kiket két itt lakó megyei tiszviselő — két separatum votum Szalontán — vezetett, azonnal haragra

lobbanva teljes erővel mind egy szájig mellém nyilatkozott, s követelék, hogy negyedfél órai ácsorgását tekintetbe véve, ő bocsáttassék előbb szavazatra. De a külödség nem akarván az abc-én túl terjeszkedni, törvényhiányában az abc-ét vette zsinórmértékül s így a falusiak, kiknek faluja szerencsés volt A—R névkezdő betűvel bírní, elsők bocsáttattak szavazásra. Szalontára, melyet a sors az S betűbe helyezett, csak délután 1 órákor került a sor, de minthogy aszalterítésre is épen akkor került, az utóbbi elsővé tétetett, a szalontai nép pedig enni szét bocsáttatott, tudtára adatván, hogy 3 órákor megint előjöhét, s akkor ő lesz az első, miután már több helység nem is igen van. A tömeg eloszlott, de legnagyobb része többé vissza sem ment, elegendő áldozatnak tartván a fél napot, melyet a legnagyobb munka időn hasztalanul el kellett töltenie.

Vagy három száz (950-ből) összegyűlt ugyan, de miután megértette, hogy délelőtt 730 szavazat Toperczerre ment, búsult haragjában s annak érzetében, hogy ha reggel 8 órákor szavaztatják, a többség övé, így pedig, miután türelmét kifárasztották, gyalázatos kisebbségben kell maradnia, egy pár körmön-font phrasissal megáldván a hivatalos korteskedést, szavazás nélkül eltávozott. Kaptam tehát a vidékről 11 szavazatot, Hrabovszky is annyit, Toperczer 730-al követ. De ott van a roppant hézag a választási jegyzőkönyvben: Szalonta, a kerület főhelye, hol legtöbb értelmiség, hol 950 összeírt szavazó van, szavazat nélkül! Mert hiszen azon 16 szavazat, melynek fele rám, fele Toperczerre adatott, ily nagy üregben meg sem kondul.

E roppant hézag az én büszkeségem. Én megnyugszom az elválasztott követben, mert ismert jelességű

szabadelvű egyén, ki multjára bizvást hivatkozhatik; mentsen isten, hogy a verificatio felé kacsintgassak, sőt nyíltan mondom, hogy ha talán új választás történnék is, többé magam ily dologba nem ártanám, de ha meg-gondolom a népképviselőnek ezen kezdetét, miszerint még folyvást tekintélyek rendelkeznek a buta nép meg-győződésével, bizony isten el kell szomorodnom. Mert a mit tett ma a néppel X. jó célra, ugyanazt teheti vele Y. holnap rossz ezélra, hiszen az apáthi oláh épen úgy elválasztotta volna Metternichet, ha azt rágja szá-jába a főispán, mint most rászavazott az ismeretlen nevű „Toporczy“-ra. S ime a kerület főhelyének, mely részint felvilágosodottsága, részint jobb ösztöne által vezetve, nem tett oly kijelölést, mi a kor haladó kere-kének gátoló göröngykép essék eléje, nem engedtetik meg, irányadóul lépni fel a kerület többi helységei előtt, hanem eszközöltetik, hogy jelöltjével együtt pironkodva félre vonuljon. Nem értem e nemét a szabadelvűségnek.

Jó hosszan írok semmiről, úgy-e? Bosszúállásból teszem azt azon egy sorért, miért fájdalmas zsebbel fizettem a 12 krt. Gondoltam, hogy egy ív papíron ennyit válaszolok „Csak“, de letettem róla. Úgy hiszem nagyobb bosszúságot szerzek vele, ha félívet üres fecse-géssel tele firkálok.

Hogy éltek oda fenn, hé? Hallom, téged is kör-nyékezett a közbizodalom, csakhogy más modorban. Nem olvastam azt a MÁRCZIUST, mástól hallottam. Meg-választottak-e másutt?

Én mostanában semmit sem dolgoztam. Minek és kinek? Jókai nyakán te magad is elég kolonc vagy, nem hiszem, hogy nagyon óhajtsa az én fűzfa poemái-mat. Hát avval a TOLDI-val mit csináljunk? Már gon-

doltam, hogy átadom nektek a lapba, hiszen négy számban kijöhetne. Nem szeretném, hogy kéziratul jusson a muszka örökkévalóság fénycsarnokába; olvasná el legalább a kinek még most lelke van hozzá. Ha lapotok megbirja az áldozatot, *tegyétek* — vagy akarom mondani *vegyétek* meg. A ki vesz, annak lesz, a ki nem vesz, beteg lesz. Oda adom szöszön-boron, csak ne veszzen már kárba, ha megcsináltam. Igényeim nem hangolom felül a bashangokon.

Jókait ölelem mindenekelőtt és fölött. Laukát, a kis Lisznyait, kivel Váradon megint találkoztam, hasonlólul. A többit is köszöntöm, különösen az öreg Vörösmartit, Garait is üdvözlöm, mint nem tom honnani képviselőt.

Írj egy hosszú levelet, s írd azokról a jó pesti ismerősökről. Azonban te ezt tenni nem fogod, valamint azt sem, hogy köszöntésemet tolmácsold, azért én sem írok többet *azért se*, tudod, csak azért se, hanem bezárom leveletem, tudatva veletek, hogy mi még folyvást csak négyen és folyvást jó egészségben vagyunk? hát ti....?

Az isten is megverne, ha *nevünkben* magadat és a kedves kis komámasszonyt meg nem csókolná. Emlékszik-e még, kedves komám, a sétagyaloglásra, mikor csak tíz lépéssel jártam előbb, mint kegyed?

Ah! én még a sír szélén is emlékszem arra, egész háznépestől. Isten veletek, édesim!

ARANY JÁNOS.

U. I. E levélben a moszió Nyilvánosság számára egy betűt sem írtam, különben kutya-disznó vészett....

1898 június
ban!

[51.]

PEST, július 1. 1848. V

Kedves Jankóm! Leveledet nem csak hogy elolvastam, de meg is kaptam. A helyett, hogy vigasztalt volna a belőle vonható „dulce est socios habuisse malorum“ még inkább elkeseredtem. Disznóság, a mit azok az emberek országszerte elkövetnek, disznóság. Lesz ugyan elég derék gyerek az országgyűlésen, de a nép legbuzgóbb és legönzéstelenebb baráti úgyszólván egészen kimaradnak. Éljen a népképviselő! . . . te még annyiban mennyiben megnyughatol a választáson, mert a mint én ismerem legalább híreből, a követnek van esze és becsületessége . . . De én! Diadalmas vetélytársam olyan dicső virág, mely Augias istállójának legkirívóbb éke lett volna. Nem azt sajnálom, hogy én nem lettem követ, hanem hogy ő lett az, ki nem méltó arra a kötéltre, melyen egykor függeni fog. De ha a verificationalis választmány nem kergeti is őt rögtön vissza, nem fogja ő azért kitölteni a három esztendő . . . hohó, három esztendő leforgása múlva vagy előtt is egészen más szórú követek fogják képviselni a nemzetet . . . az lesz az igazi nemzetgyűlés. Ne félj, öcsém, mi is ott leszünk. Most azt mondták „ez republicanus, nem kell!“ azon az új követválasztáson azt fogják mondani „ez nem republicanus, tehát nem kell“ vagy „ez republicanus, tehát kell követnek.“ Milyen szép lesz az a jövődő, barátom, milyen szép! azt te nem képzelheted, azt csak én tudom, mert látom, olyan tisztán látom, mint ott a falon arczképedet és emitt Marat arczképét . . . nem csuklól ijedtedben, hogy Marattal együtt találalak említeni? . . . de ördög bújjék abb' a politikába, úgy is eleget politizálok éjjel-nappal, hagyjunk föl vele. — Ma

mondja Vas Gereben, hogy a lapból tiszta hasznatok van már erre az évre hatszáz pengő egynek-egynek. Ezzel falun beéred nyolcz esztendeig, hanem azért az ÉLETKÉPEK-be is sominthatnál egy-egy szellemforgácsot. Jókai már dühödik, s én hidegvérű ember vagyok ugyan, de már én is kijövök ma-holnap a phlegmából vagy Vahot Imreként a flegmából. Az a Rákóczi-féle versed itt maradt; elküldjem vagy otthonn is megvan? A TOLDI ESTÉJE végett majd beszélek Jókaival, de előbb ird meg, hogy mit kívánsz érte, mert ha én bocskort akarok venni, hát nem én szólok először, hogy ennyit adok érte, hanem a varga mondja, hogy ennyiért adom . . . egyébiránt ezzel nem azt akarom mondani, hogy te bocskor vagy, a TOLDI ESTÉJE pedig varga. — Ejh, ejh, Jankó, hogy te nem lettél követ! ez valódi csapás ha nem a hazára is, de legalább rám, ki már erősen számítottam arra, hogy a jegyedet nekem fogod adni, mely szükséges lesz, hogy az ember a nemzetgyűlést a galeriáról! bámulhassa . . . hahaha! Én tehát a galeriára szorultam! én a galeriára! . . . Szegény nép, szegény nép, legfanaticusabb barátod csak úgy a távolból fogja hallgatni, mit végeznek sorsodról, s ha el találja magát ott fön köhinteni, még onnan is szépen kiutasítják. Szegény nép! . . . de ne busúlj, ez volt ellenségeid végvonaglása, melylyel engem elrúgtak, ez volt végvonaglásuk . . . még egy koppintás a fejükre és aztán sak matt! — Servus Jankó, feleségemmel együtt tisztelünk csókolunk mindnyájatokat de nagyon ám! Isten veletek! barátod

PETŐFI SÁNDOR.

Igaz! arczképeidből csak négy példányt kaparíthattam meg, azt majd legközelebb elküldöm, ha Emich

Váradra küld könyveket. Te meg írd aztán, tudod-e? te exkövet, vagy Vahot Imreként ekszkövet!

Arany János jegyzete: A nemzetgyűlésre képviselőnek én is ki voltam jelölve, a szalontai választó kerületben. Nem kerestem, nem is vágytam rá, annál fogva csak örültem, midőn a helyet Toperczer Ödön, biharmegyei főjegyző, érdemes szabadelvű ember (akkor!) nyerte el. Szalonta leginkább rám szavazott, de a vidék — az oláhság — máskép volt kapacitálva.

Petőfi választási kalandja eléggé ismeretes.

BORÍTÉK: Arany Jánosnak polgártársilag. Szarvas. Orosháza. Szalontán.

— 27 —

[52.]

SZALONTA, június 30. 1848.

Kedves barátom! Leveledet*) vettem, s örömmel olvasom abból, hogy lapunkból majd csak lesz valami. Alkalmat veszek ez úttal elmondani nézeteimet a lap felől, melyeket azonban rád tukmálni távolról sem szándékom, csupán egyéni véleménynek kérem tekintetni.

Hogy mi a lapban cikkezünk, megint cikkezünk, magyarázunk, megint magyarázunk, ez mind jó. De a nép, hidd el, megúnja a szünteleni prédikációt: változatosságon kap. Azért én mindenek előtt a lap oecomiáját intézném el máskép. Meghatároznám például, s felosztanám, hogy az első lapon legyen valamely iránycikk, azután egy vers, azután megint valamely cikk, úgy hogy a mondottak a lapnak két első levelét foglalják el csak. Később a második értekezésféle cikk

*) Úgy látszik, ez a levél elveszett; a válasz nem vonatkozik a fennmaradt levelek egyikére sem.

helyett beszélyt is lehetne adni; ezek nagyobb betűkkel lennének nyomva, de még sem épen oly nagyokkal, mint jelenleg a lap nyomatik, mert az valóságos lopás. Egy hétben egyszer megjelenő lapon oly keveset adni, mint mi adunk, isten elleni véték. Erre, tudom, azt veted ellen, hogy a nép örömeztobb olvas nagy betűket, igaz, de azért az aprót is elolvassa az, csak érdekekkel bírjon előtte. Én hát a két első lapot is, mely a mint mondám, irányzikkékből s versekből állna, kisebb betűkkel nyomatnám, mint a mostaniak, a két utolsót pedig még kisebbekkel, mivel azokat hírekkel raknám meg. Nyitnék *hazai* és *külföldi* tudósításrovatot, s ezekben a híreket, a mik már eléggé *megvalósultak*, folyvást összefüggőleg közleném, s egyszerű érthető nyelven, mellőzve minden hosszas és bőbeszédű, tele szájú magyarázatokat. A hazai tudósítások rovatában, országgyűlés alatt, az ülésekről rendes közlést írnék, nem sallangozva fel ugyan, de egyszerű, érthető előadással élve.

Vidéki mozgalmainkat, ha nem eredeti levelekből is, a mi költséges lenne, legalább a többi lapok után figyelemmel kíséreném s közleném; külföldről szinte minden nevezetes eseményt megemlítnék: szóval nekem a népi lap, nemcsak amolyan papoló unalmas valami, hanem valóságos szépirodalmi és politikai lap lenne, minek olvasása által a nép folyvást figyelemmel kísérhetné a napi eseményeket. Ilyen lapnak reménylek én általános elterjedést és megmaradást a nép közt. A nép nem annyira tanulás szomjából, mint kapzsiságból veszi fel a lapot; legelőbb is azt keresi benne, mi az újság, akar olvasni azon hírekről, melyeket itt-ott hall, s ha már most a lap, mit kezébe fogott, neki arról semmit sem mond, hanem hosszas prédikációt tart a hazafiságból

stb. szépen leteszi, holott ha híreket lel benne, ezek kedvéért az értekezést is elolvasta volna. Tapasztalásból szólok. Szerintem a jó néplap, csak abban különbözzék más jó politikai vagy szépirodalmi laptól, hogy benne az iránycikkék, értekezések tárgya és nyelve a nép által érthető legyen, de azért azok folyvást a kérdéseket fejtegetessék, a versek, a népiességig egyszerűek legyenek, de nem csupán népdalok, hanem kissé emelkedettebb költemények is, hogy általuk a nép izlése nemesedjék, végre a hírek szinte oly modorban közöltesse, hogy megértésükre ne kívántassék egyéb a józan természetes észnél s iskolán kívüli tapasztalásnál; hogy a közlő ne tegye fel olvasóinál előleges ismeretét a körülményeknek, honnan hírét meríti.

Nem tudom felfogtad-e beszédemet, nem tudom elég világosan fejeztem-e ki magamat. Azt akarám mondani, hogy a néplap szerkesztője ne úgy álljon a nép előtt, mint valamely praeceptor „tudjátok-e atyámfiai“ vagy plane „kendtek,“ hanem tetesse, mintha nem is tudná, hogy a nép számára ír, mintha ő egész világ számára írna, csak hogy *nem tud* oly cifrán beszélni, hogy a nép meg ne érthesse. Kezdjen el beszélni a kortárgyakról, mintha nem is a néphez szólna, a nép sokkal örömebb fogja olvasni, mintha per extensum neki rágják a szájába. Írjon népies verset, mintha különbet nem is tudna, de bármi tárgyról ír, igyekezzék, hogy versében inkább költői becs legyen, mint hosszú kegyes oktatás. Végre az eseményeket közölje híven, jó hírt, rossz hírt egyaránt, csak *igaz* legyen. Nem kell félni, hogy az e népre káros lesz. A rossz hírt úgy is meghallja, még pedig nagyítva; jobb hát, ha újságból igazán tudja meg; a jó hírt pedig nem hiszi, ha csak nyomtatásból nem olvassa.

Könnyű dolog neked ezeket irkálni Szalontáról, mondd, de jönnél csak ide és fognád meg a dolog végét, majd máskép beszélnél. Hiszen csak mehetnék! Nekem az végtelen bosszúság, hogy ennyiről kell kiabálnom hozzád. Megkapom Pestről a lapokat 5—6 nap alatt, olvasok belőle valamit, miről a néplapba jó lenne írni, meg is írom, s a közelebbi póstán 3—4 nap múlva küldöm hozzád, te következő héten sajtó alá küldöd s megjelenik a cikk akkor, mikor már el is felejtették tárgyát. Siralmas állapot. No még ez a mi lapunk oly fontolva haladó, hogy a vasárnap megjelenő szám, csak másfél hét múlva, szerdán érkezik Szalontára! E részben nem tom kihez folyamodjam orvoslatért, mert a többi lapok valamivel még is előbb jönnek.

Reményem volt, hogy most, július elején, én is feljutok Pestre, s huzamosabban ott maradván, megmarkolom lapunk egyik végét. Azonban ezt nem engedték az istenek, kiket korteseknek hínak. De majd segítségünk a dolgon, így is.

Verset alkalmasint minden számba küldök. Ezek és apró iránycikketek vannak hatalmamban körülményeim közt.

Ha javaslatomat elfogadnád s a lapot a szerint módosítnád, terád nézne az országgyűlési tudósítás, bel- és külföldi hírek folytonos, egybe függő közlése.

Így művelnök a népet költészetben s politikában.

E módosítás a programmal sem ellenkeznék; az a história, földművelés, a mi ott említettik, a cikkek közt szinte helyt foglalhatnak, a tárcza pedig mindig újdonság hírekkel lenne tölve, mi a malom publikumát minden pósta napon összegyűjtené.

De nem magyarázom tovább, nehogy bele zavarodván, téged is bele zavarjalak.

Ime most küldök három verset, a két kisebbet egy számba is lehet adni. A versekre nézve, melyeket ezentúl lelkiismeretesen szándékozom adni, majd csak megalkudjunk s a prózába beszámítsuk.

Most pedig az én Istenem áldjon meg, igaz barátod

ARANY JÁNOS.

U. I. A Pesti Hírlapra nevémben fizess elő, mert itt némi zsarolásokat tesznek az emberen, majd beszámítsuk. Czimem: Arany János polgárnak. Orosháza felé. N.-Szalonta.

—*—

[53.]

PEST, július 14. 1848.

Kedves öcsém! Jankó! Oh! Épen a mai napon, úgy mint július 14-kén, ötvenkilencz esztendeje, hogy a párizsi nép ostromolta és elfoglalta a Bastille-t. Mint-hogy ez ily nevezetes nap, föltevém magamban, hogy én is teszek valami nevezeteset. És tettem. Kölesön vettem Arany Jánostól 108 pengő forintot. Ha nem hiszed, nem tehetek róla, de úgy van. Itt a commentár:

Nekem a napokban 208 pengő forintos váltót kell kifizetnem. Mentem Heckenasthoz, hogy az ÉLETKÉPEK szerkesztéseért előlegesen fölvegyek 200 pengőt, de az a silány frater nem adott többet száz pengőnél, aszongya, hogy nincs pénze. No, mondok, se baj, száz pengőm van, a másik száz pengőt fölveszem Emichtől, ki épen annyival tartozik e hónapra contractusunk következtében . . . tudakozódom Emich után, hát az elutazott Stájerországba valami fürdőbe s csak hetek multával

jön meg. Már ez fájt, nagyon fájt, és fájdalmas érzéseimmel mentem az országgyűlésre. Ott találkoztam Vas Gerebennel, ki azon nyilatkozatot tette, hogy 3000 bankó forint esik már rád a lap jövedelméből. E szavak rózsaszínű görögtüzet gyújtottak keblem elsötétedett templomában abból a 3000 forintból jut nekem 108 pengő, gondolám, s felszólítottam Vas Gerebent, és ő a napokban át fogja adni az összeget a te osztalékból. Már most sírj és jajgass, ücsém, mint a pusztuló Jeruzsálem, én nem bánom, csak nálam legyen a pénz. Mire megirhatnád Vas Gerebennek, hogy a világ minden kincseért se adjon egy fillért se, én már akkorára elcsapom az egész sommát, hahaha! Ebből az a rövid de fontos tanulság, hogy máskor szemesebb légy.

Komolyan szólva, talán csúfság, hogy épen tégedet csíplek nyakon, mert meglehet, hogy szint olyan szükséged van a pénzre, mint magamnak, de gondoltam, hogy ha már fölharagítok magam ellen valakit, inkább te haragudjál rám, mint más; te nem lakol Pesten, ritkán is jössz ide, nem kell remegnem minden pillanatban, hogy hátha találkozom hitelezőmmel. Villámzó mennydörgő válaszodat szívszakadva várom, hogy minél előbb átessünk a zivataron. Isten veletek de nem kívánok most semmi jót, még csak el sem búcsúzom, nehogy azt gondold, hogy le akarlak kenyerezni, nem! én férfi vagyok, bátran nézek a vész elébe, igen!

PETŐFI SÁNDOR.

Arany János jegyzete: „Az ÉLETRÉPEK szerkesztéséért“ Petőfi havonként 100 pfrtot kapott mint szerkesztő (Jókaiival) míg neve ott állott a lapon. Különbösen csak a verses részre ügyelt, a többbit Jókai vitte. — Daczára tré-

fáinak, a 108 pengőt legelső alkalommal sietett megfizetni — általában igen lelkiismeretes volt az ilyenekben.

BORÍTÉK: Arany Jánosnak, a Pesten megjelenő „Nép Barátja“ című lap egyik bokros érdemű szerkesztőjének. Szarvas. Orosháza. Szalontán.

— 47 —

[54.]

SZALONTA, augusztus 12-én 1848.

Kedves barátom! Ha valaha valamit megbántam ez életben, nem egyéb az, mint hogy a néplap szerkesztését ki engedtem csúszni kezeimből. Nem azért, mintha talán a kész haszon felé kacsintgatnék, és számolgatnám $3 + 3 = 6$, sőt ellenkezőleg, ez anyagi állása a lapnak lever, lesújt, kétségbe ejt. Soha pironságosb kenyeret nem ettem, mint ez. Ohajtanám nevemet visszavonni a szerkesztésből, de már késő, benne vagyok. Viselnem kell a pénzesalói tisztet nevet.

Magadnak köszönd, mosolygasz most, nem fogadtad jó tanácsomat. Igaz. De, barátom, nem ily néplap szerkesztése volt az, mit én felvállalni *nem mertem*. Nem számítottam én ilyen formán: hetenkint egy kis ív, nagy címmel s széles szélekkel, minél ritkább s öregebb betűkkel nyomva, egy kis tárgy parány-homeopathiai adagban, feleresztve pimasz beszédek allopathai özönében, vidéki levél akár honnan jó, akár mi van benne, csak az ívet kitöltse stb.

Én a népnek valóságos politikai és szépirodalmi lapot készültem kezébe adni, saját erőteljes nyelvén, de nem pimaszkodva; politikait, mely szerint a hon jelen állását, a hol szükséges, multjából is világosítva, felfoghassa, külfországhoz viszonyát megismerhesse, s

dolgainak kifejlését, időszerint folytonosan kísérhesse, szépirodalmit, mely a népköltészet művészi organuma legyen, mely által a nép romlatlan kedélyére művészi hatás gyakoroltassék. Egy lapnak, tagadhatlan, hogy kevés hetenkint egy ívnyi terjedelem s legkevesebb két ív lenne szükséges, de gazdaságosb nyomatás mellett, egy íven is lehetne adni két annyit, mint a NÉP BARÁT-jában jelenleg adatni szokott.

E felőli nézeteimet már régebben Közöltem a főszerkesztővel, de, a mint látom, siker nélkül: azért-e, mert javaslatom szerint a lap módosítása költség tekintében nem kivihető, vagy azért-e, mert így is jól van; a közönség nem panaszkodik, sőt a mint Gereben írja, retteneteskép dicséri a lapot! én nem tudom. A dicséretet nem mások szájában, hanem önérzetem tisztaságában szoktam keresni, s következő módosításokat ajánlottam a lap belsejére s külsejére nézve:

1. Nyomassa úgy, hogy két annyi tartalmat befogadhasson.

2. Az ív első levelére jöjjön politikai vezércikk, t. i. rövid értekezés, melyben akár a törvények, akár a napi események, szóval bármely, a népet érdeklő*) politikai kérdések, népies nyelven ugyan, de hosszadalmas komázás nélkül, fejtegettessenek.

3. A vezércikk után változatosság kedvéért jöhet vers, ez után népies beszély vagy valami. A szépirodalomnak, oeconomia tekintetéből, az ív második lapját

*) Szerintem pedig minden politikai kérdés alapvonalaiiban illeti a népet, mert a nép többé nem a misera plebs contribuens, hanem a kormányzó és törvényhozó hatalom. Azért a népnek ismerni kell, folytonos figyelemmel kísérni kell a politikai dolgokat.

adja. Holmi mondva csinált poezisokkal s épületes keresztyén tanításokkal a versek rovatát el ne foglalja, hanem adjon avatott kezekből. Miután megkezdted, remélem te is fogsz adni ottan-ottan, magam is iparkodom, hogy e rovatall ne valljunk gyalázatot, minek tehát azt holmi sületlenséggel, csak azért, mert ingyen adják, elfoglalni?

4. Az ív két utolsó lapján, íráom Gerebennek, kísérje a napi eseményeket, a hazában és külföldön. Vegye fel az események fonalát, — rövid magyarázat után a múlt-ról, — a jelenben, adjon népies, de hű tudósításokat az országgyűlésről, a fővárosi s vidéki mozgalmakról, a csata színhelyéről. Érintse meg a külföldi eseményeket, kivált a melyek honunk sorsára befolyással vannak, csupán annyi magyarázatot adván melléjük, a mennyi a tárgynak *egyszerű de ép természeti ész* általi felfogató-sához okvetlenül szükséges. Általában nem kell a népet oly ostobának tartani, mint a NÉP BARÁTJA felteszi róla. *) A nép fontosabb dolgot is megért, csak nyelvén adják elő, a nélkül, hogy egy szóért lapokra terjedő magyarázatokat kívánna. Egyszerűen, néhány szóban megmondani neki valamit; ez a dolog veleje. Tapasztalásból mondom, hogy sok földművelő polgártárs megalacsonyítva érzi magát, lapunknak veszettül magyarázó modora ál-

*) Ábrányi a HONDERŰ 1847-ik évi 8-ik számában „Futó nézetek a magyar irodalom fölött“ című cikkében a magyar nép szellemi műveltségét a többi között így írja le: „Népünk nagyobb része alig bír emelkedettebb szellemmel, mint ökre, melyet őriz, vagy kuttyája, mely vele egy tálból falatoz. Az egész természet ismeretlen csoda előtte, s egyetlen tanítója az ősi babona. Csak testtel él egészen, s hogy lelke ura, csak néha sejti homályosan — a templomban.“

tal. — Füleimmel hallottam mondani: „Csak olyan ez komám, mint mikor a gyermek az álmos könyvből mesél, nincs ebben az országról semmi okos dolog.“ Tisztelni kell a népnek e komoly kedélyét, nehogy gúnynak vegye az örökös komázást, s megboszankodjék.

Azt is megírtam Vas Gerebennek, hogy ne féltse a népet elrémüléstől, balmagyarázatoktól, s isten tudja mitől, azért, ha vele események igaz hírét, az ország állapotát közli.

Mindig az volt baja népünknek, hogy titkoloztunk előtte, nem fedeztük fel a dolgok valódi állását, s ez által nem engedték kifejezni a *közérzést*. A népnél közvélemény nincs, nem is lesz soha, míg az ország politikai életét csak néhány tudákos ember, az úgynevezett intelligencia, kísérheti figyelemmel: de terjedjen el csak közöttte oly lap, mely őt a politikába, a napi események hí közlése által, mint egy *practice* belé vezesse, azonnal fel fog lángolni romlatlan keblében a hazaszeretet, s nem kellend őt bottal kényszeríteni a hon védelmére.

Hozzájárul, hogy ily lap, felingerelvén s kielégítvén az egyszerű ember újságvánását, kedvesebb olvasmányná válik előtte, mint az, a melyből három héten át sem bir egy árva újdonságot kihalászni. Kivált jelen időben bizony egy sem azért fizetett elő, hogy sületlen elménczéségeket halljon s olvasson, hanem azért, hogy a hadi hírekről s kószáló mende-mondákról valami igazat tudjon *nyomtatásból*: ha tehát ezekről hírlapjában semmit sem olvashat, természetesen azon gondolatra jön, hogy bizonyosan valami igen rossznak kell történni, mert azt az urak s újságírók a paraszt embertől eltitkolják, stb., stb.

Eleget írtam arra nézve, hogy bele únhass levelem olvasásába. Nem akartam ezt tenni, mert tudom, semmi haszna, s legfőlebb annyit mondhatsz rá: „*már késő!*“ de, ha a közönség előtt nem tehetem, előtted legalább ki akarám menteni lelkiismeretemet, némileg *salvare animam meam*.

Elvárom mit tesz V. G. mézes hetei után, s ha nem fogadja tanácsomat, ám lássa az újabb előfizetés alkalmával.

Mostani előfizetőit a pesti választmány s az ő neve, talán az én nevem is szerezte *ab invisis*; megteszik-e majd a *látottra*? nem tudom. Minden esetre sajnálnám, ha az oly részvétellel támogatott, oly szép reményeket gerjesztett néplap, félévi rövid élet után sínylődésbe esnék, vagy szinte elenyészne, s ez által minden ezután keletkezhető néplapok hitelét a *nép előtt*, mely ilyen lapnak legtermészetesb, legbiztosabb közönsége, huzamos időre lerontaná.

Tekintetes szerkesztő és táblabíró úr! Ide mellékelve van szerencsém egy verset küldeni, kérvén, hogy azt becses lapjába az ÉLETKÉPEK-be kegyesen felvenni méltóztatnék, az érte járandó kiadási díjt jövő alkalommal felküldeni emberi s világ polgári kötelességemnek tartandom.

Hogy vagy, te komisz kutya? hányszor kérdezzem még téled lakásodat? Megállj, mert boszút állok, hogy még az unokád is (?) megkeserüli.

Avval a TOLDI ESTÉJÉ-vel meg azt gondoltam, hé, hogy a másik TOLDI-val együtt kinyomatom Váradon, népies kiadásban, elannyira, hogy a kettőt egy huszasért árulni lehessen, s akkor megindulok vele vásárról vásárra. Mit mondasz hozzá?

Meg van-e még a Kisfaludy-társaság, s nem tartja-e már jogát TOLDI-hoz? Írj erről legközelebb. TOLDI kéziratát, azaz hogy TOLDI ESTÉJÉT kéziratban, küldd haza valamikép, meg a négy arczképet.

Emichtől pedig tudd meg, mikor fogja azon 1000 váltó forintot leküldeni, mely engem MURÁNY OSTROMÁ-ból illet. Ausztriai bankjegyekben ne küldje.

Isten áldjon meg, kedves Sándorom. Ölelünk esőkolunk, téged is a tie(i)det is. Nálunk még sem sáska, sem cholera nincs, csak nemzetőri handabandák, melyeknek resultátuma az lesz utoljára is, hogy itthon maradunk mind. Mi a biharmegyei 15.000 nemzetőr.

Szeressen isten minden jóval.

ARANY JÁNOS.

Appendix 1. Édes öcsém, be vagy-e te avatva azon titokba: mikép van részemre a szerkesztőségi osztalék biztosítva? s van-e abból már most jogom valamit követelni, a mint V. G.-nek írtam 100 frt küldése iránt?

Appendix 2. „János pap országát“ olvasd el, azért küldöm....

Appendix 3. Kedvem volna inkább Pesten vagy Pest közelében, mint Szalontán az isten és minden becsületes ember háta megétt lakni.

Appendix 4. De ez csak úgy félkomolyan s négy szem közt volt mondva.

János pap országát c. Arany-versek (1848)
 megjelent az Előképésekben, ellen-
 m fordulatni hangja miatt
 ből a kiadásból el van sik-
 arba! Erősen Petőfi íri vers.

[56.]

PEST, augusztus 16. 1848.

Kedves barátom! Olvastad-e Tacitust? ha nem, olvasd el, tapasztalod, hogy köztem s közte (legalább e levelet tekintve) nagy hasonlatosság létezik, a mi a rövidséget illeti.

Mindeddig nem írtad meg, mennyi honorariumot kívánsz az ÉLETKÉPEK-től TOLDI ESTÉJE-ért.

Arczképeidből a példányokat hogy küldjem el? — Utósó marha leveled után itélve, azt gondoltam, hogy ott lenn vagy valahol a bunyevácok között, s erősen ... bújkálsz a kukoriczában, azért nem írtam mind eddig. — Új lakásom: Lövész-utca, 391. — A legpecsovicsabb lap széles e hazában a NÉP BARÁTJA, értve benne kedves collegád royalistico-ministerialis czikkeit. Ezt én mingyárt eleinte vagy is előre sejttem, sőt neked is megmondtam, hogy Vas G. ha nem gazember is, de éretlen legény. De én ő kelme becületében sem bízom határtalanul, azért hatalmazz föl engem világosan legközelebbi leveledben, hogy megszámlaltassam őt a lap jövedelméről, ha jónak látod. Én jónak látom. Emichnél voltam ügyedben; felelete az, hogy csak a jövő évi áprilisban fogja megmondhatni bizonyosan, mennyi kelt el MURÁNY OSTROMÁ-ból, mert csak akkor számol a vidéki könyvtárakkal; annyit azonban mondhat, hogy ha a vidéken is oly kelendősege volt, mint helyben, úgy már bejött a nyomtatási költségnek vagy fele. — Én a minap fejeztem be egy hosszú költeményt (valami 3400 sornyi) melynek czíme: Az APOSTOL.

Mi jól vagyunk, egészséghiány és pénzhiány nem háborgat. De a haza czudarul van; vagy jön egy mindent fölforgató, de mindent megmentő forradalom, vagy

elveszünk, de oly gyalázatosan, mint még nemzet nem veszett el. En hiszem, hogy egy roppant forradalom előestéjén vagyunk, s tudod, nekem nincsenek vak sejtelmeim. Akkor aztán első dolgunk egy óriási akasztófát állítani s rá kilencz embert!

Isten veletek mindnyájatokkal. Öletünk, csókolunk benneteket! — barátod

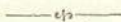
P. S.

Írj minélelőbb!

Arany János jegyzete: Augusztus végét s szeptember elejét megint Pesten töltöttem. Szilágyi Istvánnal rándultam fel. Sokszor időztem Petőfinél, a lövész-utcai lakásán.

MURÁNY OSTROMÁ-ról Emich, ma midőn ezt írom sem számolt meg, sem egy fillért nem adott. Ezt pro memoria. 1858. jan. 2.

BORÍTÉK: Arany Jánosnak. Szarvas. Orozháza. Szalontán.

[56.]

SZALONTA, szeptember 27. 1848.

Öcsém Sándor! Mielőtt Jellasics elfoglalná Pest városát és tégedet bokros érdemeidért premier miniszterének tenne, kivántam ezen soraimat hozzád lengedeztetni, a végre, hogy megtudhasd, miszerint én s az enyéim még élünk, még sem a vadrácznak, sem pediglen a környéken lázadó románajkú tisztelt polgártársainknak és hőkeblű testvéreinknek körme közé nem estünk.

Mióta pesti utamból, melyet a halhatatlan akadémikus barátommal — egyébkint a legnagyobb szűzi ártatlanságban, egyedül, csupán csak és kiváltképen a te Halhatatlan valóságod tiszteletére tettem, — mióta, mon-

dok, ezen pesti útból megérkeztem, az óta honn vagyok és elmémet jártatom azon dolgon, mi módon lehetne kieszközölni, hogy a magyar haza kebelében a mérges fekélyek és pattanások, Jellasich et Compagnie, ráczok, horvátok, oláhok, tótok, vendek, szászok, svábok és több ilyes férgek, ha nem is zsíros szájú magyarokkal, legalább echt francia néppel cseréltessenek ki.

De hagyjuk e fontos tárgyakat és térjünk kevésbé fontosakra.

Schedelnek átadtad-e TOLDI ESTÉJÉT? Ha igen, vedd vissza és tartsd harc-kész állapotban, hogy mihelyt rá szükségem lesz, azonnal segélyemre jöhessen harczias buzogányával.

Tompa megszüntette velem levelezését, utóbbi levelemre, melyet neki Gräfenbergbe küldtem, nem felelt. Hajlandó vagyok hinni, hogy Pesten léte alkalmával te pletykáztad tele a fülét, mert ahhoz nagyon értesz.

De többet nem írhatok, mert holnap hajnalban szüretem fog instauráltatni: szívesen látlak. Az ördög és minden szentei vigyenek el, ha holnap szüretre hozzám nem jösz.

Btd ARANY JÁNOS.

Szüret után.

Öcsém a szüret elmúlt. Hál' istennek, nem mondok egyebet. Akár van bor, akár nincs, hál' istennek, mert a szüret elmúlt. Én ki-szen-vedtem!!! Egyébiránt pajtás, olyan húsz akó borom lett, mint a pinty. Gyer igyuk meg ketten: én is tizet, te is tizet. Vagy inkább ne igyuk: ha eljő az ellenség lekenyerezem vele. Hogy lehet valakit borral lekenyerezni?

Szeretném tudni, hogyan áll a dolog Vas Gereben-nel. Hány előfizetőnk van? mi a közköltőség stb. A te mindenhatóságod mind ezeknek végére fog járni (mert szavad adtad) és az én mindentudóságomnak tudtára fogja adni.

Ha pedig az úr Isten és Jellasich ő felsége ketten úgy akarnák, hogy még Kufsteinban se lássuk egymást, hát az én istenem téged áldjon meg et quidem a tieiddel együtt.

Ölel(né)lek, Csókol(ná)lak, de oly messze vagy tőlem mint a mint a boldogság.

ARANY JÁNOS.

[57.]

ERDŐD, október 18. 1848.

Fiam Jankó! Egy hónap kéne rá, hogy az utósó egy hónapi eseményeimet leírjam csak vázlatban is. Bejártam Tolnát, Baranyát. Pestről el, Pestre vissza, meg onnan ide. A dolog vége az, hogy katonává lettem, s most itt vagyok búcsút venni Juliskámtól. Folyó hó 23-kán Debreczenben leszek, hova, remélem, te is compareálsz búcsút való vétel végett, mert ki tudja, hova vet a sors és mikor látjuk megint egymást? pedig lásd, nagyon szeretlek téged, s szeretnék nagyot ölelni rajtad a hosszúra terjedő viszonzlátásig. Azért 23-kán Debreczenbe. Telegdi könyvtárúsnál keress. Várni foglak en pleine parade kapitányi újdonatúj díszruhámban. No már csak ezér is Tisztelünk csókolunk mindnyájatokat nagyba! barátod

PETŐFI SÁNDOR.

Ha 23-kán ott nem lehetnél, hát minél hamarább azután!

Arany János jegyzete: Akkor nem mehettem Debreczenbe.

BORÍTÉK: Arany János uram ő kegyelmének. Debreczen. Nagy-Várad. Szalontán.

— — — — —

[68.]

DEBRECZEN, október 31. 1848.

Oh Jankó! Irtam vala néked Erdődről a minap, hogy röpülj ide Debreczenbe, és te nem röpültél. Nem kaptad meg levelemet? vagy makaeszkodol, oh Jankó? Lánzos lobogós, ha te makaeszkodni mernél! De ezt nem teszem föl rólad; inkább vagyok hajlandó hinni hogy elveszett a levelem. Abban az volt szép ékesen megírva, hogy én itt vagyok a 28. zászlóaljnál Debreczenben, s hogy minél előbb told ide (milyen szójáték! a told ide-ben benne van Toldi! ezért meggyilkolna Vahot Imre, hogy ezt nem ő találta ki) tehát hogy minél előbb told ide imádott pofádat, melyet még egyszer óhajtanék látni, mielőtt a harcok fergetege heted-hét országon túl sodor, mint a leszakított nefelejtset. Ohajtalak látni, hogy hozzászokjam a szörnycetekhez. Oh Jankó, tehát siess, mert Toldid is itt van, a ki már vén legény arra, hogy hadi társam legyen; jobb lesz neki Szalontán a kuczokban. Azért siess, oh Jankó, ajánlom neked, hogy siess. Ha megérkezel, Telegdi könyvárusnál kérdezősködjél utánam. Tisztelem a tisztelendőket, és csókolom a Bábel tornyának az ő képmását, a te ormányodat, oh Jankó! s maradok koporsóm bezártáig a te hűséges Benczéd

PETŐFI SÁNDOR,
capitaneus.

BORÍTÉK: Arany Jánosnak. Nagy-Várad. Szalontán.

— — — — —

[59.]

ARAD, november 7. 1848.

Vitéz kapitány Uram! Ne légyen a te szived kétségbe eséssel teljes, mintha leveled elveszett volna s én talán már írnám is az eposzt:

AZ ELVESZETT LEVÉL

XXIV énekben.

Megkaptam leveledet, s nem lévén szabadságom akkor tájban Szalontáról megszökni, de más részt nem tudva, vajon azt, kinek levelét október 31-én kaptam, október 23-án Debreczenben fogom-e találni, csaptam egy sentimentalis választ s azt azonnal küldeni akartam, ha talán még Debreczenben találna tégedet, de a posta méltóztatott meg nem várni és csak ötöd nap mulva lehetett volna ismét útnak indítnom, melyen való búsult gerjedezésemben a levelet széttéptem, mielőtt pedig a posta ideje eljött volna, imé ide indultam, köznemzetőr minőségben és most van szerencsém az álgyú dörgést fülélyesen hallani. 5-én reggel volt egy kis komédia, a várbeliek kitörtek Uj-Arad felé, de vissza verettek, egy kaszárnnyát és temérdek kamarai ölfát azonban a Marosparton felgyújtottak.

Mi az aradi piacon hallgattuk az álgyú-dörgést, tehát már az sem újság előttünk.

Hogy pediglen Ó-Arad felé oly könnyen ki ne törhessenek, a térparancsnok a Maroson levő nagy fahídat 6-ra viradóra felgyújtatta, hol a szalontai első század remekül viselte magát a gyújtogatásban. Ennyit a mi vitézi dolgainkról. Egyébiránt mi csak két hétre jöttünk, felváltani más két századot, mely már szinte két hetet töltött itt, Arad város felhívására, minden felsőbb parancs nélkül.

Hogy azonban oly derék fattyú voltál, hogy másik levelet is küldtél (mit nőm Aradra utánam küldje) az becsületedre válik, fiú.

Ha, mikor innen haza szabadulok, még Debreczenben lennél no de arról később. Most pedig zárom levelemet avval, hogy:

Az én istenem áldjon meg téged s azokat, kik kedvesek neked, barátod

ARANY JÁNOS.

BORÍTÉK: Petőfi Sándor honvéd-százados úrnak a 28-dik zászlóaljnál. Debreczenben. Telegdy Lajos könyvtáros úrnál.

—*—

[60.] DEBRECZENCHESTER, november 15. 1848.

My dear Dzenkó! Áj em itthagying Debreczent, zászlóaljunk Beeskerekre megy holnapután, én pedig Erdődre with Úrláb januáriusig. Tehát oda légy nekem firkáling még pedig mocs. Tiszteleting end csókoling a tied falamia és kendet, vagyok barátod

P. S.

In the közepe of december cease the szárazkomaság.

BORÍTÉK: Arany Jánosnak. Nagy-Várad. Szalontán.

—*—

[61.]

SZALONTA, november 19-én 1848.

Sok bajnak utána az ősz dalia
Csend lakta honába kerül.

Itthon vagyok, barátom, itthon. Haza érkeztem 1848-ik esztendőben, november hónap 18-án szombaton este 10 órakor. Azóta babérimon pihenek. Kimondhatlanúl jól esik vissza emlékezni ama péntek éjszakára, midőn esteli 10 órától, reggeli 2 óráig, tehát négy teljes órán keresztül, Arad város piarczán mint kitűzött riaterén részint állva, részint ülve, főleg pedig hasmálva observálgattuk a borongó holdvilágon fel-fel villanó álgú villámokat, hallgattuk az egymásba szakadt dörrenéseket és kushadtunk a mellettünk szétpattogó bombák forgácsai elől.

Ez, leszámítva a félelmet, isteni mulatság volt. Közelünkben a téren harmincz szuszteránál (a mint a szalontai nemzetőrök elnevezték) több pattant szét, nem számítva a levegőben elpuffogottakat. Berger úr többet lövetett e 4 óra alatt 500-nál, granát golyókkal is sokat, de még sem gyújtott semmit. Szombaton (tegnap egy hete) délelőtt ismét kutyákodott, de nem oly mértékben, mint megelőző éjszakán, azért sehogy sem bírta magát érdekessé tenni. Azóta hallgatott egész tegnapig.

Tegnap az úton megint hallottunk lövéseket, de azért nem tértünk vissza. Pihenünk, barátom, mert jövő héten alkalmasint Erdélybe indulunk. De azért te csak írj nekem folyvást Szalontára, nőm keres alkalmat utánam küldeni leveleidet. Én a pokolból is írni fogok neked, míg hol-létedet tudom.

Kedvesen lepett meg harmadik leveled. Még is jó fiú vagy, bizony isten. Én is írtam egyet Aradról hozzád

Debreczenbe, nem tudom kaptad-e. Mindegy, abban semmi olyas nem volt, csupán igazolásomul szolgálándott, a miért Debreczenben meg nem látogathattalak.

Kedvesen értettem meg, hogy zászlóaljzatokat az altáborba rendelték. Bizonyosan ott fog az telelni s te az urláb leteltével utána rukkolván, kényszerülve lész engem nolle velle meglátogatni. Biz' isten derék lenne! Ha Szalontán utazol keresztül (a mint hogy Szalontán fogsz) kérdezd a másod jegyző lakását, megtalálod azt közel az országúthoz, a csizmadiaszínnel csaknem vis-à-vis, s se kérdve, se hallva kovártélyozd be magadat. Ne félj, mi nem veszszük meg rajtad a hús árát.

Aradon Bangóval ismerkedtem meg, ki téged végtelenül tisztel, de keserűen panaszkodik, hogy te ő rá neheztelsz stb. Azt mondja, ő nem Sárosi irányodban . . . szóval, igen magasztal, még pedig, a mint hiszem, teljes őszinteséggel. Azonban quid ad te irodalmi magasztalás *most*?

Vas Gerebenre jó-formán ráírtam volt, hogy küldjön pénzt. Pénzt ugyan nem küldött, de levelét asztalomon találtam, miszerint pénzt csak azért nem küldött, mert a pósta nem fogadta el. Most alkalomtól küldi. Elvárom. Egyébiránt az írói pályán szépen haladunk. Az ÉLETKÉPEK-nek még két verssel vagyok adós . . . s lesznek talán örökös adósa.

Kibékültél-e már Jókaival? Az oly furesa kis processus volt, hogy, kivált a posteriori, az ördög is nevetne rajta.

Hanem, édes fiam, az isten áldjon meg. Kifogytam a materiálékból, melyek egy levél unalmassá tételére még ezentúl megkivántatnának.

Azért áldjon meg az isten, nem mondok annál többet.

Csókolom a kis komám kezecskéit. Csókolja őt a feleségem. Téged pedig Schwarzgelboffizier én öllelek agyon, mihent hozzád férhetek. Várj csak! Barátod

A. J.

köznemzetőr, mint leendő
százados kapitány m. p.

— 43 —

[62.]

ERDŐD, november 22. 1848.

Hősök virága, Jankó! Meghallod-e az erdődi magány szende fülemüléjét a te hadi pályád dicsőségének Chimborassoján? . . . visszavonultam egy pár hónapra Erdődre, tudod, hogy mi okból, vagy legalább gondolhatod. TOLDIT ott hagytam Debreczenben Kis Lajos városi főjegyzőnél; ha érte még vagy küldesz s Kis Lajos nem találna otthon lenni, csak mondd vagy üzend meg annak, a ki otthon lesz, hogy mi kell, majd od'adják. Írj már egyszer ismét valami baromi vagy is aranyjánosi hosszúságú levelet, aztán én is követem nyomdokaidat. Megírd, hol vagy, ha a pokolban léssz is. Tiszt. csók. benn. ket. Srvs! brtd

P. S.

Arany János jegyzete 1858-ból: „Hősök virága.“ Irtam volt neki Arad város védelmére tett expediómat a szalontai nemzetőrséggel, melynek közlegénye voltam s akartam maradni. Tréfáltam vele, hogy én már szagoltam lőport, ő még nem, daczára, hogy kapitány.

BORÍTÉK: Az úrnak, az úrnak Arany János úrnak, nótárius úrnak. Debreczen. Nagy-Várad. Szalontán.

— 43 —

[63.]

SZALONTA, november 29. 1848.

Signore capitano! Minek okáért te nekem mostanában nyúlfark hosszúságú leveleket írsz, annak okáért én sem írok neked hosszabbakat, annál kevésbé, mint hogy Aradról megjöttem, Erdélybe pedig nem mentünk, Toldit pedig már megkaptam. Öllelek stb. btod

A. J., m. p.

[64.]

DEBRECZEN, deczember 1. 1848.

Druszája Hunyadi Mátyás apjának és az ide való bika-vendégfogadó egyik pinczérének! Szalonta pennája és Mars panganétja! nakunknak jó barátom, isten úgyse! azzal kezdem leveletemet, a mivel ma már két levelet kezdtem, hogy „megint Debreczenben vagyok.“ Bejöttem Erdődrül perepútyostul, mert a környékbeli oláhok nagyon szerelmesen mosolyognak az odavaló magtárra és pinczére, s én nem akartam, hogy családom útjokban legyen; különben emberhúsrá is nagy gusztusuk jött, eltanulták a szatmármegyei nemzetőröktől és önkénytesektől, kik Urbán emberein oly diadalmat vívtak ki ma egy hete, hogy Dézsnél el kezdtek futni „s a Tiszáig meg sem álltak,“ noha csak tizenötezeren voltak, amazok pedig legalább is hétszázan. És ezt, barátom, ne vedd nagyításnak, bernátgazsi-féle hyperbolának, hanem vedd betűszerinti igazságnak, és kaczagj a megbolondulásig, mint én tettem, mert erre ilyen alkalmad több nem volt és nem lesz, hidd el nekem. De én tennap este értem Debreczenbe, ma reggeltől estig lótottam-futottam, s most nem azért fogtam tollat, hogy satyrico-philosopho-

politizáljak, hanem csak azt akarom tudtadra adni, hogy ezentúl ide írj, vagy üsse menykő a leveledet, jőj magad helyette. Ohajtva ohajtom látni cserfakoszorús füleidet, aztán meg a keresztfiatok vagy lyányotok is meg lesz 15-ke táján. Komámasszony is bejöhetne, mert komádasszony igen-igen szeretné, ha bejönne, hát jőjjön be az isten áldja meg. Hallgasd meg kérelmemet, Jánoskám, te szende bivaly! s akkor a többit szóval mondja el hőstetteid bámulatában nyakig úszó barátod

PETŐFI SÁNDOR.

Arany János jegyzete: E hó elején csakugyan voltam Debreczenben, nőmmel együtt. Petőfi akkor ipával és napával egy háznál lakott, békeségben, bár nem minden panasz nélkül. Decz. 10-én értünk baza Szalontára, s 15-én meglett Zoltán, kit e szerint nőm nem tarthatott keresztvízre.

BORÍTÉK: Az én kedves komámnak Arany Nepomuk Jánosnak. Nagy-Várad. Szalontán.

— 42 —

[65.]

SZALONTA, december 14. 1848.

Fiam Sándor! Röviden csak annyit írok, hogy mi hosszas utazásunkból szerencsésen megérkeztünk, hétfőn pedig, ha isten úgy akarja, Pestre indulunk.

Ha e levelemet megkapod, abban fogod találni 25 pengődet, mely esetről engem közelebbi leveledben *okvetellenül* nyugtass meg; ha levelemnek színét sem látod, akkor szidj össze jól, hogy ily könnyelműen akartam pénzedet transferálni.

Már most isten áldjon meg, et quidem nem csak téged, hanem a *tieidet* is! adieux! barátod

A. JÁNOS.

— 43 —

[66.]

DEBRECZEN, december 15. 1848.

Kedves barátom, csak két szót írok: apa vagyok, a többit olvasd a fehérpapirosról; szintűgy leolvashatod, mintha ráírnám. Ma délben született fiam, kit holnap vagy holnapután fognak megkeresztelni. Keresztapja és keresztanyja bizonyos Arany János és Arany Jánosné lesz. A fiú neve Zoltán. Ölelünk benneteket! szerető barátod

PETŐFI SÁNDOR.

BORÍTÉK: Arany Jánosnak barátilag. Nagy-Várad. Szalontán.

—*—

[67.]

SZALONTA, január 2. 1849.

Kedves Sándorkám! Elhagyván az afféle boldog újesztendő-féle jó kívánatokat, simpliciter csak azt akarom megírni, mily dicsőségesen jól esett nekünk, Pestről haza érkezett vándoroknak, rég itt heverő soraidat megtalálni, melyekben földi mennyországod második stádiumának bekövetkeztét velünk tudatod.

Ha hazajövetelem óta tökéletes testi és lelki lethargiában nem sínlódném, most egy hét országra szóló „purpureas spargam flores“-szel lepnélek meg, de így csak nézek, gondolkozás nélkül, mint a harangozó a torony ablakából. Nálam, ha a test szenved, rendesen a lélek is czudarkép bágyadt.

Közelebb oly vakmerőségre, — vagyis makverőségre — vetemedtem, hogy 30 pengődet póstán elküldtem: te nem írtad, vetted-e vagy elvesztettem szerencsésen, s lesz módom a bőjtülésben?

Nem írok többet, mert nem vagyok képes a conceptizálásra, csak még azt, hogy a kis Zoltánt csókolja keresztapája, főleg és kiváltképen való módon pedig keresztmamája, ki erős kegyetlenül veri falba fejét, miért hogy még egy pár nappal tovább nem maradt nálatok.

Remélem, hogy a kis komámasszony nem betegebb, mint ilyen esetben divat, — remélem, hogy te ezt nekünk rögtön megírod, ellenkező esetben te ne reméld, hanem higyed, bizonyosabban mint a szentírást, hogy első alkalommal meg fogsz általam hajtalanítódni.

Caeterum Isten áldjon meg benneteket a szentháromság külön, a magyarok istene külön, s e drasztikus jó kívánat után vagyok a ki voltam és leszek barátod

ARANY JÁNOS.

BORÍTÉK: Petőfi Sándor honvédkapitánynak keresztkomailag. Debreczenben, Színház utca 2555. szám.

—*—

[68.] DEBRECZEN, (à la Szalontha) januárius 7. 1849.

Kedves Jánoskám, te nagy papirosra írtál nekem, én még nagyobbra írok, te keveset írtál, én még kevesebbet írok. Nem is reméltem, hogy valaha még írunk egymásnak, mert már bizonyosnak hittem, hogy Windischgraetz elcsípett Pesten s besorozott cserepárnak. Hál' istennek, nem úgy történt. A haza elveszett ugyan, de te legalább megmaradtál. Bizony, ad vocem kapanyél, kedves barátom, kutttyául vagyunk . . . de ne búsulj, én még élek, s kardomat nem húztam ki hüvelyéből, és ki fogom húzni, s ki tudja, kardommal együtt mit húzok ki a hüvelyből, milyen diadalmak fognak ragyogni

e kard élén! De mielőtt hazámat menteném meg, meg kell mentenem családomat, és ezt a ti segítségtek nélkül talán nem tehetem. Azért figyelj. Nem kérlek, mert ha barátom vagy, kérelem nélkül is teljesíted, a mi tőled telik, ha barátom nem vagy, kérelmemre sem fogsz tenni semmit, és én nem csak hiszem, de tudom, hogy barátom vagy, tehát minden kérelem nélkül előadom szándékomat. Feleségemet, mihelyt egy kicsit fölépül, gyermekével együtt hozzád szállítom jobb idők bekövetkeztéig, bízván őket a ti gondjaitokra. És ebben úgy hiszem semmi nehézség sincs, ez megtörténhetik, de a fődolog az, a mi következik. Nekem, meglehet, hogy távoznom kell, s nem tudom mikor? tán ha ma nem, holnap. Napam is haza fog menni, mert tennap úgy összevesztünk, hogy csaknem pofozásra került a dolog, sőt ennél is többre. Feleségem tehát egyedül maradhat itt gyermekével, s egyik oly tehetetlen, mint a másik, és nem lesz senkiök egész Debreczenben. Azért (ha engedik körülményeitek!) küldd vagy hozd ide komám-asszonyt, hogy együtt legyen feleségemmel vagy két hétig, mikor aztán Szalontára mehetnek mind a ketten sőt hárman vagy is harmadfelen. Ha nem jöttök, nem fogok zúgolódni, mert tudni fogom, hogy teljes lehetetlen jönnötök; ismerlek benneteket. Sőt még azt is hozzá teszem: ha jöhettek, de csak igen nagy áldozattal, úgy ne jőjjetek, mert nem tudom, lesznek-e valaha képesek nektek igen nagy áldozatot meghálálni? legfőlebb annyit ígérhetek, hogy a költséget levonom abból a pénzből, melylyel én tartozom nektek. Többet nem szólok erről. A huszonöt pengőt eltagadom, hogy nem kaptam meg; megkaptam ugyan, de én eltagadom; hírért sem hallottam annak a levelednek, melyben az a pénz volt. Zoltán

fiam csókolja keresztanyját, kedves keresztapjának pedig nagyokat prüsszent a Én meg azt izenem neki, hogy minél előbb írja meg a verset rája, ha még oly podagrában vagy lethargiában van is. Isten veletek mindnyájatokkal! tisztelünk csókolunk illendőképen; s elvárunk benneteket akár személyesen akár levélben, a mint lehet. Én pedig vagyok kedves komád

PETŐFI SÁNDOR.

Arany János jegyzete 1858-ból: Deczember végén, ép a legválságosb időben Pesten voltam, nőmmel együtt, leginkább azért, hogy Vas Gerebennel ügyemet tisztába hozzam, a mi (úgy a hogy) sikerült is. Erre van ezézés odafent.

Nőm a felhívás folytán, sietett Debreczenbe s elhozta P. nejét, kis fiát, s a dajkát, kik aztán folyvást nálunk voltak, míg Petőfi katonáskodott. De ez csak később történt, lásd a következő leveleket.

BORÍTÉK: Arany János jegyzőnek barátilag, polgártársilag, komailag és mindenféleképen. Nagy-Várad. Szalontán. (Dunghillstreet, nro 7777, 5. amalát.)

— 42 —

[69.]

SCHWEINHAUSEN, január 12. 1849.

Sándorcám! Ha minden ennek előtte való és ezek utána következhetendő leveleidet pecsételetlenül hagyta volna is, csekély egyéni véleményem szerint egy kis ildomoság volt vala tőled, legutolsó leveledet, mielőtt az útnak indítád, körülnézni és *lepecsételni*. Úgy van barátom, azon levelen én nem a szokott P. S. betűket, hanem a szalontai kir. pósthivatal koronás pecsétjét s e szavakat találtam: *pecsét nélkül érkezett*. Hajlandó

vagyok hinni, hogy ezt te épen nem különczkedésből, hanem afféle geniális feledékenységéből tetted, mely hibád ezennel komolyan megrovatik.

Már a mi a levél érdemét illeti (ha ugyan abban valami nemű érdem lappang) nem szükség megírnom, hogy azon kívánságtoknak, miszerint nőmet hozzátok elvigyem, eleget nem tettem, mert hisz akkor, ha eleget tettem volna, nem levelet, hanem egy pár testet és lelkét (a mi tulajdonkép csak egy) kapnál in natura, de azt még is meg kell említnem, hogy eleget nem *tettem*. Okaimat szóval lehetne csak elég bőven elsorolni, annyit azonban írhatok, hogy jó magam most is még a szobát őröm, nőm pedig két ízbeli utazása után megtanulta, mi az, háziasszonynak hajlékát hosszabb időre elhagyni, a mennyiben a debreczeni és pesti útunk alatt a cseléd és czimborái által tetemesen meglopottatódtunk, s hogy még jobban meg nem lopattunk (miután szekrényünk is felferetett) azt csak a tolvajok generositásának és loyaltitásának köszönhetjük. Azonban a fődolog nem az, hogy mi történjék az általad írt két hét alatt, hanem mi történjék a két hét után. Tehát térjünk a fődologra.

Hogy kedves komámasszony és kisdede nálunk, míg a vész minket is el nem sodor, *kitelhető* szíves ápolásban fog részesülni, erről szó sincs. Régen megszoktuk már egymást úgy tekinteni, mint egy családot s a mi mienk az tietek is egyszersmind és viszont. A mi a költözködés módját illeti, ha Petőfi Sándor, akkor, midőn neje utazható állapotban leend, még Debreczen magas kőfalai közt dégál, akkor ő fog bizonyosan Szalontára szánkázni. De ha már akkor ott nem lehetne? Várjunk csak!

Ha nincs Debreczenben oly meghitt embered, kinck örökdedése alatt nőd e kellemetlen útát megtehetné, meg-

írod ücsém, bizonyosan a napot, melyen túl Debreczenben maradnia nem szükséges, s ha csak az inaimat bírom — vagy rectius — az inaim engemet bírnak, akkorra bemegyek, illetőleg bemegyünk. De mint-hogy igen szeretnék tégedet még egyszer s talán utoljára Szalontán látni, ezen esetet (hogy t. i. én menjek a kis komámért) tedd szükségtelenné, az által, hogy maradj egy pár nappal tovább Debreczenben (s miért ne lehetne ez?) és hozd el magad, mihelyt veszély nélkül lehet. — Ha jó út (plane szánút) lesz, Szalonta Debreczentől nincs nagyon messze, mert az ember nem kerül Váradnak, hanem Szent-Márton alatt letér és Sass, Szakál, Ugra, Geszt helységeken keresztül egyenesen Szalontára jó, mint ezt a mappa bölcse megmutatja. De rossz útban világért sem tanácslom ez utat, annál kevésbé, mert fogadót sem talál az ember rajta. Ergo okosan. Mindazáltal nem tanácsolnám, hogy szállásokat Debreczenben felmondjátok, vagy potom áron kiadjátok. Meglehet barátom, hogy tavasz előtt még innen is futnunk kell, s ily esetben az arab rege szerint az lenne jó, ha az embernek minden városban volna egy háza. Arad s az erdélyi szélek, különösen Hunyadmegye, hová az Urbán vert serege állítólag vette magát, innen nincs távol, nemzetőrseregünk Bihar szélén őrködik ugyan, hogy valamely beütést Zaránd felül fentartson s megakadályozzon, azonban, ámbár teljes bizodalom van a nemzetőri példás vitézségben, nem merném mint bizonyost jóslani, hogy még e télen, a még eddig szűz Bihar délkeleti oldalát meg nem szeplősíti az ellenség nyoma, annál inkább, minthogy az egész idáig terjedő oláhságban folytonos támaszt és gyarapodást talál; s Arad ne-talán elfoglalása után (honnan most semmit sem hallani)

a Várad vagy Debreczen felé nyomuló ellenségnek épen torkában vagyunk. Azért, öcsém, jó lesz a debreczeni szállást, ha nagy áldozattal nem esik, fentartani, hogy szükség esetére mi is *mindnyájan* oda menekülhessünk.

Ezt azonban ne gondold, hogy elijesztés végett írtam. Önzésből írtam barátom, hogy ha Debreczenbe futnom kell, miről már komolyan gondolkoztam, szállásom, et quidem ingyen szállásom legyen.

Szakaszsz időt magadnak öcsém, és pótolj ki nekem azon három hírlap hiányát, melyekre előfizettem, de a melyek betűit nem tudom mikor fogom olvasni. Rettenetes helyzet! Jó hírek, leverő hírek, enyhítő hírek, agyonütő hírek — ez mindig így megy. A tábornál is követelem tőled, hogy minket (már minket és *titeket*) folytonos újságokkal tarts, különben az iszonyú bizonytalanság miatt rakásra halunk. — És most áldjon meg a teremtő. Jőjj magad és minél előbb . . . már csak azért sem ígérem meg, hogy én megyek el, az az, hogy már én la, imádott barátod

ARANY JÁNOS.

BORÍTÉK: Petőfi Sándor honvéd kapitánynak barátilag bevény mellett. Debreczenben, Színház-utca 2555. sz.

—*—

[70.]

Szalonta, den 12. Jänner 1849.

Kedves barátom! Már lezártam mai napon írt s még ma útnak indulandó leveledet, sőt póstára is tettem, sőt be is soroztattam és rá, hogy biztosabban kezdedhez jusson, recepicét váltottam, midőn eszembe jutott valami, a mi engem s általam, úgy hiszem, téged is, nagyon

érdekel, a mit már régebben is akartam tőled tudakozni, s a mit hosszú pórázra bocsátani nem tanácsos. Nevezetesen én közelebb Pesten lévén Gerebennel számot vettem, s ő adósom maradt 564 pengővel. A 64 pengőt megadta, az 500at azonban megfizetni nem tudta; volt ugyan a Pestmegye-pártfogása-alatt-álló-hazai-első (és utolsó?) takarékpénztárban, melynek igazgatója Fái Fáy András, aligazgatója *ellenben* Simontsits, betéve 1000 pfrtja, de mivel felmondva nem volt, ahhoz nem juthattam. Nem volt hát mit tenni, mint némi biztosításom tekintetéből (miután a takarékpénztárnak még is több hitele volt előttem, mint V. Gerebennek) az 500 pengőt ottan nevére iratni, a mi meg is lón, és a könyvecske nálam van. Egy hónapi felmondás kellene, úgy kapnám meg a pénzt. Azt szeretném hát már most tudni: volt-e a takarékpénztárnak annyi esze és becsületérzése, hogy Jelasich elől elkotródják, vagy ott maradt és már most a *libellust* megehetem akár főve, akár nyersen? azon alig remélt esetben, ha a t. pénztár Debreczenbe talált menekülni, „nem kérlek, mert hisz te értem kérelem nélkül is megteszed“ — cselekedjél ilyeténképen:

1. Menj el oda és 500 pfrt tőkémét mondd fel.

2. Mondd fel, ha lehet rögtön, akár mennyit vonnak le belőle. Ezen esetet nekem írd meg, hogy én a könyvecskét neked elküldhessem, mert annak előmutatása nélkül csak Windischgräcz herczegnek fizetik ki, te pedig az nem vagy.

3. Ha levonás mellett sem lehetne rögtön felmondani, hanem az egy hónapi kontumáczsiát okvetlen ki kell állni, akkor mondd fel egy hónapra, majd én valakit megkérek a felvételtre.

4. Ha nincs ott a takarékpénztár, járj végire, hol van.

Isten veled édesem, a viszontlátásig btod

ARANY JÁNOS.

BORÍTÉK: Petőfi Sándornak barátilag. Debreczen. Színház-utca 2555. sz.

—*—

[71.]

SZALONTA, január 26. 1849.

Kedves komámasszony! Nem tudom illő-e vagy sem kegyedhez levelet intéznem, de azt érzem, hogy a viszony, mely Sándort és engem egy idő óta oly szorosan kapcsolt, ily könnyen meg nem szakadhat, azért kérem türelmét e sorok átolvasására.

Sándornak *legutolsó* levelére én rögtön válaszoltam s megírtam a válaszban, mit és mennyit tehetek jelenben kegyetekért. Pár nap múlva jöttek Egressyék, nőm Egressynének megmondta, hogy maga fog elmenni kegyedért, csak tudassák, mikor menjen. Értésemre esett, hogy Sándor csak 20-ika táján távozott el Debreczenből, tehát lehetetlen, hogy levelem, mit 12-én tettem póstára, s Egressyék, kik valami 18-án értek oda, őt ott ne találták légyen, azóta én várok levelet, de Petőfi Sándor bár Nagy-Váradon keresztül utaz Erdélybe, engem egy betűre sem érdekesít. Ennek, véleményem szerint, egyéb oka nem lehet, mint az, hogy talán tőlem nem olyan levelet várt, talán az abban említett akadályokat, valami csinos elutasításnak vette, vagy mit is gondoljon az ember? Hogy rögtön nőm nem mehetett, annak okát megírtam, — magam beteg valék, házunk tele volt katonával... de hát ez azt teszi-e, hogy megszűntem

P. Sándorért melegebben érezni, mint valaha? Adtam-e okot neki, hogy rólam ilyes czudarságot feltegyen? Ha adtam, miért nem szűnt meg akkor barátom lenni, ha nem adtam, miért kétkedik őszinteségemben? Mert hogy irántam hűlni kezd, vagy plane meghült, arra egyéb bizonyítvány nem kell, mint válaszának elmaradása. Ám legyen. Ő szötte a viszonyt, ő eltépheti. De csalódik, ha azt hiszi, hogy e bánása által engem nyakáról lerázhathat; ha azt hiszi, hogy ha barátomnak neveznem nem szabad, kitörli belőlem a szeretetet, melylyel rajta az ábrándozásig csüggök. Ő tegyen, a mi neki tetszik, én elnyelem fájdalmamat — s így tovább — — —

Azonban, édes komám, higgadt vérrel megolvastva, a mit eddig írtam, úgy hiszem, hogy mind az idéetlen agyrém. Ő nem írt ... isten tudja mért? én írok most s írom azt, hogy ha kedves komám reméli csekély körünkben magát feltalálhatni, írja meg azt *nőmnek*, ő azonnal repül kegyedet, míg zordonabb időjárás nem következik, hozzánk elszállítani. Ha semmi levelet nem kap nőm, az, meglehet, kegyed tűrhető helyzetét tolmácsolja, de könnyen megfogható, hogy ránk nézve oly félreértésre adna okot, mintha viszonyaink csakugyan megszűnő félben volnának.

Isten minden jókkal áldja kegyedet, fogadja nőm csókját, s az én őszinte tiszteletemet. Alázatos szolgálója, különben szerető komja

ARANY JÁNOS.

[72.]

DEBRECZEN, február 14. 1849.

Kedves öcsém, illetőleg bátyám! élsz-e még? én még élek, pedig ott jártam, a hol a halál kézzel-lábbal dolgozott, s dőlt belé az ember, mint a bögőbe a huszas. Bem táborába tettem át magamat s Bem adjutánsává tett, s csak az tudja, mi a csata, a ki Bem oldalánál van, mint én voltam öt véres ütközetben. Hadi tetteimről szerényen hallgatok, csak annyit jegyzek meg, hogy hozzám méltólag viseltem magamat; ez úgy hiszem elég. Jelenleg mint futár vagyok Debreczenben s egy pár nap múlva ismét lódulok vissza. Feleségemet s fiamat, mikor Erdélybe mentem, hozzátok akartam vinni, csak az utósó napon határoztuk el, hogy itt maradunk Debreczenben és ez volt mindnyájunk szerencséje, mert Szalontáig mind a ketten elfagytak volna. Itt laknak Vörösmartiek-nál, mind a kettő egészséges; feleségemtől ne vegyétek rossz neven, hogy nem tudósított benneteket, szegény, semmit sem tudott csinálni bújában. Képzelhettek napjait, melyeket itt töltött, míg én a csatatéren voltam. S hogy én nem írtam nektek Erdélyből, azon sem fogtok föl-akadni, ha megmondom, hogy feleségemnek is csak egyetlen egy levelet írhattam az események rendkívüli össze-tolulása miatt. Hogy szeretlek benneteket, bizonyítja e levelem, bármily rövid lesz nem gyerekség csak néhány perczet is kiszakítani időmből, midőn az oly rövid s a boldogság szárnyain oly gyorsan röpül. Tudod, mindig édes volt előttem a családi élet, de soha oly édes, mint most, midőn elmúlt csaták után és új csaták előtt ölelhetem feleségemet, fiamat. Isten veletek! ölelünk, csókolunk benneteket! írtál-e már a keresztfiadnak vagy egy verset? írj isten hozzád! igaz barátod

PETŐFI SÁNDOR.

[73.]

DEBRECZEN, február 22. 1849.

Kedves komám, rövid de nagy fontosságú lesz levelem. Feleségemnek minden áron hozzátok kell mennie; magam szeretném őt Szalontára kísérni, de ő holnap még nem indulhat, s nekem holnap mennem kell Erdélybe. Ha egy kis barátság van bennetek, megteszitek értünk, hogy bejöttök, mihelyt jöhettek e levelem kézbe-kerülte után, s elviszitek magatokkal feleségemet és gyermekemet. Igen-igen kérlek erre; hogy őket aztán gondjaitokba ajánljam, az fölösleges. Én Bemhez megyek vissza. Tisztelünk csókolunk benneteket!

A nem sokárai viszontlátásig! barátod

PETŐFI SÁNDOR.

NB. A jóféle bundákból annyit hozzátok, ha jöttök, mennyit csak összeszerezhetek.

Arany János jegyzete: E levél folytán nőm azonnal Debreczenbe sietett s elhozta P. családját: a nőt, gyermeket és dajkát.

— 42 —

[74.]

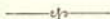
LUGOS, április 21. 1849.

Kedves barátom, tennap és tennapelőtt a feleségemnek írtam; kérd meg őt szépen nem az én nevemben, hanem a tiedben, hogy bocsássa meg, hogy a harmadnap alkalmat a te néked való írásra használom; már csak veled is óhajtok szóba állani. De nem ez a fődolog, hanem az, hogy elkezdtem a levelet s nem tudom, mit írjak. Egy pár nap óta tökéletes szélcsend van a háború tengerén, s mi ülünk és unatkozunk. Be kell itt várnunk seregünknek egy és nagy részét, csak miután egyesül-

tünk, fogunk ismét verekedni, ha ugyan lesz kivel, mert az ellenség minden felől infamiter nyargal előlünk. Te Jankó, vigyázz egy kicsit azokra az én kis enyéimre, „ne quid respublica detrimenti capiat;“ még azt is megengedem, hogy a nevemben megcsókold őket, csak vigyázz rájok, ámbár a milyen ügyefogyott fellownak ismerlek, inkább ő nekik kell reád vigyázniok. Írtál-e már verset a keresztfiadra? — Dolgom lesz, hinak be a generálishoz, nem folytathatom tovább. Tisztelem a tisztelendőket! isten veletek! barátod

PETŐFI SÁNDOR.

BORÍTÉK: Arany Jánosnak, Arad. Szalontán.

[75.]

DEBRECZEN, május 6. 1849.

Kedves barátom, nekünk innen egyenest Pestre kell mennünk, holnap korán reggel megyünk. Sok okunk van rá, legfő az, hogy szegény jó apám, meghalt, s édes anyámról semmit sem tudok. Rendbe kell hozni földült családi ügyeimet. Szedjétek össze holminakat, s tartsátok készen, mire visszajövünk vagy valakit küldünk. Nem szükség, hogy kérjelek benneteket, hogy legyetek szülei kis fiacskámnak, míg ismét szülei kezébe kerül. Körülményesebben majd szóval értekezünk, ha Pestre jöttök. Verd a vasat keményen, de hirtelen, ne-hogy elkéssél. Tőlem igen kevés telik ügyedben, de a mennyi telik, azt megteszem, elhiheted. Isten veletek! barátod

PETŐFI.

Arany János jegyzete 1858-ból: Petőfi és neje Debreczenbe, onnan Pestre mentek; a gyermek és dajkája még Szalontán maradt.

„Verd a vasat“... hivatalért a ministeriumnál, melyet később (fogalmazóság) meg is kaptam. Bár ne!

—*—

[76.]

PEST, május 17. 1849.

Kedves barátom, oly csapások érnek, melyek megsemmisítenének, ha csupán fiú volnék s nem férj és apa is. Alig egy hete, hogy megtudtam apám halálát, s holnap anyámat temetjük el, azt az anyát, kinél jobbat soha nem teremtett az isten, s kit én úgy szerettem, mint soha anyát nem szeretett senki. Sem apám, sem anyám többé! s e két csapás oly hirtelen jött egymás után... Egészséges-e fiam? Írd meg ezt a legelső postai alkalommal. Leveledet címezd a pesti térparancsnoksághoz: kerepesi út, Mátyás-fogadó. — Budát ostromolják a mieink, de még nem vették be. — Őrnagyi lemondásomat nem fogadták el; három hétre szabadságot adtak; itt töltöm-e azt el vagy máshol? nem tudom, most átaljában semmit sem tudok. Lovászom csak maradjon a lóval Szalontán további rendelkezésemig; adj neki vagy hat pengő forintot. Hát te végeztél-e valamit a ministeriumnál? írd meg ezt is. Én nem tehettem értted semmit, mert azon vettem észre magam, hogy nagyon kegyvesztett ember lettem, a miről máskor bővebben. Isten veletek! ölelünk, csókolunk beneteket írj tüstént! barátod

PETŐFI SÁNDOR.

Arany János jegyzete 1858-ból: „Lovászom...“ Bemtől kapott egy lovat, mely egy huszár ügyelete alatt jó darabig nálam volt, rendes álladalmi tartáson.

—*—

[77.]

SZALONTA, május 23. 1849.

Barátom Sándor! Mélyen hatott rám a csapás, mely most másodizben s oly rögtön az előbbi után sújtá fiúi szivedet; annál mélyebben, mert alkalmam volt Debreczenben malheurjeid vázlatát hallani, melyeket ugyan csak te fogsz nekem, úgy, a mint én szeretem, elbeszélhetni.

Fatalis dolgok, öcsém, fatalis dolgok! Az ember nem tehet mást, mint elmondani az „allah kerim“ és tűrni! — „Add meg a hamvagnak, a mi a hamvaké, — azontúl légy férfi!“

Én is elvetém a kockát, azt tettem, amit életemben eddig soha, jelentettem magamat hivatalért. Folyó hó 19-én vettem Szemere levelét, fogalmazónak nevez a belügynél. El kellett fogadnom. Szalontán semmi, de semmi kilátás többé a *mindennapi kenyérre*. Holnap indulok Debreczenbe, nyakamba venni a nem ismert jármot, most még csak egyedül. Családom nem mozdulhat oly könnyen, nőmet egy időre el kell hagynom. Ő itten el fog adogatni holmit, s mivel eddigi szállásunkhoz semmi jogunk többé, kibérlend valamely szobácskát s ott megvonja magát. Meddig, isten tudja, lehet rövidebb, lehet hosszabb ideig, a szerint, a mint a *házi és hazai* körülmények alakulnak.

Zoltán egészséges, mint a makk, s már nagy előmenetelt tett az enni tanulásban, dajkája még ugyan

az, s különben semmi kifogás ellene, csak hogy nem akar feleségemnek szót fogadni s a gyermeket engedelem nélkül el-elviszi, ő tudja hová. Ezért nőm már több ízben dorgálta, de a jó dajka kedélyesen kineveti.

Mást azonban nem kapni, tehát túrni kell neki.

Azonban kedves öcsém, egy pár szót, a legőszintébb barátsággal. Megértetted házi körülményeimet, s tán ki is olvastad a fejér sorokból, hogy a szokatlan állapotban, melybe feleségemnek kilencz évi csendes és nyugalmas házi élet után jutnia kell, nem fog ő elegendő lelki nyugalommal, de nem fog elegendő anyagi eszközökkel sem (minők szállás, ház és cselédtartás) bírni a végre, hogy leggondosabb ápolást igénylő kisedetekre anyai gondot fordíthasson, s e tekintetben azon felelet terhét hordozhassa, mely ily esetben reá hárul. Az atyai szeretet fog veled eszközt és módot találtatni, mely által e bajon segítve legyen.

Mi a gyermeknek nálunk maradásáról az előtt is szólottunk édes nőddel, de mindig kivételt tettem azon esetre, ha nekem Szalontát el kellene hagynom, mert akkor egy család körülményeinek teljes megváltozása sokkal nagyobb erkölcsi és anyagi teher, hogy sem a mellett még ily lélekismeretes felelőséget elviselhetne az ember.

És végre lovászod? Írásbeli rendeletedet nem mutathattam neki. Nagy nehezen tartóztattam egy darabig szóval; 2, 3—4 nap a major úr még sem jó. Nem lehetett megtartani szóval. Vártam leveledet, nem jött. Végre kitört: „ő huszár, őt nem azért teremtette az isten, hogy egy döggel Szalontán vesztegeljen.“ Nem volt mit tennem, szavamnak nem hitt. Elbocsátottam, utasítván a debreczeni térparancsnöksághoz. Az óta nem

tudom hol van. A lovat sem hagyta el, az ő rá van bízva, úgy mond, hogy vigye Debreczenbe.

Ujságul írhatom a muszka háborút, s a francia interventiót a római köztársaság ellen. Megértük, hogy mi legyünk legszabadelvűebb nép Európában.

Isten áldjon meg, édes Sándorom. Nőmet egy pár hét alatt még talán a szokott szálláson találod, azontúl nem tudom hol? „Veteres migrate coloni.“

Öllelek ezerszer. Őszinte barátod

ARANY JÁNOS.

BORITÉK: Petőfi Sándornak Pesten. Térparancsnokság, kerepesi út Mátyás fogadó. (A hely és lakezím idegen kézzel át van húzva s oda írva: Ungarischen Platz-Commando in Pesten. Budán. A „Buda“ ismét át van húzva.)

— — — — —

[78.]

SZALONTA, május 27. 1849.

Kedves barátom. Itt vagyok ismét Szalontán s egy pár nap alatt ismét Pesten leszek „czakonpak.“ Szállásom a kerepesi úton a Marczibányi-házban a magyar színház közelében lesz. Ott lakik Egressy Gábor is. Ő öt szobát vett ki, de neki csak háromra van szüksége, abból kiad kettőt (konyha is van hozzá), ezt a kettőt mi nektek szántuk. Komámasszonynyal szóltam e felől, de ő nem akar bele avatkozni, rád bizza. Ha jónak látod, írv tüstént Egressynek, hogy megtartod. Csak annyit mondhatok felőle, hogy olcsóbb szállást egész Pesten nem fogsz kapni, jó helyen is fekszik. De — ha meg akarod tartani — írv tüstént Egressynek, nehogy elkapják. — Ide mellékelt lemondásomat add be a hadügyministeriumnak, s mondd meg Korponai alezredesnek, hogy lemondásom írásbeli elfogadását s érdemjelem ok-

levelét te neked adja át: te aztán majd felhozod Pestre. — Eredj el Szentpáli térparancsnokhoz, s kérd meg őt igen szépen a nevemben, hogy lovamat adja el árverés útján. Légy jelen te is az árverésen, s megmondhatod a vevőknek, hogy az a ló Bem csatalova volt, ő adta Petőfi-nek s Petőfi most eladja, hogy árán kenyeret vegyen magának! A pénzt vedd át s hozd föl Pestre. — Tedd meg ezeket a szívességeket, édes barátom, ha egy kis fáradságodba kerül is; nagy jót fogsz velem tenni. Ha elvégezted, írd meg nekem Pestre az eredményt. Leveléd átadandó lesz Pesten Egressy Gábornál a fölebb említett házban. Isten veled! ölel barátod

PETŐFI SÁNDOR.

Arany János jegyzete 1858-ból: „Szalonta...“ Petőfi Szalontáról ír nekem, mert én már Debreczenben voltam, mint ministeri hivatalnok, de családom Szalontán maradt, Petőfi gyermeke is, kiért most Szalontára ment. Az Egressy-féle szállást — midőn Pestre mentem, nem találtam elég tágasnak családom számára; másutt fogadtam tehát (Úri utca Horváth ház, de nem az Edmund-féle) hol Garay is lakott. Egyébiránt én a ministeriummal Pestre mentem ugyan, de családom mind Szalontán maradt, mert nem akartam kitenni a mind inkább bonyolódó állapotnak. Innen, a kivett szállást el se foglaltam, hanem Garay barátom szívességéből az ő lakásán bírtam egy szobát. Azon hírre, hogy az orosz Debreczennél van, családom miatt aggódva, (júl. 1.) Szalontára siettem, miután erre, illető főnökömtől engedélyt eszközöltem. Nem is mentem többé vissza. Mikor a belügyministerium Váradra tétetett át, berándultam én is, s ott voltam vagy két nap, de következett a Nagy-Sándor csatavesztése Debreczennél: az egész Várad futni indult, s én is visszavonultam Szalontára. Petőfit Pesten láttam utólszor.

[79.]

MEZŐ-BERÉNY, július 11. 1849.

Kedves barátom, az napon, melyre hirdettük a népgyűlést, a melyre föllovalt volt bennünket Kossúth, hogy fanatizáljuk a pesti népet a főváros környékén vivendő véres, elhatározó, utolsó leheletünkig tartó csatára, hol Kossúth maga is jelen lesz, s ha kell, meghal Pest romjai alatt stb. mint ő maga mondá: ugyan az napon adta tudtára a kormány a fővárosi népnek — hegedű szóban persze — hogy eszeágában sincs Pest környékén harcolni még kevésbbé ott hagyni becses fogát, hanem az első bokor zörrenésére el fog eblábolni világtalan világig, hol Árpád óta nem volt ellenség, s hol hazamentő irhája nagyobb biztosságban lehet. Én ezen komiszásra teljes eróm és tehetségem szerint dühbe jövén, s megemlékezvén még előbbeni sebeimről is, kaptam magamat, fölszedtem sátorfámat s másnap családommal együtt ide e békési magányba bújdokoltam azon óhaj-tással, vajha soha többé a nyilvános életnek még csak küszöbére se kényszerítene sorsom; s most itt vagyunk, s a mely percekben végkép felejttem, hogy hazám is van, tökéletesen boldog vagyok. Hát ti mit csináltok, hogy vagytok? add tudtomra, valamint azokat is, amik az utóbbi időkben a világon és Magyarországnban történtek, mert én, mióta Pestet elhagytam, semmit sem tudok. Te még is csak közelebb állasz az eseményekhez vagy legalább a hírekhez. Írj mielőbb. Az utolsó pósták ide Gyula és Csaba. Isten veletek, ölelünk benneteket! barátod

PETŐFI SÁNDOR.

Arany János jegyzete 1858-ból: . . . „népgyűlést.“ — Pesten laktomban egy nap hozzám jő Petőfi, hogy hivat Kossúth. Petőfi, én, Egressy, Vas Gereben s mások megjelentek.

(Akkor láttam Kossúthot először, legalább oly közelről, hogy kényelmesen vizsgálhattam vonásait.) K. egy mondókát tartott, hogy a haza veszélyben van, a népet fanatizálni kell kereszties hadra stb. Mi eljöttünk, de nem vettem észre, hogy valamelyünk valami nagy dolgot tett volna és én már útban voltam családomhoz, talán másnap indultam is.

Mező-Berény az Orlay-Petrics szülőinek lakhelye, kikkel Petőfi rokonságban volt.

És ez hozzám *utolsó* levele Petőfinek. Mező-Berényből Váradra, s onnan Erdélybe ment, hogy Bemhez csatlakozzék; de útját nem Szalontának, hanem Ugrának vette, mely falu attól oldalvást esik. Ott a papnál volt szállva, s a pap néhány sorban megírta nekünk, az ő megbízásából, hogy köszönt, és hogy megy Erdélybe. Ez volt utolsó izenete. Miért nem jött Szalontára? mert Berényből Váradra egyenessebb amúgy, s ő sietett — meghalni!

III.

HAT LEVÉL TOMPA MIHÁLYTÓL.

(1847—1848.)

[80.]

BEJE, június 14. 1847.

Isten áldjon meg, édes barátom! Tökéletes igaza volt Petőfinek, minden teketória és czeremónia nélkül kellett volna hozzám berontanod, minden kopogtatás nélkül. No de se baj! én kezdem el, s mindegyre megy a dolog.

Pesten karöltve sétálgatván Sándorral: egyikünk szólt: tudod-e, ki hiányzik közülünk? A másik felelt: Arany Jancsi! És igazunk volt; hiányzottál közülünk épen úgy, mint én közületek most, midőn együtt valátok. És ha csak mindhárman együtt nem leszünk: hiányos lesz a társaság.

Szeressük egymást, édes barátom!

Én református pap vagyok; csendes és zajtalan élttem folyama; nincs semmi fény, máz és ragyogvány állásomon; s „én ezt nem fájlalom“ Kazinczyval. Bibliámnak és lantomnak élek, s valahányszor szép ének üti meg füleimet, magamét elvetem s más hárfáját hallgatom. — Örömmel hallgattam a TOLDI-ról is a hírt, magát még ő Miklósságát nem láttam, még is igen igen örülök neki. Barátom! én azt tartom: akárki írja, csak legyen; csak az irodalom emelkedjék! S igazam van! Tudom, hogy TOLDID felette jó, mert Arany Jánost nem dicsőítették volna ezek a jó urak úgy, ha tökéletesen meg nem érdemlené. Írj, írj, édes barátom! többet sokat ilyet, hogy áldjon meg a lant és a nemzet istene!

Nagyon megörvendeztetett leveled, s lelkekre mondom, ha még néhány napig nem írsz: enyémet fogod kapni.

Tehát Sándorunk szerencsével, vagy legalább reménnyel járt Szathmárban? Ezen örülök! Elmegyek, barátom! akkor el! Te és Jókai vőfények lesztek, én a pap; nem dicső dolog lenne-e ez?

Bizony, bizony czudar dolog ez a negyven mértföld! és kivált ha az ember nem „szabad“! mert hiszen még ez a tér Szemere Pállal „csak egy arasz sem lenne lelkünknek;“ de a szabadság! Úgy látom, barátom, mindketten ennek vagyunk nagy híjával; s én még a pénznek is! Engem nem áll a királykép, mint én sem állhatom azt. Hanem ez csak gyerekség! Azért látjuk, látnunk kell egymást!

Sándor már nincs ott. Legalább sorai azt mutatják, hogy mikorra ez a levél néhány kehes póstáló kegyes gráciájából hozzád jut: ő már az óperenciás tengeren is túl lesz!

Most már többet nem írok; vigyék meg őszinte meleg kézszorításomat és barátságomat neked e sorok, melyért te is küldd a tiedet cserébe; és szeressük egymást igazán! Isten veled! isten veled! igaz barátod

TOMPA MIHÁLY.

—*—

[81.]

BEJE, augusztus 1. 1847.

Édes lelkem Jánosom! Petőfi felkért az ÉLETKÉPEK-hez jövőre, nem is vonakodtam; annyi okvetlen igaz, hogy Jókainak dolgozni fogok. De hogy Imrének is nem küldök-e azért hébe-hóba egy-két verset, még bizonyosan nem tudom; bonyolódott viszonyaim vannak Imrével, annak kifejlésétől függ az utolsó.

Én nem bálványozom a pénzt, de bőségben nem vagyok, s gyakran igen nagy szükségem van rá. Ezt értheted, midőn tudod, hogy szegény kálvinista pap vagyok, és mindenek felett *új gazda!* Ha én kizárólagosan Jókainak írok, keresek minden hóban 7 frt 30 krt, s mi az? Többet nem szerezhetek, pedig hatszor annyira is szükségem volna gyakran. Micsoda jellemtelenség volna abban: mindkettőnek írni? Semmi! Becsületes keresetmód! Azonban a dolog bővebb fejleménye mutatja meg a dolgot. Barátom! fájdalmasan fogod megösmerni majd, hogy az irodalomban vásáron vagyunk; fájdalom, hogy így van, de nincs máskép; egyébaránt engem adott szavam határoz mindig, azt megtörni nem szoktam, nem tudom.

TOMPA MIHÁLY.

—*—

[82.]

BEJE, október 28. 1847.

Kedves barátom! Egy kissé tovább húzódott válaszlásom, mint akartam, azonban azt hiszem, még most sem késő. Lásd, megvert engem az Isten! Eddig csak azt tudtam, hogy nem jó a tűzzel, meg a szerelemmel játszani, de most már látom, hogy a költészettel sem jó; addig irkáltam-firkáltam, hogy beteg vagyok, hogy csakugyan nekem jött egy fene nyavalya, s néhány nap óta szoba- és ágyörző vagyok.

Petőfiről egy betűt sem tudok. Nem ír, haragszik; pedig, biz isten, nincs oka. Én ígértem, hogy az ÉLETKÉPEK-be is dolgozom, szavamat meg is tartom; s van e panaszuk? Lásd Jancsikám! én elég verset csinálok, a melyet olyat; ha az ÉLETKÉPEK-nek kizárólagos dolgozó társa leszek, minden hónapban egy verset adhatok csak; nem nyögözése-e ez a szabadságnak? aztán én adós-ságba vagyok süllyedve, minden szabados eszközt használnom kell, hogy pénzem legyen, miért hát ez a kap-czáskodás? Add az ördögnek kis újjadat: egészen elkap. — Én kizárólagos embere vagyok Imrének, és ha akarom maradok; de én fél én-emet az ÉLETKÉPEK-nek adom, s ők nem elégszenek meg velem, hanem egészen kívánnak. Én írok mindenüvé, csak a HONDERÜ-be nem. Tapasztalat mondja ezt, és tanított meg, hogy ne kizárólagoskodjam. Aztán elvégre is, a mit ígértem, megtartom, szőszegő nem vagyok, mi kell tovább?

Kérlek, Petőfiről írd nekem sokat, mint van? Sokkal kevélyebb vagyok, minthogy ezt most, haragván reám -- ő tőle kérdezzem; de sokkal jobban szeretem őt, mint sorsa iránt közönyös lehessenek, tehát írd nekem a gazemberről! Őszinte barátod

TOMPA MIHÁLY.

[83.]

BEJE, deczember 1. 1847.

Kedves Jancsim! Legelőszür is azon balhiedelemből rántalak ki, hogy én haragszom. Mentsen isten!

Nem haragszom, és nem haraghatom pedig, mert: soha sem mondtam én neked, hogy Petőfivel ne közöld, a mit én neked írok, és ezt szégyen is volna mondanom. De nem írtam, nem írhattam neki, mert szédelegvén e széles világon: Szathmárban, Biharban, Erdélyben, nem tudom hova utasítani leveletemet, s ő, a gyönyörű madár, meg nem írta: itt lesz megállapodásom stb. Most már tudom, hogy Pesten van, de hol lakik? Azért, hogy ő Petőfi, ne gondolja, hogy az ostoba német levélhordó tudja lakását és ösmeri őt, ha fel nem tesszük a Nró-t. Végezetre pedig, nem bánom, hogy nem írtam, tudom, hogy az utolsó időben úgy tele volt lelke boldogsággal, hogy a barátság beszéde tökéletesen mellőzhető vala részéről. Csak ő írna már nekem pár sort Pestről, én is mindjárt hasonlót művelnék, — de haragunni? ettől sohsem voltam távolabb, mint most.

Boldogságuknak lelkemből örülök; adja Isten, hogy évekre nyúljanak a mézes hetek! Úgy látom neje írásaiból, hogy mély érzelmű derék hölgy, te is mondog; megérdemlették egymást! De bezzeg én, — mert illendő dolog itt magamról is megemlékezni — én hol kapok magamnak valami féle asszonyi állatot. Képzeltetlenség nehezen megy nekem ez a nősülés, sem szerelmes nem tudok lenni, sem nem bízom a tisztelt nőnemben; kik pedig Schiller úr szerint „égi rózsákon jönnek a földi életbe.“

Hanem hogy még egyszer Petőfire térjek, nem igen tartja a dominus a mit ír; azt mondja ugyanis, a

HAZÁNK-ban: ne nyaljuk-faljuk egymást más előtt, mert az igen czudar dolog, te pedig azt írod, hogy rettentő csókolóznak; no de ha téged és a tiedet nem tartják más-nak, azaz idegennek, ez szép tőlök.

Én pedig még most is azt mondom: hogy nem kizárólagosságra adtam szavamat. Azonban erről már annyit beszélünk, hogy „elég, talán sok is“ (Vahot S.)

Egy Szécsi Máriát én is írtam, de minthogy a pályázásra „dicsérő“ kell, ez köttetett ki világosan, az enyém pedig inkább „lehordó“, nem küldtem fel. És ugyan szűken írtak, három pályairat! Boldog lesz valami patvarista, vagy diákember! Az én Máriám is valami 50—60 strófa; középszerű história, jó lesz valamelyik lapba.

Hallom, vagy inkább olvasom, hogy népies dolgot írsz; én most tündéries ostobasággal vesződöm, s már úgy bele szoktam, hogy szinte rosszul esik lencsét enni. Mikor az EZER EGY ÉJSZAKÁT olvasni kezdi az ember, rettentőn csodálkozik az iszonyú nagyságú gyémántokon, később azonban úgy hozzá szokik, hogy *gyémánt-ökör* kifejezés sem hat rá. Vagy ha a KARTHUSIT olvassa az ember, fél könyvön majd megszakad a szive, azután kutyába sem veszi. Így vagyok a tündéri dolgokkal, belecsömöröltem.

Mit írnak én még neked, aranyos Jánosom? Hisz annyira az eszme világában, s oly légies testtel van még barátságunk,*) hogy környezetemről, apróbb körülményeimről mit sem írhatok. Lásd, ha láttuk volna már egymást, te azt kérdenéd: megy-e még a hajad? Én azt felelném: megy bizony, barátom, szinte kopasz va-

*) Csak 1852-ben látták először egymást.

gyok már! Hanem hiszen majd jó egy nagy nap, melyen — a sírok zárai felpattannak? — óh nem!.. hanem mi egymás karjaiba dőlünk, — addig pedig isten veled; csókollak téged és kedves teidet, a komámasszonyt, mindnyájotokat! Isten veled, igaz barátod

TOMPA.

— — —

[84.]

BEJE, február 7. 1848.

Édes barátom! Jól megvárakoztattál válaszzal az igaz, hanem mégis megbékélek veled, minthogy jó hosszú levéllel örvendeztettél meg. Soraid végén lehetetlen volt fájdalmasan el nem csodálkoznom, s engedd meg, hogy most csak erre válaszoljak, máskorra hagyván a többi.

Irod: hogy Petőfit rossz embereim környezik; meglehet, sőt bizonyos. Bizonyos az alacsony rágalmakból, melyek rám fogatnak, melyekről lelkem és ajkam mit sem tud; ne gondold barátom, hogy igen fogom magamat mosni, nem engedi ezt egy bizonyos fájdalmas büszkeség: hogy én, ki Petőfiről ezerszer elmondom azt, hogy még ilyen magyar költő nem született, abból mossam magamat, hogy én biz őtet nem becsmérlem. Az élet és világ ez alacsonyságát megszoktam, százszor hallottam már rám fogatni azt, mikor ingyen sem álmodtam. Ez nekem nem újság! Hanem, hogy Petőfi ezt hiszi: az már újság.

Fejébe verte valaki, hogy én *futtatni* akarok vele. Nem értem! én futni akarok magam, futtatni senkivel. Azonban, ha azon igyekezet, hogy mindig jobbat és tökéletesebbet akarok adni, ha azon gyönyörű dolgokhoz, miket Petőfi írt, hasonlót igyekezem csinálni, futtatás: úgy igen is futtatok nem csak Petőfivel, hanem

mindazokkal, kiknek csak egyetlen versét is szépnek láttam életemben. Már magát ezen futtatás eszméjét aljasság csinálta és gazság ragasztotta reám.

Megmondom én mi a futtatás: Sárossy KÉT MŰVÉSZ című darabját felolvassván valahol, ezt veté utána: *ezzel majd leütünk néhány Petőfit!* Ez a futtatás. Én ehhez nem értek.

Aztán mi baja Petőfinek akármiféle futtatóval? ha úgy fut, hogy elérí ötet, csak nyereség az egésznek, ha háta megett marad: csak mosolyoghat a hasztalan erőködőn.

Ismét mondom, nem magamról szólok.

Barátom! Nincs az irodalomban vagy országban ember, ki Petőfi érdemeit a maga teljességében jobban méltányolja, mint én, és azt ki is mondja; a gáncsnak egyetlen egy fegyvere sem huzatik ki ellene a nélkül, hogy én csapás nélkül hagyjam; és lásd, most abból kell tisztítkoznom, hogy én őt nem becsmérlem! nyomorult, alávaló világ!

Midőn Petőfi nálam volt, egy szomszéd helyen így nyilatkozott, egy okvetlen általa is tudott dologban: *tartsa szerencséjének Kossúth, ha velem egy lapba írhat.* Azóta van harcz és háború e mondás felett. Barátom, az ellentábort egyedül én képezem és százszor elmondom, olyan ember, mint K., minden ötven évben születhetik; de olyan, mint P., 300 alatt sem. De hányszor szólok én úgy órála, hogy szemébe, pirulás nélkül, lehetetlen volna azt elmondanom! És mégis, látod, mi a jutalom!

Ki azt állítja, hogy én Petőfit érdemen alól kisebbítem, alacsony rágalmozó.

Fáj nekem végetlenül, hogy murányi útunk emlékéből tudhatná Petőfi: hogy Szécsi MARIÁT nem ver-

senydühből írtam; hiszen a várban is mondtam neki: Hallgasd csak, mint fogtam én fel Máriát; s ő mondá: *no nekem ne mondd!* Megvallom, hogy itt a Sándor igazságtalansága irányomban jobban fáj, mint rágalmazóim ugatása.

Jancsi! hát nem gyönyörű helyzet-é ez: ülök falusi magányomban, mit sem tudva a főváros zajáról, Petőfinek egy hajszálát sem bántva, s egyszer csak azt kell hallanom: hogy én ezt meg ezt teszem. Bizony gyönyörű állapot!

Én nem vagyok erkölcsi rabja senkinek: Petőfivel magával Muránytól majd Bejéig vitáztam JÁNOS VITÉZE felett *meggyőződésem szerint*; kimondtam eddig is, és ki is fogom nemcsak Petőfi, de a szűz Mária felett is véleményemet. Kimondtam Sándor egyes helyei felett eddig is; de hozzá, mint egészhez, mint Petőfihez, mindég érdemei teljes méltánylásával ragaszkodtam és nyilatkoztam is és teszem ezután is úgy, mint ragyogó tehetsége érdemli, — erre saját ösztönöm hajt, mely a szépet minden alakban imádja. Tehetek-e én róla, ha ártatlanul úgy összemaratom!!

Mit mondtam, mit nem mondtam SZÉCSI MÁRIÁJA felől, nem tudom: oly csekélység volt, hogy már nem is emlékezem rá; de ha *nem szerettem* volna is, istenem! van-e joga azért Petőfinek neheztelni?

Tudom én, hol fekszik a nyúl: ama gyönyörű dominussal egyes dolgok felett válthattam szót, s ő átvivé beszédemet az egész Petőfire; de van-e orvosság ily nyomorú fráter ellen? ki Petőfinek szemébe hízeleg, háta megett pedig orrfintorgatva beszél róla.

De sokat is fecsegek e tárgyról, mert fáj, hogy minden ok és alap nélkül huzatom e gyalázatoságba.

Én alkalmasint írok Sándornak, mint előtted, úgy előtte is, határozottan visszautasítok minden aljas rágalmat, majd meglátom, mit mond rá Sándor. Bizony ő lesz oka, ha vége lesz köztünk mindennek: *mert isten úgy segítjen, tökéletesen ártatlan vagyok!*

Mi is volna az, barátom, ha Tompa Petőfit méltányolni nem tudná, vagy róla becstelenítve szólna? Oh én egy kissé más embernek érzem és tartom magam, mint sem ily nyomorúság lelkemhez férne. De továbbá mondd meg azt is mi: midőn Petőfi aljas rágalmakat enged fejébe veretni?

Hanem már most az Isten áldjon meg, én hiszem, hogy te hitelt adsz szavaimnak; a mivel barátságunknak tartozom, azt Petőfi irányában is megteszem: tőle fog függni a többi.

Isten veled. Szerető barátod

TOMPA.

BORTÍTÉK: Arany Jánosnak barátilag. — Debreczen. Nagyvárad. Szalontán.

[85.]

BEJE, márczius 2. 1848.

Kedves Jánosom! Midőn leveledet kaptam, és meleg öleléseidet: „hócsillagok röpkedtek a fagyos légben;“ most pedig megúszhatlan sár hasal utainkra, havunk elolvadt, vizünk megjött. Nem gondolod úgy-e, mi az istennyila következmény sül ki ez előzményből? Hát csak az: hogy hó után sár, sár után poros út lesz, a tavasz „hózzánk lengvén“ (Sulyánszky) és én április 10-ke körül Pesten leszek. Értesz-e engem, Jánoska? Nem dicső dolog lenne akkor neked is ott lenni! ha

már szerető lelkünk öleli egymást, karjainak is tegyék azt. Hogy ne csak „hitünk, de testünk szemeivel“ is egymásra pillanthassunk. Azonban én Pesten meg nem állapodom. Hova megyek? meglátod alább.

Igazad van, édes barátom, midőn el nem tudod gondolni mit csinállok én magamban füstös szobámban? Én magam is alig tudnám ezt megmondani neked. Sötét fekete gondolatokkal vesződöm. Társalgásom ugyan lehetne a vidéken és faluban ha akarnám; de nekem nem kell; saját tűzhelyünk boldogsága az csak, mit igazán boldogságnak lehet(ne) nevezni. Amaz csak elszóródást ad; vedd hozzá még, hogy szüntelen beteg, vagy legalább beteges vagyok.

Anyám szegény, nyugodjék! igen korán elhalt aszkóiban, oly korán, hogy én, első szülöttem, nem ösmertem; csak homályos álomszerű sejtelem az, mit róla lelkem bír, és nem több; még azt sem tudom, valóságból van-e, vagy csak a leírásokból, melyeket gyermek-koromban hallék, maradt meg. Nekem is e gyönyörű betegségre van hajlamom. Köhögök, vért köpök, lankadság és életútálat lep meg. Ne gondold, hogy ez a német „*Weltschmerz*“ bennem, én utálok a nyegléskedést, de, isten ugye, komolyan kezdtem már agyonlövésről gondolkodni. És én ezt nem tartom semmi nagy dolognak: a mi nem tetszik, eldobjuk magunktól. Ezért nősilni nem merek. Vedd hozzá még, hogy az emberekben ezerszer csalatkoztam. Tiszti társaim, mivel hogy én sem tanító, sem káplán nem voltam, hanem egyszerre pappá lettem, egytől egyig dühös ellenségeim. Nekem van erőm ezekkel küzdeni, de mégis bántalmuk rossz vért csinál. Lásd csak legközelebb is: írsz nekem, hogy Petőfi szuszog rám; én érezvén, hogy ezt ok nélkül

teszi, írok neki, — mert csúszni senki után nem szoktam, de a mit humanitás és barátság követelnek, mindig megteszem; — írok, mondom, neki, fájdalmasan említvén, hogy ilyesmit rólam feltesz; ime itt van válasza: „Hát te azt gondolod, hogy én haragszom vagy csak neheztelek is rád? ne kapkodj ilyen magasan a levegőbe, mert megfájul a vékonyod — —“ nem commentálgatom e szavakat. Te se tégy erről többé előtte említést, hadd aludjék el az egész nyomorúlt pletyka-história.

Tehát nem állapodom meg Pesten; gyógyúlni, vagy legalább enyhülni, elszóródní akarok; pár hónapra elmegyek Gräfenbergbe, e szerint, édes Jánoskám, meg lehet, hogy sokáig nem írok neked, ezért is dicső dolog lenne Pesten találkozoznunk! Vess számot magaddal, és rándulj fel, ha lehet, Pestre! Kedvedért mulatnék ott pár napot, és — és bizony boldog lennék veled az alatt.

Én jelenleg, mint mondtam, a tündérekkel vesződöm, azonban ez nem egészen népies modorban történik, inkább Horác metáforphosisa szerint, mythologiai dolgok lesznek, néhol emelkedettebb, másutt alantabb járó nyelven és modorban. Hogyan fog utoljára is kinézni az egész: még magam sem tudom.

Hanem szóljunk a nemzeti költészetről. A zászlónak én is örömetest leszek egy közlegénye, s mindazokat, melyeket szépen és okosan fejtegettel mult leveledben, szívesen aláírom. Azonban, barátom, engem, igazság szerint, csak félig lehet népköltőnek mondani. Átnézem például, a mit összesen írtam, sokkal több benne mind nyelvre mind eszmére tekintve a nem-népies, mint a népies, és látom, hogy ez jövőre is így marad, mert belőlem azon melancholikus gondolatok, melyek, sokszor

elfoglalják lelkemet, ezután is ilyen nem-népiesen fognak kiömlölni, s meglehet, hogy e téren sokkal kevesebbet fogok én adhatni, mint rólam felteszed. Legfőlebb hát „*Népregéim*“-ről lehetne így neveztetnem, de azt is, ha most írnám, bizony másképen írnám, mert annak nagy része minden inkább, mint népies. Én azt igen régen fájdalmasan érzem, hogy a népnek nincs irodalma, ha csak a ponyva termékeit nem akarjuk így nevezni. S én kimondom nyiltan, hogy elved enyémmel vagy is enyém a tieddel a mondottakra nézve rokon egészen, s minden hosszasabb fejtegetés nélkül én is kimondom, hogy ily célból és modorban írni, a népre hatni, nem engedni elveszni azon nyelvkincseket, melyeket, mint mondod is, csak a nép nyelve tartott meg, kötelességül nézem; hiszen én más tekintetben is a nép embere vagyok, annak növelésére, fölvilágosítására és boldogítására esküdtem fel. Csak mondom, kevesebbet ne adjak, mint gondolod.

Nem tudom, hol veszed azt a gondolatot: hogy RÓZSA ÉS IBOLYÁD rosszul fogadtatott; ennek nem a SZEMLE lehetne mértéke és valódi bírálója, hanem a nép, melytől és melynek írtad; tehát az eredeti népmesék írásától nincs okod visszaborzadni. Meglehet ugyan, hogy úgy jártál, mint én; egy derék asszonyom írta az év elején: dolgozik ön, az igaz, az ÉLETKÉPEK-be, de nincs benne köszönet, mert holmi *Pipás kántorokkal* kár a tintát vesztegetni. Meglehet, mondom, hogy RÓZSÁD is nem tetszett egy-két szalon-dámának, de a népköltőnek ezzel nem szabad gondolni; azért csak rajta, dolgozzál eredeti népmeséket, ne félj, hogy okod lesz megbánni. Hogy a RÓZSA TOLDI-nál is jobb volna, a maga nemében természetesen, ezt még sem hiszem, én inkább szeretném

TOLDI alá írni a nevemet. Mit értesz az „eredeti népmesék“ alatt? Azt-e, hogy compositiója és meséje is a magadé legyen? Vagy csak feldolgozod a néptől hallottakat? Úgy gondolom, az elsőt érted; lehet is ezt, mert ha írunk népdalt, mért ne népmesét? Azonban nekem itt ez a gondolatom van: meséltetni magamnak és kidolgozni aztán tisztán népiesen. Igaz, hogy a nép nem venne újat, de más köntösben újonnan venné, és meg lenne még is a hatás; más oldalról azok, kik a néppel érintkezésben nincsenek, azt nem ismerik, — szájízt kapnának költészetéhez, megüsmernék sajátos gondolkozás-módját, lelkét, örömeit, bánatát, szokásait stb. s lenne száz meg száz, ki rokonszenvet érezne iránta és megszeretné. Mert azt hiszem, a népköltészetnek célja kettős: emelni a népet fölfelé; édesgetni a nagyobbakat hozzá lefelé. Azonban félre a theoriával, irjunk, ez többet fog tenni; s én, a mennyit tehetek, annak tevéseére örömmel felajánlom magamat. Aztán mit gondolsz, nem jó volna-e az így írott dolgokat együtt adnunk ki először füzetenként? Inkább újjal mutatnánk az irányra, melyet akarunk, mintha lapokban, vagy munkáink közt elszórva lenne. Hisz aztán másodsor, összes munkáink közt, ott lenne különválva.

Így beszélgetek én veled, édes barátom, a népköltészettről, s meglehet hónapokig sem fogok egy betűt is írni, mert Priesnitz minden idejét átkozottúl lefoglalja az embernek vízivás, fürdés, izzadás, járkálás és dolgoztatással. És e tárgyban jól eligazodnunk csak személyes együttlét után lehetne; lásd, minden oda mutat, hogy neked ápril közepére Pestre kellene jönnöd; s én várom is, hogy eljössz, azonban ha nem jönnél, utasíts Petőfihez vagy Vahot Imréhez pár sort, nekem czímezve;

azaz írj nekem levelet, mely magad helyett legalább Pesten várjon, ha nem jönneél.

A mi Szécsi Máriát illeti, én szívesen elhiszem, hogy hibás az illetén felfogás, mint én felfogtam; tudnám ugyan menteni és védelmezni a dolgot, de hogy papirt és időt ne vesztegessenek, és igen szerelmesnek ne láttassam lenni Mariskámba, inkább hallgatok. Igaz barátod

TOMPA MIHÁLY.

IV.

LEVÉLVÁLTÁS TOLDY FERENCZCZEL.

1847—1848.

[86.]

PEST, október 1. 1847.

Tisztelt Jegyző Úr! A Kisfaludy-Társaság egyedül az igazságnak tett eleget, midőn a TOLDI s egyéb idei költői pályaművek utáni nyereség részét kegyednek megküldeni látázza. A szalontai szerencsétlenség csak azt okozta, hogy ez osztályrészt előre kívánta kegyednek kezéhez juttatni. Méltóztassék azért ezen igen érdemlett kisedet összeget minden tartózkodás nélkül Szőnyi Pál úrtól, nyugtatvány mellett, átvenni.

A társaság ÉVLAJAI VII-dik kötetének legnagyobb része, benne az ELVESZETT ALKOTMÁNY is, ki van immár

nyomva: csak a bevezetés van hátra. Novemberi vásárra, reménylem, ez is megjelenhetik. A censura a kegyed munkájából összesen 6 vagy 7 verset tudott csak ki. Külön is próbáltunk volna ezzel szerencsét, s akkor tán cseppent volna ebből is egy kis nyereség, melyet a társaság nem késett volna kegyeddel igazságosan megosztani, de a külön kiadásra nem kaptunk *Imprimaturt*.

Több társaim óhaját nyilvánítom, midőn kegyedet felszólítom, folytassa az ily kitűnő szerencsével megkezdett pályát: ha még egy TOLDI írna kegyed: (a tárgy épen nem szegény), a K.-Tsság bizonyosan szívesen fogadná el, s erejéhez képest meg is díjazná.

Nekem pedig engedje meg, hogy e kérést intézzem kegyedhez. Ne forgácsolja el erejét apró (bármilyen) költeménykékre, hanem fordítsa fiatalsága s szép talentoma egész erejét nagyobb, vagy *egy nagy* elbeszélő költemény írására. De az egészen a TOLDI szellemében legyen. Adjon egy ilyenben egy egész kort, annak minden társadalmi rétegeivel együtt. S a koszorú el nem marad.

Fogadja kegyed becsülésem és szeretetem őszinte nyilatkoztatását szívesen; s adjon ennek bebizonyíthatására minél előbb alkalmat!

TOLDY FERENCZ.

— — —

[87.]

SZALONTA, november 8. 1847.

Tekintetes Úr! Hogy igen becses soraira ily későn válaszolok oka az, mert bár a levelet ez előtt egy pár héttel megkaptam, de a küldött pénzt némely aprólékos akadály miatt csak a napokban vehettem át Szőnyi

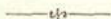
úrtól, ennek megtörténte előtt pedig válaszolni nem akartam. Most édes kötelességemnek érzem leróni ebbeli tartozásomat s ezennel legszívesb köszönetemet nyilvánítani a Tekintetes Úr fáradságáért.

Az ELVESZETT ALKOTMÁNY külön nyomatását magam sem óhajtottam. Sajnálom elveszett időmet, melyet ez *elveszett alkotmányra* vesztegettem. S a censura igen kedvem szerint tesz, ha nem 6 vagy 7, hanem ugyanannyi ezer verset tudott volna ki belőle.

Egyébiránt a Tekintetes Úr felszólítását buzdító jutalomúl veszem pályámon, melyen, ha isten segít és istennőim el nem hagynak, haladni ezentúl sem szűnök meg.

Ki teljes tisztelettel és bizodalommal maradtam A Tekintetes Úrnak alázatos szolgálója

ARANY JÁNOS.

[88.]

SZALONTA, február 25. 1848.

Tekintetes Igazgató Úr! Folyó hó 13-án kelt hivatalos leveléből szerencsém volt megérteni, hogy a magyar Szépirodalmi Intézet febr. 1-én tartott választó ülésében engemet tetemes szótöbbséggel tagjává választani kegyeskedett.

Addig is, míg a Társaság szabályai 16. §-a értelmében a székfoglalás ideje és módja iránt Tekintetes Igazgató Urat tudósíthatnám, tehát hivatalos levelére *tulajdonkép válaszolnék*, nem fojthatom el panaszomat, mennyire megkeseríti nekem ez elválasztatást némely szerkesztő méltatlankodása, ki nem átalja lapjába írni, hogy a közönség kegyelete azért hül (?) a Kisfaludy-

Társaság iránt, mert ez olyanokat választ tagokul, mint kipótolom: mint az, a ki 25 forintért egy erősen tömött verset az ő lapjában írni megszűnt! Es ezt azon ember mondja, vagy mondatja, kinek oktalan dicsérései miatt tavaly annyiszor pirulnom kellett! Valóban e méltatlanság oly igen fáj nekem, hogy talán nem annyira adott szavam szentsége, mint a Kisfaludy-Társaság iránti tisztelet tart vissza a leköszönéstől.

Hozzá járul ehhez némi megütközés, ne mondjam, megbotránkozás, melyet ha sejtelmem nem csal, elválasztatásom híre a napi irodalom emberei közt általában okozott. Azok, kiket barátimnak hiszek, jónak látják mélyen hallgatni róla, mint oly hibáról, melyért pirulniok kell; mások, ha megemlítik is, oly módon teszik azt, hogy én az orrfintoritást mindenüvé oda képzelem. Nem vártam én, hogy panegyrikust írjanak nevem mellé, de annyit vártam, hogy melegen említse azt meg valaki; mint például a Tompa barátomét tavaly. Ha a Kisfaludy-Társaság azzal követett el pártoskodást, hogy engem elválasztott, valamint előbb eszem ágában sem volt tagságra áhitozni, úgy most örömet lemondok.

Ki egyébiránt a Tekintetes Úrnak velem minden alkalommal éreztetett szívességeért ezúttal is köszönetemet nyilvánítom; teljes tisztelettel maradtam

Tekintetes Igazgató úrnak alázatos szolgája

ARANY JÁNOS.

V.

SZÁSZ KÁROLYHOZ.

1847.

[89.]

SZALONTA, október 11. 1847.

Tisztelt ifjú polgártárs! Önnek hozzám intézett becses költeményét póstai rendetlenség miatt csak a napokban kapván kezemhez, addig is, míg nyilvánosan viszhangoznám abban kitűntetett nemes érzését, fogadja ön a távolban baráti szíves kézszerításomat s köszöntésemet.

Petőfi Sándor hozzám írt legelső levelében e szavak állnak: „... a népköltészet az igazi költészet. Legyünk rajta, hogy ezt tegyük uralkodóvá! Ha a nép uralkodni fog a költészetben, közel áll ahhoz, hogy a politikában is uralkodjék, s ez a század föladata...” Ezen

óhajtásra én is *ament* mondtam, de mégsem úgy értetem azt, hogy minden költő *tisztán* népköltő legyen, mert ilyesmi teljesülni soha sem fogna: hanem úgy, hogy a költészet ne legyen olyan, milyenné az a legújabb időben nemesült (!) t. i. csak egynéhány tudósnak, vagy ábrándozó holdvilág-egyéységnek nagy bajjal megérthető, a nagy többségnek pedig teljesen élvezhetlen, hanem legyen egyszerűen nemes, erőteljes, a nép nyelvét megközelítő s ennek virágaival ékes, — szóval döntessék el a közfal a népi és ma úgynevezett *fennköltészet* közt, és legyen a költészet általános, *nemzeti!*

Ily értelemben vett nemzeti költészet előállításá lenne egyik hatalmas előmozdítója nemzeti újjá alakulásunk nagy művének, s vele az irodalom is koránsem hátra felé menne, mint talán első tekintettel látszik; mert nem az a költészet végcélja, s tökélypontja, hogy a lehető legfensőbb fokig csigáztassék nyelve, hanem az, hogy magát egyszerű köntösben is képes legyen művészileg fejezni ki. Hanem ez úton mindazok, kik jelen ideig virágos szóhalmazban hitték rejleni a valódi költészetet, s nagyszerű bombastokkal írták körül a ragyogó semmit, természetesen visszamaradnának: de hisz ez semmit sem tesz, sőt használ; mert nem az a költészet virágozik, melyet *sok*, hanem a melyet *jó* költők művelnek.

Legyünk rajta tehát! — mondom én is — mozdítsunk meg minden követ az ily nemzeti költészet megalapítására. Petőfi már jóformán utat tört — nyomán haladni egyikünk sem szégyenlhet. Nem azt mondom azonban, hogy legyünk utánczó. Az igazi költő csupán utánczóvá soha sem válhat. Azt akarám mondani, hogy valamint Petőfi ragyogó szóvirágok, össze-

kúszált s minden magyarságból kivetkeztetett szófűzés nélkül, a maga egyszerű nyelvén érdekesen fejezi ki magát, úgy mi is, ha akarunk s tehetségünk van, kifejezhetjük. S mivel ama sallangos költészethez szokott veteránoktól e tekintetben semmit sem várhatunk, önöknek, ifjú pályatárs! önöknek áll nyitva leginkább a dicsőség meghonosítani elvégre a *magyar* költészetet az *egész* Magyarhonban. Tegyétek azt.... s megáldja érte a magyarok istene! Fogadja még egyszer üdvözetemet, ki szíves rokonérzéssel maradtam Önnek őszinte barátja

ARANY JÁNOS.

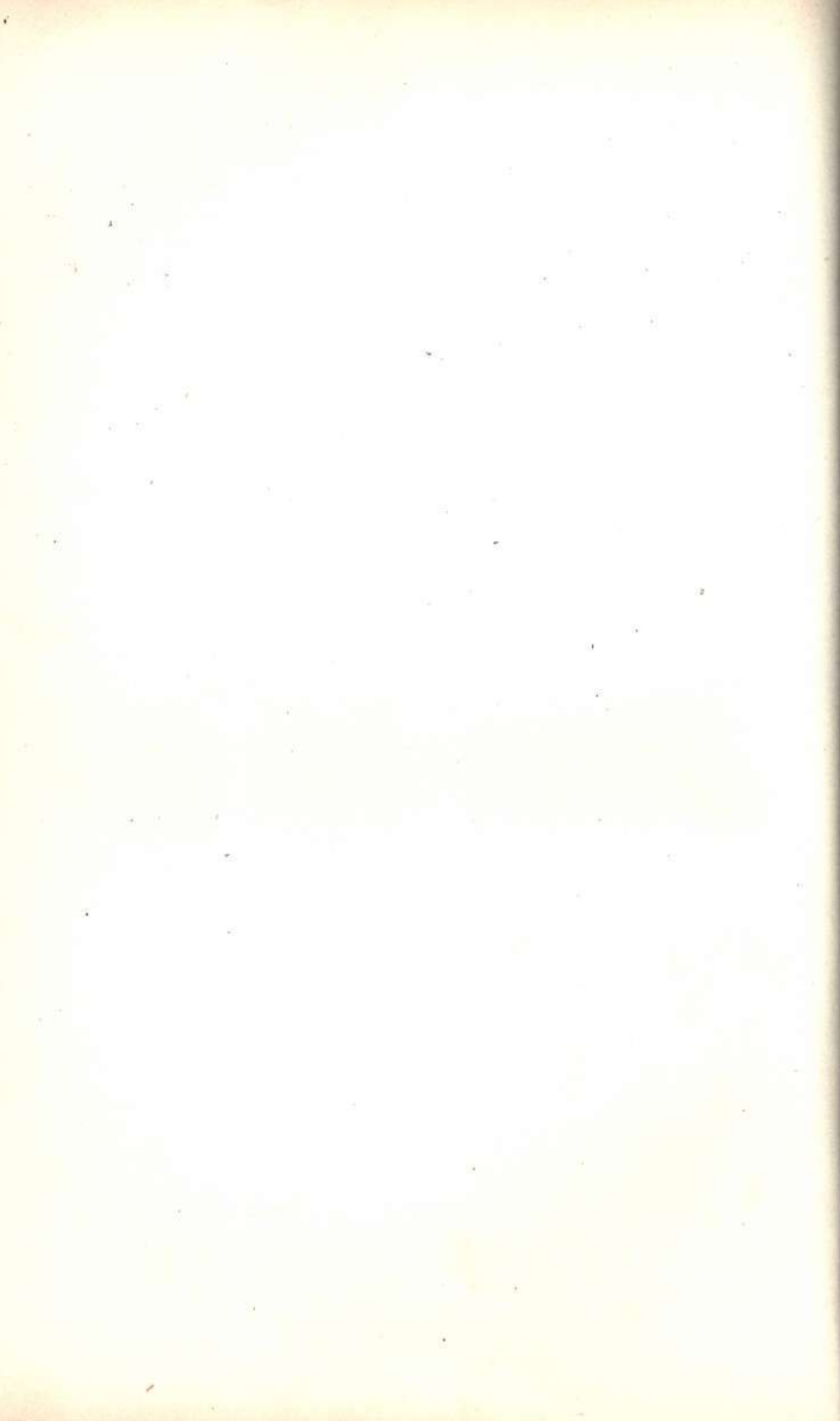

MÁSODIK IDŐSZAK.

A FORRADALOM UTÁN.

1850—1851.

VI.

LEVELEZÉS SZILÁGYI ISTVÁNNAL.

1850—1851.

[90.]

SZIGETH, január 4. 1850.

Kedvesem! Magadtól kell megtudakolnom: éltek-e? s hogy? Több levelet küldtem Szalontára, s többekhez; egy sem, s egyszer sem küldött kérdéseimre feletet. Balgatagság volna ez idő szerint *többet tudni akarnom*, mint a mi szívemet, lelkemet egyelőre kielégíti. Ne ütközzél tehát meg e csak néhány sorban, de szólj, írj, bár csak ennyit s én nyugott leszek.

Élsz-e te és a tieid? s minő sorsban (a mennyire levélre bízható). — — —

A *mi Sándor-unkról*,*) neje- s kisedéről mit tudsz? .. Csókollak minden tieiddel!

Sz. I.

*) Petőfi.

[91.]

SZALONTA, január 19. 1850.

Kedves Barátom! Leveledet vettem s jól esett tapasztalnom, hogy még van ember, ki rólam emlékezik. Azonban tőlem körülményes választ ne várj, mert a körülmények nem engedik. Annyit írhatok, hogy egészség és levegő dolgában nem szűkölködünk. Itt, bérszobában lakunk stb. stb. s élünk a hogy lehet, míg lehet.

Öllelek, nőm üdvözl, igaz barátod

A. J.

— — —

[92.]

SZIGETH, november 13. 1850.

Édes barátom! TOLDI-hoz nagy és szép adatok gyűltek össze nálam Olaszországot illetőleg. Hosszas volna őket leírni: azért a könyveket, téli vásárkor keresd Telegdynél. Az apróbb adatok, mappák, rövid időn leírva és rajzolva, póstán ma-holnap útnak indulnak. Előre örvendék a szép jeleneteknek, melyekkel, e segédeszközök, művedet gazdagítva emelni fogják.

TOLDI pihenése alatt: Istók urat sürgesd! — Az a mű nekem gyönyörűségem.

Csókollak, téged és tieidet! Szerető barátod

SZILÁGYI I.

— — —

[93.]

SZIGETH, december végén. 1850.

Kedves barátom! Itt vannak a könyvek, melyeket czéledhoz használhatóknak nálunk eddig találtam:

1. Fessler 3-dik darabja.
2. Horváltól: NAGY LAJOS VÉDELME.

3. TUDOMÁNYTÁR 835: 6; 837: 14. Megjegyezve az „isten ítéletre.“ Többet Fesslerben fogsz kapni.

4. Le Bret: ITALIA HISTORIÁJA.

5. NEAPEL UND SICILIEN. Kár hogy a rezek kivesztek belőle.

Egy dolog furdalt engem mióta itthon vagyok. Lajos tette a „fiúsításban“. Erre akartam én eddig találni adatot. Corpus juris nem szól semmit. Tripartitum a hol legelőbb találom Azonban várok most egy könyvet: „A Magyar törvény okleveles történetét;“ török-szakad, végire kell járnom. Szeretném felvilágosítani.

A Nápolyban szereplő személyek magyar osztályára sem Horvát, sem Fessler nem bőveek. Ezért más felé vetettem magamat. S képzeld, a CRONICA EZ VILÁG JELES DOLGAIRÓL mennyit mond (írta Székel' Estvan) az hadban imez Magjar urac valanak: Giléti Miklós, Giléti János, — Toot Miklós (ez *Kont* másutt), Lökös Berta, Bebek Estván, Bebek György, Szécsi Miklós, Laczfi Andor, Canisai Lőrincz.

Még egyet. Úgy emlékezem, hogy Lajos hadviselése 1348-ban volt. Estván mester ekkorra ezt írja: „Döghalál, földindulás, nagy éhség és sáska 3 esztendeig regnált az országban“ Ugyan e dolgot Millot Olaszországra is kiterjeszti, azt mondván hozzá: hogy ettől féltében sietett Lajos Magyarországba vissza.

NB. Székel' Estván Cronicaja nyom. Cracco. 1559. Szgyörgy hó 10. napján.

A siciliai és nápolyi út, épen Aversa környékét írja le.

De hogy te nekem semmit és soha nem írsz: az engem boszant, nyugtalanít.

Javítsd meg magad János napján.
Csókold nevemben tieidet. Szerető barátod

SZILÁGYI ISTVÁN.

[94.]

SZALONTA, január 18. 1851.

Kedves barátom! Ideje, hogy megjavítsam hát magamat s írjak. Eddig nem igen volt miről, vára-koztam azért, míg tárgyam akad, s midőn kielégítőleg válaszolhatok leveledre.

Könyv sok és nagy! Tegnapelőtt hozták meg őket. Aversa környékét tisztelem, de nem sokra megyek vele: nekem nem a távolabb vidék, hanem éppen Aversa, ennek topographiája kellene. Hanem sebj! Fesslernek még legtöbb hasznát lehet venni. Az istenitéletek sem sokat érnek czéломra, nekem nem azok philosophiája kell, mert én nem akarok róluk *értekezni*, hanem a dolgoknak az ő „practica manipulatiója“ különösen a tournier szabályai s szokásai volnának szükséges. stb.

Mindezek után azonban ne fáradozzál többé. Fel-fogom a kort a históriából, úgy a mint bírom, s a többít csinálom fejből. Ideje volna, hogy elkészítném már egyszer, mielőtt tökéletesen beléunok. Már is nagyon *megszoktam*, s nálam valamely művem megszokása után következik a megúnás. Igazán, nálam „addig kell ütni a vasat, míg meleg.“ Ezt már több ízben tapasztaltam, a mit hevenyébe kivitem, *kiment*, a mivel sok komédiát csináltam, rendesen belesültem. Nem csodálom, hogy Virgil tűzbe akarta dobni könyvét, min tíz évig rágó-dott: az ember a legszebb gondolatokat annyira meg-szokja, hogy végre semmi szépet sem talál benne, s

legeredetibb helyeit „reminiscentiáknak“ hiszi, valamely kápsa könyvből, mit már az egész világ megúnt. A *nonum prematurum*nak igaza lehet, de csak úgy, hogy az ember írja meg első évben, s tegye le kilencz évre (ha van miből élnie addig) hadd ázzék, akkor vegye elő, s lássa mit mond hozzá „mostani esze.“ Eh! de mit pedantokodom!

Egy kérdésemre felelj meg minél előbb, de okosan és nyomósan: ha

I. költészettudományt általában, esecie:

- a) classica (ó) költészetet,
- b) latin prosodiát,
- c) mythológiát (görög, római.)

II. magyar költészetet s ennek történetét stb. stb. szóval a költészetre vonatkozó minden ostobaságokat alaposan akarnád tanítani, nem köziskolában, hanem legjobb magán nevelés által kifejlett *gyermeknek* (de 13 éves gyermeknek) micsoda könyveket használnál segédforrássul, — kézikönyvül stb.? Ne kérdezd hogy miért, *) mert addig ki nem elégítem újságvágyadat, míg kielégítő választ nem nyerek tőled. Családom megvan s jól vagyunk, csupán jövedelem hiányzik, hogy boldogok legyünk s ez még tűrhető állapot. Isten áldjon meg, igaz barátod

ARANY JÁNOS.

—*—

*) Tisza Domokos számára.

[95.]

SZIGET, július 5. 1851

Kedves Barátom! Felette sajnálom, hogy a párbaj mechanicumát illetőleg, mind ez ideig is semmit nem találtam, sem Ampère-nél, sem Eichorn-nál, kik tudtomra, s tapasztalásom szerint, — (a könyveket bírjuk) elég bőven írtak a középkori lovagiasságról és költészetről. Remélem azonban, hogy további kutatásaim, talán fognak még valami eredményre vezetni.

De a fiúsító Lajos király azóta is gondjaim egyike volt; tudván, hogy ő az, ki alatt s általa a magyar örökösödésben változás történt. Krajnik ide tartozó munkáját nem bírom; de igen a Szlemenics MAGYAR TÖRVÉNY HISTÓRIÁJÁT s a CODEX DIPLOMATICUST — s ime lásd, mint én mondtam:

a) Lajos előtt az ország szokásos törvénye, (mert *írott* nem rendelkezik) leányfiúsítást nem ismert.

b) Lajos csakugyan törvénytelenül cselekszik a leány részére adott donationalis levéllel. Azonban szerfelett örülök, hogy a törvényteleniséget ő nagysága nemcsak Arany TOLDI-jában, s *érte* teszi; hanem tette már a maga életében, még pedig nem egyszer, bár az ország nem épen nem-zúgolódott a félrelépés miatt. Igen, a magát törvény felett állónak tartott erélyes király:

1353 és 1364: Szikszai Péter mester leányát Annát, apródjának Buletri Simonnak hitvesét, „az ország e részbeni ellenkező szokását félretéve“ (az író szavai), atyja minden jószágában, fiú örökössé teszi;

1373: János fő ajtónállónak, már megszületett s azután születendő leányait, — „ellent nem állhatván az országnak szokásbeli ellenkező törvénye“ (non obstantibus formula), fiú örökössé teszi.

1365. megigéri a zágrábi püspök testvérének, hogy jószágában fiúsítást nem teszen.

Megjegyzendő: hogy ez oklevelekben sehol sem találtatik a donationalis rendes formula: „főpapjaim és báróim tanácslatára.“ Tehát mindent önfejtől tett.

Igen! az öregnek *) oka volt leánya jövő sorsán keseregni. Ez barátom: a spiritusnak egy neme. *Spiritus fiat, ubi vult.* Ha te ezt felhasználhatnád: véghetetlen nyer a mű történeti-psychologiai szempontból. Szerető barátod

SZILÁGYI I.

*) Az öreg Rozgonyinak, (TOLDI SZERELME I.)

VII.

LEVELEK SZILÁGYI SÁNDORHOZ.

1850.

[96.]

SZALONTA, márczius 20. 1850.

Akadályozva valék eddig az EMLÉKEK *) számára valamit küldhetni. A mi a feltételeket illeti: én elmondom a magamét. Irodalmunk jelen állapotában s míg névtelenül írok, úgy hiszem verseim darabjától nem kívánhatok több díjt négy pforintnál. Nem mondom hogy *ön* ezt adja meg, — sőt, meglehet, nem is tehetné: csak azért említem, hogy ha e díjazást az irodalom meg nem bírja: úgy örömebb írok *minden díj nélkül*, s vigasztalom magamat azzal, hogy nem képes irodalmunk jelenleg *díjt* fizetni. Különbönb kisebb versekből kettőt is foglalhatnánk egy vers számba; nagyobb, például elbeszélő költeményre külön alkudnánk. Maradtam tisztelője,

Χρυσσοθουμος.

*) EMLÉKLAPOK. Szilágyi Sándor folyóirata.

[97.]

SZALONTÁ, április 14. 1850.

Önnek mind leveleit, mind a dijt vettem, de nem akartam válaszolni, mielőtt küldhetnék valamit. A közelebb múlt évekre vonatkozólag semmi sincs nálam, sőt — megvallom — annyira fájdalmas a visszaemlékezés, hogy még most igen rosszul esik böngészni ama büzhödt téreken.

„Örvény az, és midőn fölötte átvezet,
Szédelegve szemet húny az emlékezet.“

Úgy hiszem, még az elegiáig sem higgadtam meg s az ily állapot lehet fájdalmas, kínos, dühös, desperált stb. de e fájdalomban, kínban, dühösség- s kétségbeesésben nincs meg a művészi nyugalom; s addig ne vegyen az ember tollat kezébe, vagy legalább oly tárgyat válaszszon, melynél szabadon átadhatja magát képzeleteinek s nem viczorog rá örökké a *való* sceletonja. Rám nézve legalább így van, mások lehetnek szerencsésebb kedélyalkatúak.

Ecce! tehát egy tömött ív rím. *) Mutatványul küldöm, a végett: mehet-e az EMLÉKLAPOKBA ilyes. Az egész, nem tudom kijár-e ezer sort, ez már több 700-nál. A többije még nincs készen, de ha „összeférhetünk“ elkészítem. Összeférhetünk, mondom, mert ez alkalmasint nyomtatva is (nem két hasábba, az pazarság lenne a közönség irányában) lesz másfél ív (az egész, das heisst), és másfélív mértékes-rímes-sallangos, kipitykézett vers atyafiak közt is megér 40 pftot. Úgy hiszem Otaheitiban sem írának meg alább. — Azonban,

*) KATALIN kézírata.

tréfán kívül, írja meg ön: 1mo kell-e ez a vers, 2do mennyiért kell, 3^{io} hanyadik füzetre szeretné, ha elkészíteném. Addig semmi esetre ne nyomassa, míg a „finis“ ott nem lesz; most pedig egész nyíltsággal válaszoljon, én azért nem szűnök meg időről időre holmit (bár nagyon sokat, mostani körülményeim közt, nem ígérhetek) küldözgetni fel, tekintettel, a mennyire *rámehettek*, a közelebb múlt évek eseményeire is.

Áldást, békességet! tisztelője

A. J.

[98.]

SZALONTA, május 7. 1850.

KATALIN vége itt van. Iránta ön leveleit kaptam, t. i. a *legelsőt* s *legutolsót*: többet nem. Lyrai hestoria — odaillő — nincs, de tán majd lesz: bár időmet főleg egy eposzra (respective költői beszély csak) fordítom, mi második darabja lesz TOLDI-nak. A harmadik már kész. E másodikból adhatnék mutatványt, de persze ez a mamuthok koráról beszél, mikor még Toldi Miklósok existáltak a világon és nem Bezirks-Commissair urak. Az első ének, mely harmincz Toldi-strópha, s meglehetősen kikerekedik, talán mégis megjárná. Nevet persze semmit alá: de megemlítnők, hogy ez „TOLDI második részéből van.“

A mi a díjt illeti: előttem a *gyors* küldés és *biztos* küldés egyenlő fontosságúak, pedig e kettő alig jár együtt. Póstán hamar jó, de elveszhet; alkalom? mikor? hová? mikép? — Recommandirt: punctum. Pénzeimnek nem annyira *végére* jutottam, mint *elejére* sem jutottam még el: tehát hazard! A két-forintosak elköltése

azonban itt falun már igen sok nehézséggel jár: de miért is oly sok papir, mikor kevesebbel be lehet érní; pl: négy db tizzessel.

És te Sajó!*) ezen pár sort egyenesen hozzád intézem. Hogyan élsz, fiú? krixkraxolhatnál valamit nekem, én nem válaszolnék, vagy kellő ildommal. Nagy ünnepem volt, hidd el, mikor száműzött lelkem lelkeddel egybetalálkozott. Áldjon meg az „allgemeiner“ Isten, ha ugyan képes jóra való magyar embert megáldani, kinek *olim* saját istene volt.

S önt, szerkesztő úr, detto.

AURELIUS.

—*—

[99.]

SZALONTA, augusztus 19. 1850.

Közelebbi becses levelére nem válaszoltam előbb, mert egy úttal valamit is küldeni akartam, de nem volt nálam *apróság* készen.

Kérem kegyedet azokra a szentekre, kiknek épen most ajánlám, ügyeljen a correcturára, hogy legalább értelem zavaró s nevetséges hibák ne csúszszanak be, mint KATALIN-ba *veszély* helyett *személy*, — *lég* helyett *lét*, — a NYALKA HUSZÁR-ba egy + *adok*, szó, mi a verset is elrontotta. Én nem törődöm az oly hibával, a mi absurdum, a mit elolvasni vagy érteni nem lehet: de az ilyet az olvasó nem véli hibának s a szerző különös kifejezése gyanánt veszi. Nem bánom, ha én ezt írom „*kapta*“

*) Jókai álneve a forradalom után. Akkor kevés író tette a nevét művei alá. Arany A. jegy alatt, Tompa T. jegy alatt írt; de e jegyeket mindenki ismerte.

s a betűszedő ezt csinálja belőle: *kgxta*; de ha így szedi *lapta*, már akkor *hibának* nagyon *jó*, s *bolondnak* nagyon *okos*.

ADIEUX!

vagyis: AUX DIEUX!

— — — — —

[100.]

SZALONTA, szeptember 15. 1850.

Kegyed engem szíveskedik felszólítani, hogy havonkint meghatározott számot: két verset adjak. Nem könnyen határozhatom magamat e kötelezettségre, mert két *nagy* művem van darabban, melyeket mielőbb bevégezni szeretnék; ezenkívül, a mindennapi kenyérkeresés miatt kénytelen voltam minden napom *nagyobb részét* áruba bocsátani: s így csak este és reggel van némi szabad időm. Azonban egyet mondok. Alkunk az EMLÉKLAPOK-ra szorítkozott. Most új folyóiratot kezd kegyed: tehát szabad volnék. Ha minden hó elején tíz pengőt küld: elvállalom a kötelezettséget kegyednek minden óra két verssel szolgálni. Ez nem felesigázása a bérnek: Sajó megmondhatja kegyednek, hogy én boldogabb időkben már sokkal nagyobb díjt húztam. Ő talán 8 — Vas Gereben 12 pengővel fizette verseimet. A kegyed lapja nem részesülend (okom van hinni eddigi fogadtatásából a füzeteknek) nem részesülend kevesebb részvétben, mint az ÉLETKÉPEK utolsó időkben. A névjegy annyi mint a név: én tudom pl. a T. betűt itt a gyermek is ismeri. Aztán meg e titkolódzás talán nem is sokáig tart már s én *akkor* sem fogok díjmelést követelni, hacsak kegyed, anyagi jóllétének érzetében önmaga méltányosnak nem találándja azt. Ha kegyed

e föltételt el nem fogadja is, legkevesebbé sem veszem rossz neven: akkor minden szabad időmet nagyobb műveimnek szentelhetem. Azért őszinte nyilatkozatot várok. Máshova hihetően én sem fogok dolgozni, mert nem lesz időm, s a lyra nem legerősb oldalam, azt tudom. De e részben magamat még sem kötelezhetem úgy le, hogy a „kizárólagosak“ között említsen kegyed. Megeshetik, hogy néha valami mutatvány s efféle más-hol is jelenend meg. Tisztelője

A. JÁNOS.

—*—

[101.]

SZALONTA, október 21. 1850.

Tisztelt barátom! Ez alkalommal küldök önnek a lap humoristico-socialistico-critico-satiricus részébe is valamit. Iszonyú sok lerúdálni való állat kezdi rágni a bogácskórót Parnassus körül. Nem vagyok azon értelemben, hogy ezt hazafiságból túrnünk kell. Botot nekik, míg el nem rontják a közönség ízlését, vagy el nem csömörltetik az összes szépirodalomtól. Hiszen inkább semmi irodalom, mint oly botrányosan infamis! Tisztelet a jóknak, de azon tehetség, sőt studium nélküli elbizakodott ficzkókat, kik csak úgy odavetve (mint T. írja valahol) költőnek czímezik becses úri magukat, orron kell ütni. Ezzel nem ártunk sőt használunk az ügynek. Fel ti jobbak, ti erősebbek: Augias istállója tele van.

Sokféle, és talán irodalmunk jelen állapotjában nem haszontalan munkásságot tudnék én egy jó szépirodalmi lap irányában kifejteni, ha az a szépirodalmi lap képes volna engemet havonkint legalább 20—25 pengőig biz-

tosítani, hogy ne kellene más, lealacsonyító, kézi munkára szorulnom, mindennapi csekély költségem beszerzése végett. Nem mondom, hogy ön ezt tegye, de ha tehetné, talán mind kettőnkre nézve jó volna.

Azonban így is, a mint egyezkedtünk, csak ön tartsa meg ígéreteit, én igyekszem a magaménak ura lenni.

Üdvözlöm Sajót és a többi jó fiúkat. Szászt és Gyulait ab invisis. Mondja meg kegyed Szásznak, nagyon jól esett, hogy akadt valaki, rajtam kívül, ki szegény P.-ről megemlékezett.*) Bizony isten, már azt kezdtem hinni, hogy P. csak az én privát-költőm volt, hogy már senkinek sem jut eszébe.

Most pedig isten áldja meg! Tisztelője

ARANY JÁNOS.

*) Kétségkívül Szász Károly ROMÁNCZ című költeményét érti, melyben Petőfi halálát siratja. Akkor jelent meg az EMLÉKLAPOK-ban.

VIII.

LEVÉL JÓKAI MÓRTÓL.

[102.]

Július 15. 1851.

Kedves Jankóm! Itt küldök neked 15 frtot. Légy szíves ezentúl is közreműködni nagy ügyyel-bajjal és emberhalállal szerkesztett füzeteink mellett. A mily arányban a jégverte publicum pártfogolandja megégett és árvizektől elpusztított irodalmunkat, a szerint mi is rajta leendünk téged és néhány választottunkat érdemeidet megközelítőbb díjakkal örvendeztetni meg. Addig kapálgassuk türelmesen a feldudvásodott szöllőt. Biz ez még most a napszámot sem fizeti ki, de inkább két annyit dolgozunk, mint hogy más kezére jusson. Jövő télig lelkiismeretesen hozzá kell látnunk. Most sem író, sem olvasó közönség nincs. Úgy kell őket egyen-

ként szemem szedegetni össze, hogy csak oly állapotban lehessünk is irodalmunkkal, mint 1847 végén. Ne hagyj el e nehéz törekvésben, még csak kezdetén vagyok, s már is bele fáradtam. Isten áldjon meg, soraidat minél előbb elvárom. Barátod

JÓKAI MÓR.

IX.

LEVELEZÉS TOLDY FERENCZCEL.

1851.

[103.]

Tekintetes Úr! Azon szivesség, melyet a Tekintetes Úr irányomban irodalmi föllépésem óta minden alkalommal kitüntetni méltóztatott, bátorít engem, hogy jelen kérelemmel a Tekintetes Úrhoz folyamodjam.

Én most TOLDI második részén, vagy tulajdonkép egy nagyobb (népies) époszon dolgozom Toldi fénykorából. Már szinte az ötödik énekig előhaladtam, midőn az ÚJ MAGYAR MÚZEUM-ban, épen Tekintetes Úr értekezéséből tudomására jöttem, mind annak, hogy Illosvai 1746-ki kiadása hiányos, mind főleg annak, hogy ő a Toldi mondának egy nagy részét felhasználatlanul hagyta. Minthogy én a Toldi mondának azon részéből, mi Illosvaiban megnincs, igen keveset ismerek, kénytelen valék

jobbadán a pusztá képzeletből meríteni, s ezt Lajos korabeli történeti háttérre fektetni. De hasonlíthatlanúl többet érne, ha magából a monda-körből vehetném az anyagot: annálfogva bizalmas tisztelettel fölkérem a Tekintetes Urat, szíveskedjék részemre mind az 1746-ki kiadású Illosvaiban hiányzó verseket (ha ugyan ezekben volna valami a dologra tartozó) mind pedig az egész Toldi mondát, teljes kiterjedésében, leiratni, hogy tervemet, ha még lehetséges, ahhoz idomíthassam.

A már kész dolgozatból (mi első Toldimat mennyiségre nézve haladja) örömet küldenék mutatványt az U. M. MÚZEUM számára; de most, mielőtt az egész Toldi mondát bírnám, nem tudom, mi fog az eddigi építményből megmaradhatni s nem lesz-e egészen új tervre szükségem. A másolatokat, folyó hó végeig Kovács úrnak, mgos Tisza úr házi nevelőjének, kérném átadatni, ki azt magával le fogja hozni Gesztre.

Alkalmatlanságomért bocsánatot kérve s magamat a Tekintetes Úr becses bizalmába ajánlva maradtam

Szalontán, ápril 3. 1851. Tekintetes Úrnak alázatos szolgálója

ARANY JÁNOS.

— — —

[104.]

PEST, április 16. 1851.

Tisztelt barátom! Vettem f. hó 3. költ bizodalmas sorait, és sietek a szőnyegre hozott tárgyban a következőket válaszolni.

1. Az 1629-ki lőcsei kiadásban általam lelt azon 15 versszak, mely az 1746-ban hiányzik, kegyed előtt nem csak ismeretes, de, mint Toldiának szövegéből és jel-

igéiből látom, fel is használtatott. Mindamellett teljes megnyugtatóására, hogy t. i. semmi sincs azokban, mit kegyed ne tudna, ime leírtam azokat a tulsó lapon; s minthogy egy szóban eltérést veszek észre a kegyed textusától: viszont én kérek felvilágosítást az iránt 1. Miféle kiadás az, melyet kegyed használt? 2. Van-e abban több eltérés is, és melyek, az itt közlött szövegtől?

2. A Toldi-mondából, melyet Rádai Pál (a múlt század elején) még a nép szájában ismert, már csak az van fenn, mit Illosvai és Dugonics őrzöttek meg, s némely Toldira vonatkozó közmondások. Mind ezekben semmi sincs, mit kegyed vagy ne ismerne, vagy használhatna. Ha mindazáltal Dugonics nem volna kegyed kezénél, szívesen leíratom, úgy a Múzeumban említett munkámnak azt illető §-át, hogy Toldi újabb költője tudja, ki mint vélekszik e szép, de már csak romjaiban fennlévő tárgyról. Ezeket az ÉVLAPOK VII-dik kötetével s némely más újabb nyomtatásaival együtt a Kisfaludy-Társaságnak (mik kegyednek mint tagnak járnak), Kovács úrnak fogom átadni. Szolgálnék ama munkácskámnak egy példányával is, de — nincs többé.

És ezek után hadd fejezzem ki a feletti őszinte buzgó örömemet, hogy kegyedet e roppant convulsiók után is, régi fészkében, hihetőleg régi viszonyaiban, s így biztosítva, tudhatom; és hogy egyszersmind régi nemes munkásságához látom visszatértnek, melynek gyümölcsei irodalmunk állandó díszére vannak, nevét pedig az elfeledtetéstől mindenkorra megóvják. Engedjen kegyed nekem egyetlen egy kérést: ne írjon kegyed *semmit* egyebet, csak elbeszélő költeményeket, s e körben is minél terjedelmesb, bonyolódottabb, s igen-igen hosszú

lélekzetet kívánó tárgyakat dolgozzon fel. Az apróbbak maradjanak későbbre, midőn a productiv erő fogyni kezd, s a teremtő ihletet a mesterség kell, hogy pótolja. Kegyedtől én egy magyar Odüsseát óhajtok ma-holnap olvasni: ez az, mire a kegyes természet felkészítette. Minden egyebet vessen meg, az kegyed talentomához nem méltó. Az első TOLDI egyik legszebb műve költészetünknek, azt senki sem képes meghaladni, csak ön. Örvendek, hogy a második ennél nagyobb alapra van fektetve: legyen ez középtagja egy Toldi-trilogiának, melynek harmadik része a hanyatló Toldit, a lemenő napot, tárgyalja. A LOSONCZI PHOENIX-ben álló kezdet aggódtna, hogy Toldi nagyon korán fogatik a szent igába s ez által eleje vétetik számtalan érdekes szövődésnek, ha a kegyed találmányos elnégében nem kellene biznom, hogy így is fentartani és lépesőnként nevelni fogja tudni a hős költői érdekét. De szabad-e néhány kérdést tennem: nem volna-e kegyed hajlandó Toldit Lajossal Nápolyba, Litva és Oroszországba vinni, s péld. háromszori megmentésével a király életének megérdemeltetni vele a Rozgonyi leányát (a szent hármasság szám!) stb., mik által a dolog folyamatát megakasztani, érdekét a történet felsőbb köreibe vonatás által nemesbíteni és sokféle érdekes közbeszövésekkel tarkítani lehetne... De bocsánat, az elmélet embere a mesternek dolgába vágott... ki egyelőre semmit buzgóbban nem óhajt, mint hogy a Múzeum olyasóit valamely mutatóvánnyal megörvendeztethesse. Isten velünk!

TOLDY F.

[105.]

Tekintetes Úr! Nagy örömmel s köszönettel vettem megkereső soraimra érkezett becses válaszát, és most, részint, hogy örömemet kifejezzem, részint, hogy a Tekintetes úr által tett kérdésekre feleljek, im ezekben válaszolok.

Azon 15 versszak, melynek leírásával a Tekintetes urat fárasztottam, csakugyan megvan a birtokomban levő kiadásban. Pedig e kiadás: Pozsony 1746. Teljes czim: Az híres nevezetes, Tholdi Miklósnak jeles cselekedetiről és bajnokságáról való historia. Irattatott Illosvai Péter által. Quid damnosa juvant sine causa bella cieri? Tutius est regnis perpete pace frui. Posenban Spajzer Ferencznél fel találtatik. 1746. Nagyon kis 8^{ad} rét.

A Tekintetes úr által megküldött 15 versszakot összehasonlítottam a nálam levő kiadás szövegével, lényeges eltérést azonban nem találtam.

Hajlandó vagyok úgy vélekedni, hogy az 1629-ki kiadás már maga sem első, vagy legalább nem az eredeti kézirat után van. Azt mondja Illosvai az utolsó versszakban: „a ki ez dolgokat szerzé be versekben — neve versszerzőnek vagon *versfejekben*.” A vers-fejekben van is valami, én a nálam levő kiadásban ezen betűket találtam, de melyek nagy revolúció nyomait mutatják a versszakok elrendezésében: MAGNIFIKO DOMINO STAPHANO DEPVRAMO . . . OMITI COMKTATVM VGOSENSIS PESRVA JLOSTAN a többi érthetlen betűzagyvalék, miből legfőlebb összefüggés nélküli egyes latin szókat lehet kihalászni. Hogy Illosvai nem e kezdő betűket, vagy legalább nem ily renddel, használta eredetileg, világos.

Ha a Toldi-mondából kevés van, vagy semmi nincs is fel, azon felül, mit már ismerek, az engem, mint író, nem aggaszt: de rösteltem volna valami főnlévőt, s felhasználhatót fel nem dolgozni. Úgy vagyok én a régi mondákkal, mint a pap a jeligével, szeretek, a hol csak lehet, rájuk támaszkodni, s több hitelt, nyomatékot vélek általok művemnek adhatni.

Mindazáltal örömmel veszem, ha Tekintetes úr az ígérteket leiratván Kovács úr által leküldendi. Ki tudja, mit, hol használhatok? egy töredék, egy forgács, egy példabeszéd gyakran becses eszméket költ fel, s építőnek, míg műve nem kész, az anyag sohasem fölösleges.

Szinte röstelem, hogy a Phoenixbe mutatványt adtam TOLDI második részéből. Az ily mutatvány rendesen kielégítetlenül hagyja az olvasót, hát még a mű-ítézt! Hasonlít a mutatóul vásárra vitt téglához, miről senki sem ismerhet a házra, mely árultatik. *Egy* megjegyzést nagyon vártam s épen azt nem hallom semmi felől. TOLDI (az első) végző versszakaiban ez van valahol: „Nem is lőn asszonynyal tartós barátsága, Azután sem lépett soha házasságra.“ E szavakat nem lesz könnyű visszavonni, s ha vissza nem vonatnak, úgy a *szent iga* el is maradhat. E helyzet egy eszmét keresztül vinnem kényszerít, mibe könnyen belebukhatom, de mégis megkísértem. Öröm volt egyébiránt olvasnom Tekintetes úrnak azon sorait, hol Toldi kalandjainak történelmi körbevonásáról van szó. Tekintetes úr eltalálta *gondolatim egy részét*, mi igen felvidámitott. A *nápolyi* hadjárat csakugyan befűzendő lesz, sok egyéb dolgokkal együtt.

Mutatványt addig, míg a darab idő óta heverő művet újra elő nem veszem, s a dolgozásnak mintegy

filumára nem jövök, a MŰZEUM számára nem küldhetek, |
akkor azonban szerencsémnek fogom tartani.

És most bocsánatot kérve hosszas irkámról, — üd-
vözlés mellett tisztelettel maradok

Tekintetes úrnak — Szalonta, ápril 28. 1851. alá-
zatos szolgálója

ARANY JÁNOS.

— — —

[106.]

PEST, május 2. 1851.

Tisztelt Uram! Most jövök haza, találom kedves
levelét, s mondják, hogy küldjem rögtön a csomót. Ime
tehát egy csomóban azon könyvek, melyek részint mint
Kisfaludy-Társasági tagot illetik kegyedet, részint rendel-
kezésemre levén, velök szolgálhatok. Legközelebb még
holmi mondandóm lesz.

A Toldi nőtelenségét illető helyre nem emlékeztem,
mikor multkori soraimat írtam. Elküldvén azokat, magam-
nak azzal csináltam ismét jó estvét, hogy újra elol-
vastam Toldit, és akkor én is észrevettem e helyet, s
kérdéztem magamtól: hogy mikép bú ki kegyed a
bajból — de lehet! Kegyed feltalálja módját. A kedves
Piroskának *suo tempore* meg kell hálnia stb. stb.

Egy új szép motivum az agglegénységre.

A magyarok istene s a poésis geniusa lebegjen
kegyed felett. Tiszteelő barátja

TOLDY F.

